

PETŐFI ÉS A SZLOVÁKOK (II.)*

Írta: CSUKÁS ISTVÁN

1.

A 60-as évek közeledési kísérletei nem váltak a nemzeti együtt működés alapjává. Az 1867-es kiegyezés a szlovák nemzeti mozgalom vezetőit ismét a szemben álló oldalra taszította. A magyar nacionalizmus pedig „bűnrészessé” vált a hazai népek elnyomásában anélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségét biztosíthatta volna [1]. A dualizmus évtizedeiben, a kieleződött ellentétek légkörében Petőfi neve nem egyszer került a magyarosító erőszak zászlajára. Ezért a szlovák nacionalizmus Petőfi-ellenes hangoltsága is az elnyomás elleni tiltakozás egyik formája volt. A dualizmus korának — a rendkívül kedvezőtlen körülmények ellenére is viszonylag gazdag — szlovák Petőfi-irodalma elsősorban ebben leli magyarázatát.

De az érdeklődés felkeltésében fontos szerepet játszottak a század második felében egymást követő tanulmányok — Gyulai Pál, Széberényi Lajos, Zilahy Károly, majd Ferenczi Zoltán könyvei, a Petőfi-könyvtár meginduló sorozata stb., — a tömegesen megjelenő sajtócikkek, viták, a díszkiadás körül támadt országos vihar [2], a Petőfi Társaság megalakulása, illetőleg tevékenysége stb. is.

A szlovák szellemi élet irányítóinak azt is tapasztalniuk kellett, hogy a hazai Petőfi-kultusz kibontakozását egyre szélesedő nemzetközi visszhang kíséri. A nyugati fordítások mellett a költőnek számos verse jelent meg a 70-es évek elején orosz nyelven nemcsak folyóiratban [3], hanem verskötetben is [4]. A 60-as évek közepén jelennek meg az első román nyelvű fordítások is, a pesti Familia pedig 1872-től közöl — nagyobb megszakításokkal, de szinte folyamatosan — románul Petőfi-verseket. Ezzel párhuzamosan a bukaresti folyóiratok is kezdenek figyelni a magyar költőre [5]. Ezidőtájt fejt ki értékes közvetítő tevékenységet déli szomszédaink körében Jovanović Zmaj is [6]. A szlovák kulturális fejlődésre közvetlen hatást gyakorló cseheknél pedig 1871-ben már önálló Petőfi-kötet jelenik meg Tuma és Brábek munkájaként. A könyv megjelenését Ján Neruda meleg hangú cikke avatja a cseh irodalmi élet fontos eseményévé [7]. Mindez közrejátszott abban, hogy Petőfi személye — a kedvezőtlenre fordult belpolitikai körülmények közt is — foglalkoztatta a szlovák irodalom- és sajtó képviselőit.

A kiegyezés következtében megváltozott erőviszonyok és a kapitalista fejlődés meggyorsulása differenciálódást idéztek elő a szlovák szellemi életben is. A konzervatív mártoni irányzattal szemben létrejött egy modern szemléletű, a polgári fejlődés lehetőségeihez rugalmasabban alkalmazkodó csoport, amely az új helyzetben is biztosítani akarta a fiatal szlovák burzsoázia helyét és szerepét az ország gazdasági és politikai életében. A szemléleti ellentét kifejezésre jutott az irodalomban, és meghatározta a kétféle irányzat viszonyát Petőfi költészetéhez is. A haladó, polgári irányzat egyház, nemzet” gondolatkörében üres formává sekélyesítette a Stúr-iskola népiességét [9]. Olyan irodalmat akartak, amely eszmeiségével és modern kifejezési eszközeivel képes betölteni az új társadalmi igényekhez mért funkcióját. Programszerűen fogtak

*A tanulmány első része a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1965. évi kötetében jelent meg (77—123).

eszmái befolyása alatt álló, a 70-es évek elején fellépő fiatalok mesterüknek vallják Petőfit, a konzervatív tábor hívei pedig — az elfogult nacionalizmus álláspontjáról — elutasítják. A költő szlovák recepciójának ekkor kialakult kettőssége hagyományozódik át a későbbi évtizedekre. Sőt a század vége felé további differenciálódást mutat a kormánytámogató szlovák kiadványok Petőfi-kultusza, valamint a munkássájtó állásfoglalásai révén. Ezekben a nyomokon haladva tekinthetjük át a dualizmus korának szlovák nyelvű Petőfi-irodalmát.

Pavol Országh és Koloman Banšell emelkedik ki abból a fiatal írógenerációból, amely a kiegyezést követő évtizedben lépett a nyilvánosság elé a *Minerva*, illetve a *Napred* c. almanachokban, majd pedig a *Dunaj* c. folyóirat lapjain. Fellépésük a szlovák irodalmi fejlődésben hasonló funkciót töltött be, mint az irodalmi Deák-párttal szembeforduló magyar ellenzékieké [8]. Elvetették az epigonköltészetet, amely az „isten, hozzá az új esztétikai elvek megvalósításához és ebben a szlovák irodalom legjobb tradícióin kívül támaszkodtak az európai irodalom legnagyobbjainak, köztük Petőfinek a példájára is.

A szlovák irodalomtudomány hosszú ideig csak negatív értékűnek tekintette Petőfi hatását a pályakezdő Pavol Országh fejlődésére. Hol a magyar „úri világ” csábításai-val kapcsolta össze [10], hol a magyarrá válás veszélyét látta Petőfi hatásában [11]. Közelebb áll az igazsághoz az a vélemény, amely a „kunyhó-palota” ellentétnek az első javára történő eldöntését hozza összefüggésbe Petőfi eszmái hatásával [12]. Csak a legújabb kutatás eredményei vezettek arra a megállapításra, hogy a magyar irodalom, különösen pedig Petőfi költészete pozitív szerepet is játszott a szlovák költő tehetségének kibontakozásában, amennyiben segítséget nyújtott a haladó eszmék elsajátításához és a költői hivatás felismeréséhez [13]. A pályakezdő Országh Shakespeare, Goethe és Schiller mellett Petőfitől tanulta meg, hogy a költészet az emberi szellem legmagasabb rendű tevékenysége [14]. A Petőfinél (és Aranyánál) felfedezett „Iudový smer” [15], a népi irányzat mutatta meg számára a realizmushoz vezető utat. De erre az útra determinálta a népközelség, a szülői ház és az árvai paraszti környezet gazdag élményvilága is. Az irodalmi és a társadalmi hatások ilyen egybejárása ad magyarázatot arra a mindvégig friss érdeklődésre, amelyet Hviezdoslav a két magyar költő iránt egész életén át tanúsított.

A miskolci, kézmárki és eperjesi évek gazdag magyar, ill. szlovák nyelvű termésének elemzése [16] tárta fel azt a sokoldalú Petőfi-hatást, amely a szlovák költőt pályája kezdetén kísérte. Számos ekkor keletkezett költeménye mutat közeli rokonságot Petőfivel témában, hangulatban, szemléletmódban, költői magatartásban, eszméi tartalmában. (Egyetlen fájdalom, Nem ért engem, Hol a szent föld stb.). A *Kvety srdca* c. ciklus mintáját Petőfi zsánereidalaiban lehet megtalálni. Szembeötlő az az eszméi-szemléleti rokonság is, amely az ifjú Országh „romantikus fogantatású” költeményeit kapcsolja Petőfi *Felhők* c. ciklusának darabjaihoz. Olyan versekre gondolunk, mint a *Spravodlivost* (Igazság) és az *Igazság! Alszol?*, amelyekben nemcsak a költő és a világ viszonyának szemlélete hasonló, hanem annak a versekben kibontott tagolása és kifejezési formája is. Petőfi a szabadság és a szerelem költője az ifjú Országh számára is, amint a Petőfi spieval (Petőfi énekelt) c. vers, valamint a Na Petőfiho „Egy gondolat bánt engemet” c. töredék bizonyítja [17]. „Te soh’se nyugszol, munkálkodol most is szívemben” [18] — így vall a fiatal szlovák költő Petőfiről. Az érett évek egy-egy költeménye jelzi — *Slovensko, Sloboda, Tak pustne zem, Staráte sa o pomník, a Dozvuky* c. ciklus Petőfi-ódaja —, hogy ez a „munkálkodás”, Petőfi eszmái hatása Hviezdoslav élete végéig tartott. 1869-ben a kézmárki „vastag füzet” darabjai közt már ott vannak első fordításai (*Horký život, sladká lúbosť* — Keserű élet, édes szerelem; *Šialenec* —

Az örült), amelyeket majd a századfordulón a több mint negyven újabb Petőfi-vers követ.

Az eszmei-világnézeti hatás mellett a szlovák költészet fejlődése szempontjából nagy jelentősége van annak, amit Országh a verselés technikájában tanult Petőfiktől. Sziklay László állapította meg — az ifjúkori műveket elemezve —, hogy a szlovák költő gyakran kísérelte meg Petőfi és Arany verssorainak, ritmikájának szlovák változataival [19]. Egy-egy Petőfi-vers strofa szerkezetét gyakran tekintette mintául saját költeményei megalkotásánál. Így például az 1871-es Napred c. almanach címadó verse jambikus lejtésű, 9–8 szótagú, váltakozó soraival, keresztrímű nyolcsoros strofáival pontosan követi A XIX. század költői-nek a felépítését. Sziklay László vizsgálatai szerint a leggyakrabban előforduló formák a következők: 1. A Jövendőlés strofa szerkezetét és ritmusát követő négysoros, jambikus lejtésű versek, 2. a Távolból, A Tisza mintájára készült trocheikus lejtésű költemények, 3. a Deákpályám, az Est és a Disznótorban formai utánzatai, 4. a jambusi vagy trocheusi tízes és tizenegyes sorok váltakoztatásával felépített strofák és végül 5. a Petőfi szabadsorú verseit követő formák [20].

A Stúr-iskola epigonjainak népies verselésével szemben a nyugat-európai költői formák jelentősen kitágították a szlovák irodalom horizontját. Újabb fejlődési szakasz kezdetét jelezték, amely Hviezdoslav életművében érte el tetőpontját. Ebben pedig — Nyugat nagy költői mellett — Petőfinek is fontos szerepe volt.

A szlovák irodalmi ellenzék másik vezetője Koloman Banšell költő és publicista. Tehetsége és életműve messze elmarad Országh-Hviezdoslavétól, de a 70-es években játszott szerepe jelentősebb volt az utóbbiéénál. Erősebb irodalompolitikai és esztétikai tudatosság jellemzi, politikusabb egyéniség. Közelebb állott Bobula „új szlovák iskolájának” eszmeköréhez is, egy ideig a mozgalom lapját, a Slovenské Noviny-t is szerkesztette. Szenvedélyesebb ellenzékiisége, politikailag telítettebb egyénisége nem párosult a nagy alkotótehetség belső biztonságával. Ez is magyarázza korai összeroppanását. Nemcsak a konzervativizmussal való szembenállása, hanem egyéni sorsa is a magyar irodalmi ellenzék tragikus sorsú alakjainak rokonává teszi.

Banšell ifjúkori példaképei között is ott van Petőfi. Tőle kap útmutatást és bátorítást, amikor az irodalom társadalmi rangját, a költői személyiség önkifejezési jogait követeli. A realizmus felé mutató szociális problematikával és az új költői kifejezési eszközök igényével — Országh-Hviezdoslavhoz hasonlóan — Banšell is a modern szlovák irodalom előharcosa [21].

Bujnák azzal gyanúsítja Banšellt, hogy a Minerva almanachban 1869-ben közölt Petőfimu (Petőfihez) c. versét megrendelésre írta, hogy a költemény elismerő, barátságos hangja a szerkesztők szándéka szerint a magyar–szlovák megbékélés céljait szolgálta [22]. A vers ebben az esetben is figyelmet érdemelne, mert azt bizonyítaná, hogy húsz évvel az antagonisztikus nemzeti ellentétek után Petőfi szellemi öröksége ki tudta fejezni a két nép közös érdekeit. De a vers nem megrendelésre készült. Mondanivalója, közvetlen, meghitt hangja írójának mély meggyőződéséről, őszinte lírai átélésről tanúskodik. A Petőfihez intézett — Graichmané után időrendben a második, megjelenését tekintve pedig az első — szlovák költemény így hangzik [23]:

Petőfimú

Nenahneváš sa pevče duše mojej,
že piesňou svojou z tmavej hrobky tvojej,
z tajomnej, skrytej mohyly
svetu cudziemu ja ťa vyhrabujem,
zaznanú slávu tvoju vychvalujem?
Nenahneváš sa, môj milý?

No však nie? Óh, nie! Ba duch tvoj zaplesá,
že hľa i v „cudzom“ národe nájde sa
duša, čo ťa velebí, ctí.
Že v „cudzom“? . . . Oj, nie, veď on tvoj vlastný
pobratim verný, ale nešťastný,
toho, ktorému spievals' ty.

Darmo . . . Lež pevec nespieva len rodu
svojemu krásu, blaženosť, slobodu:

Poet je poetom sveta!

Tie spevy, ako teplé slnka lúče
rozplyvajú sa svetom pekne-rúče,
čo znejú z hrude poeta.

Pevče, pravzor môj! Teba už zem kryje,
odznely lýry, tvojej harmónie,
spev tvoj slávny už umlkol.
N'adrá tie, z ktorých vrelej lásky tóny
a slobodienky striebrozvučné zvony
šumeli, zničil smrti bôľ.

Ale pamiatku tvoju nekruši' hrob,
tú aj vnukovia pozdných budúcich dôb
ctiť a obdivovať budú.

A piesne tvoje sa svetom ozývať
budú a city s ľudstvom splývať
večne, vzdor časom, osudu.

Nuž, ľúbim ťa ja, pevče môj súcitý,
mladistvých letov mojích vzorom si ty,
snáh, túh mojích najvyšší cieľ.

Ó, nechže duch tvoj mojím sa zlučí
a s mojím citom tvoj cit horúci,
bych slobodu a lásku* pel!

Prózai fordításban [24]:

Nem haragszol-e, lelkelem énekese, hogy ismeretlen sírod sötét mélyéről dalommal megidézek egy idegen világ elé s el nem ismert dicsőségem hirdetem? Nem haragszol-e, kedvesem? Ugy-e, nem? Óh, nem! Sőt lelked ujjong, hogy lám, az „idegen” nemzet (fiai) közt is akad valaki, aki dicsóít, tisztel téged. Dehát „idegen”-e? Óh, nem, hisz a tied is, hű, de szerencsétlen testvére annak (a népnek), amelynek te énekeltél. Hiába . . . Csakhogy a költő a szépségről, boldogságról és a szabadságról nem csupán saját népének énekel: a költő az egész világot! Szívéből zengő dalai, mint a meleg napsugarak beragyogják az egész világot. Dalnokom, ősi példaképem! Téged már eltakar a föld,

* eredeti kiemelés.

nem zengenek már lantod húrjai, dicső éneked elhallgatott. A halál fájdalma megtörte szívedet, amelyből a forró szerelem hangja és a szabadság ezüstcsengésű harangszava áradt. De a sír nem nyeli el emlékedet, (neved) a késő utókor is tisztelni és csodálni fogja. Dalaid visszhangozza majd az egész világ és érzéseid — dacolva idővel, sorssal — szétáradnak az emberiség szívében. Szeretlek hát téged, velem rokonérezelmű költő, fiatal éveim példaképe vagy, a legmagasabb cél törekvéseim, vágyaim számára. Ó, hadd egyesüljön szellemünk, hasson át érzelmeid heve, hogy én is szabadságot és szerelmet énekeljek.

Banšell verse érdekes módon sűríti magába a korabeli szlovák irodalmi élet bonyolult problematikáját. Gondolatmenete négy részre tagolódik és ezek mindegyike más és más oldalról világítja meg a szerző szemben állását a konzervatív irányzattal.

Az első versszak Petőfi és a szlovákok viszonyát érinti. Petőfinek és a vele szemben idegen, elutasító szlovák világnak ez az első őszinte és jószándékú szembesítése, amellyel Banšell elégtételt szolgáltat a költőnek az „el nem ismert” dicsőségért. A második szakasz a magyar—szlovák viszonyt veti fel új módon, amikor a két népnek — Petőfin keresztül is megerősített — testvériségét hangoztatja. A harmadik gondolati elem a szlovák irodalmi ellenzék — Petőfi példájából tanult — elvi állásfoglalása: a költő az egész világé, nemcsak egy nemzeté. Ebben az epigonirodalom teológikus-provinciális szemléletének nyílt elutasítása nyer megfogalmazást. Végül a vers negyedik gondolati egysége Banšell subjektív vallomását mondja el lírai melegséggel s egyben írói programját hirdeti meg — amely Petőfi nyomán — a szabadság és szerelem kettős jelszavára épül. Emellett a befejező sorokban a költői személyességet tudatosan hangsúlyozó stílus-elemeivel [25] Banšell a társadalmi felelősséggel párosult alkotó szabadság elvét hirdeti a 60-as évek epigonizmusa által kötelezővé tett sablonokkal szemben.

Két évvel a szlovák (és a magyar) nép rovására megkötött kiegyezés után, az újból lángrollobbanó nemzeti gyűlölködés légkörében, az áltehetségek és a konzervatív teológus-esztétika uralma idején Banšell Petőfi-verse nagyvonalú, haladó politikai és esztétikai szemléletről tanúskodik. A magyar és a szlovák legjobb költői hagyományt ötvözi benne egyé: eszmeiségében Petőfit, a vers formájában Sládkovičot követi [26].

Banšell kapcsolata Petőfihez nem merül ki az előbbi költeménnyel. Azon túl, hogy néhány versét is lefordította [27], költészetén Petőfi hatásának több nyoma kimutatható. Ezek bizonyítják, hogy a „szabadság és szerelem” nem ügyes szerkesztési ötletként került a Petőfi-vers végére. Banšell mint lírikus is ehhez a programhoz tartotta magát. Petőfi eszmei-szemléleti hatására vallanak az olyan költői képelemek, mint a Niečo z dejepisu včiel kéziratban fennmaradt allegorikus sorai a szorgalmas méhecskék vörös zászlós harci felvonulásáról a társadalom heréi ellen [28]. Petőfi politikai verseinek dinamikáját és érvelési módját érezzük a Naša sloboda c. költeményen [29], az övével rokon a Banšell személyes lírájában is kedvelt dalforma, ahol egyes darabokban a közvetlen hatás is kimutatható. (A Zachvel sa líštoček [30], a Reszket a bokor, mert... megfélelője, a Len ma ľúb [31] fokozással kifejezett érzelmi hullámváza pedig a Fa leszek, ha... kezdetű Petőfi-verset juttatja eszünkbe.)

Petőfiről alkotott véleménye nem marad végig ilyen pozitív előjelű. A 70-es évek közepén — mint majd látni fogjuk — éles kritikával vizsgálja a magyar költő forradalmi verseit. A szlovák ellenzéki fiatalok fellépésének idején azonban Petőfi még egyike azoknak az eszményképeknek, amelyek formálják az új szlovák irodalmat.

Az új célkitűzések igényével szerkesztette Pavol Országh és Koloman Banšell az 1871-ben megjelent Napred c. almanachot, amely éles ellenkezést váltott ki az „öregek”, a konzervatív felfogás hívei között. A prozódiai kifogások és — Banšell-Len-ma-ľúb-c. verse kapcsán — az erkölcstelenség vádja mögött mélyebb okok és elvi ellentétek rej-

teznek. Sytnianský és Hurban a konzervatív kispolgár álláspontjáról ítélték el — a párizsi kommunéval együtt — a haladó szellemű, eszmeiségben és művészi eszközökben is modern realista törekvéseket. Még a két tábor között közvetítő szerepre vállalkozó Jozef Nedobrý is teljes értetlenséget mutatott, amikor a fiatalok irodalmi ízlését tudatlansággal akarta menteni. [32]. Petőfi neve a támadó cikkekben nem szerepel, de kétségtelen, hogy az összeütközés egyik oka a Minervában korábban közölt „Petőfit dicsőítő vers” volt [33]. Országának a felháborodás első hevében írott, de nem publikált válaszfogalmazványa [34] is arról tanúskodik, hogy az ellenzék fiatal verselői is tudták: a kispolgári provincializmus a Napred ürügyén az európai szellem nagy alkotói, köztük Petőfi ellen folytat harcot, és a fiatalokat támadva az egyetemes haladástól akarja elzárni a szlovák szellemi életet. „Jöjjetek Shakespeare, Byron, Goethe, Petőfi, Heine, — írja Ország —, ti szintén hibásak vagytok, mert rosszul tanítottatok énekelni minket. Titeket ítél el és ró meg a pap, a silány költő.”

Valóban igaz, hogy a szlovák irodalmi fejlődés lemaradásának oka nemcsak a nemzeti elnyomásban keresendő, hanem a sokáig irányító szerepet betöltő kispolgári konzervativizmusban is [35]. Ez a konzervativizmus olyan szívósan tartotta magát, hogy a szlovák pozitívista irodalomtörténetírás úttörője, Jaroslav Vlček a Napred-pör után tíz évvel, 1881-ben is „debrecínsky šlendrián”-nak, debreceni lomposágnak minősítette Petőfi-és-Arany-verselésének hatását a szlovák költészetre [36].

Ezért sem, de a fokozódó nemzeti elnyomás miatt sem lehetett hosszú életű a szlovák fiatalok újabb vállalkozása, a Pesten megjelenő Dunaj c. folyóirat, amely az itt élő szlovákok egyesületének, a Slovenský spoloknak volt a lapja. Írói gárdája — az 1873-ban evangélikus lelkészként Pestre került Daniel Bachát, valamint Sv. Oswald kivételével — csupa fiatalból állott. Kapcsolatban voltak a Napred körével, Banšellel is, aki ekkor Bobula Slovenské Noviny-jét szerkesztette. A Dunaj Pavol Országhról is közölt verset. Közéjük tartozott Emil Podharadský, aki a 90-es évek elején szlovák Petőfi-kötetet adott ki, és Svätopluk Oswald, aki a Dunaj számára lefordította a Megy a juhász számaron c. költeményt. A folyóiratot azoknak a fiataloknak szánták, akik a Napred vitája óta nem kaptak helyet a konzervatív Sytnianský lapjában, az Orolban [37].

A szerkesztő Belo Klein — Tesnoskalský tulajdonképpen kétnyelvű író volt; iglói diákkorában Pákh Albert hatására magyar verseivel aratott önképzőkori sikereket [38], a század végén pedig magyar nyelvű verses regényt adott ki Lidércfény címen Besztercebányán. Hviezdoslav és Vajanský verseiből is készített magyar fordításokat [39]. Szlovák nyelvű költeményein — egyebek közt — Petőfi hatása is kimutatható [40].

A fiatal írócsoport élénk társaséletet élt [41]. Rendszeresen találkoztak kávéházi törzsszettel mellett, délutánonként pedig Riedl Szendét keresték fel a Vlastenec c. szlovák kormánylap szerkesztőségi szobájában [42]. Ez összejöveteleken gyakran esett szó magyar irodalmi kérdésekről. Kapcsolatot tartottak fenn Gáspár Imrével is, aki a Dunaj körének segítségével igyekezett tájékoztatni a magyar közvéleményt a szlovák irodalom eredményeiről. Gáspár a szlovák folyóiratot figyelemmel kísérte, cikke is jelent meg itt, amelyben hírt ad a hazai népek irodalmából tervezett fordításgyűjteményéről [43].

Az 1874 januárjától mindössze hat számban megjelent Dunaj élénk vitaszellemről és irodalmunk iránt nagy érdeklődésről tanúskodik. A már említett magyar vonatkozású anyagon kívül közölte még Arany János Ágnes asszony-át, Kiss József egy versét és egy Jókai-elbeszélést. Szempontunkból érdekes még a szerkesztő és Sv. Oswald között lezajlott ballada-vita [44]. Nem a téves megállapításai miatt — Oswald szerint

Petőfinek a Megy a juhász számaron és a Két vándor c. verse ballada —, hanem azért, mert a vitacikkek széles körű magyar és világirodalmi tájékozottságra vallanak. Osvald válaszából az is kitűnik, hogy Zsilinszky Mihály „főtanodai és magánhasználatra” összeállított munkáját, A magyar költészet és szónoklat kézikönyvét is forgatták. A vitát — amelyet ‘akkor a Dunaj megszűnése szakított félbe — 59 évvel később, 1933-ban zárta le Belo Klein-Tesnoscalský, megvédve álláspontját a két Petőfi-vers műfaji kérdésében [45]. Rég meghalt ellenfelének véleményét ekkor már Pavel Bajnák képviselte az Arany Jánosról írott könyvében.

Nem a véletlen műve, hogy Petőfi hatása a szlovák irodalmi ellenzék fölvonulási útját jelző kiadványokban erősen érezhető. Kétségtelen, hogy e nemzedék egyes tagjainak mély Petőfi-élményében fontos szerepe volt a személyes jellegű tényezőknek (az iskolai környezet hatása a fiatal Országhra vagy Klein-Tesnoscalskýra az eperjesi „Genius loci” [46], a Dunaj körének pesti kapcsolatai stb.). Ezek azonban csak a társadalom mélyén zajló folyamatok felszíni tükröződései, jelenségei.

A szlovák — és a magyar — irodalmi ellenzék föllépésének magyarázatát végső soron a polgári átalakulásnak abban a folyamatában lehetjük meg, amely 48 bukásával sem akadt meg, csak lassúodott, s a Bach-korszak letűntével, főleg pedig a 67-es kiegyezéssel erőteljes iramban haladt előre. Ennek a fejlődésnek az igényei és demokratikus tendenciái jelentkeztek a fiatalokban, akik a kor szükségleteinek megfelelő irodalmat kívántak teremteni. A Stúr-iskola örökségére csak részben támaszkodhattak, mert annak eszmei hagyatéka az epigonok kezén jórészt szikkadt moralizálássá vált s hitele különben is megcsappant a Bécshez fűződő illúziók szertefoszlásával. Művészi, formai vívmányai sem kínáltak elegendő változatosságot a korszerű mondani való számára. Ezért esik a fiatalok tekintete a világirodalom nagyjaira, köztük Petőfire is. Amikor Pavol Országh a Napred-pör fogalmazványában megidézi a nagy mestereket, jogosan teszi föl a kérdést: „Hát hol vannak nálunk (olyan) példaképek, akiket követnünk kell?” [47]. Petőfi eszmei és művészi öröksége alkalmas volt a követésre.

De alkalmas volt Országhék nemzedéke is, az időpont pedig szerencsés. A szlovák ellenzéki fiatalok már nem élték át a Petőfi nevével összeforrt forradalom és szabadságharc antagonizmusát, mert azokban az években születtek. Petőfi örökének meghamisítása is éppen csak megkezdődött a 70-es évek elején, nevét pedig csak később írták az erőszakos nemzeti elnyomás zászlajára. Ez a nemzedék és ebben az időpontban valóban előítéletek és riasztó érzések nélkül fordulhatott Petőfihez is, amikor a provinciális kötöttségek ellen föllépett és harcot kezdett az alkotás szabadságáért s az irodalom társadalmi szerepének kivívásáért. Ebben a törekvésben találkozik a szlovák irodalmi ellenzék a miénkkel és ez ad magyarázatot a közöttük fennálló sok hasonlóságra is [48]. Az sem meglepő, hogy — Gáspár Imrén keresztül — a két csoport között személyes érintkezés is létrejött. Az eszmei rokonság — amelynek a Petőfi-élmény is lényeges eleme — érthetővé teszi azt is, hogy a kölcsönös irodalmi tájékozódás kedvező feltételei ekkor alakulnak ki első ízben mind a két oldalon.

A nemzetiségellenes kormányintézkedések azonban gátat vetnek a kibontakozó együttműködésnek. A gyűlölködő nacionalizmustól mérgezett közhangulat nem hagyja érintetlenül az egymáshoz közel álló magyar, ill. szlovák irodalmi ellenzék egyes tagjait sem. Reviczky Gyula megbotránkozik azon, hogy Gáspár Imre „tót munkások körében szocialisztikus felolvasásokat tart” [49]. A magyar ellenzék másik tagja, Komjáthy Jenő pedig a nemzeti gyűlöletet kevesli Gáspár Imre forradalmi verseiben. „Nem vagy pánmagyar, nem gyűlölsz senkit sem... és ez hiba” — írja neki egyik

levelében [50]. A 70-es évek végén pedig már maga Gáspár sem teljesen mentes a nemzeti elfogultságtól [51].

Hasonló jelenségek a másik oldalon is tapasztalhatók. Banšell — két évvel a Petőfihez írott, szinte meghatódott hangú verse után — a Podľa čoho sa má súdiť básen? (A versbírálat szempontjai) c. elméleti cikkében már Petőfi-Petrovič néven említi a költőt. Elismerően persze, Shakespeare, Schiller és Kollár társaságában. És miközben kifejti a lírai realizmus álláspontját, több elméleti megállapítása észrevehetően Petőfi gyakorlatára épül [52]. De a Petrovič név említése mégis csak jelez valamit, annál is inkább, mert ekkor még eléggé szokatlan. A szlovák nacionalizmus csak később emeli szinte kötelező érvényre.

A szlovák gimnáziumok és a Matica ellen indított támadás azután messze távolította Banšellt az ifjúkori költőideáltól. Sőt úgy tűnik, hogy az 1874 júliusában írott Duch maďarskej revolučnej poézie (A magyar forradalmi költészet szelleme) c. tanulmányában [53] eszmeileg is visszalépett az önmaga számára — Petőfi példáján — korábban megfogalmazott programtól: „Poet je poetom sveta” (A költő az egész világa). E tanulmány megírására két körülmény készítette. Az egyik az a sajtókampány, amely a kormány szándéka szerint a közhangulat fölkorlácsolásával előkészítette a szlovák kulturális intézmények bezárását. A másik az 1874-es Petőfi-kiadás körül támadt országos vita [54].

A mesterségesen szított nemzeti gyűlölködés aggodalommal töltötte el Banšellt, aki tanulmányával a várható veszélyekre kívánta felhívni a közfigyelmet. Véleménye szerint a korabeli sajtó azt a hálátlan szerepet vállalta magára, amelyet azelőtt a magyar forradalmi költészet játszott a hazai népek közti feszültség fokozásában. Ez a költészet ugyanis — a rá jellemző szenvedélyes szabadságszeretettől elragadtatva — gyakran válik a nemzeti türelmetlenség és elfogultság eszközzé, gyűlöletet szít más népek ellen, s ezzel önmagát alacsonyítja le.

Tételének igazolására Banšell számos példát hoz fel a 48-as idők magyar költészetéből, különösen Petőfi forradalmi verseiből. Ehhez kapóra jött a Petőfi-kiadás megcsonkítása körül támadt vita, amelynek a liberális oldalon elhangzott érvelése Banšell koncepcióját is nyilvánvalóan sugalmazta. Emellett szól az időbeli egyezés: 1874 júniusa folyamán több vitacikk jelent meg mind a két fél sajtójában, Banšell pedig a következő hónapban publikálta tanulmányát. Ebben Gregussra is hivatkozik, említi annak Az apostol-ról mondott elmarasztaló véleményét és felsorolja a kiagyásra ítélt királyellenes verseket. Tőle veszi át — de Bécs számára hátrányosabb megfogalmazásban — a magyarok királyhűségéről, royalista természetéről szóló tételt. A magyar költészetnek a forradalom alatt tapasztalt „lealacsonyodását” pedig a Beöthy Zsoltnak tulajdonított cikkel egyetértésben vallja.

A vitathatatlanul jó szándékú tanulmány alapvető hibája a koncepciójában van. Banšell itt egyenlőségi jelet tesz két, minőségileg különböző, sőt teljesen ellentétes jelenség közé. Azonosnak hallja a 48-as magyar forradalmi költészet hangját — amelynek nemzetiségellenes kitételei az ellenforradalomnak szólnak — az 1874-es kormány-sajtó ugyancsak nemzetiségellenes, de már reakciós szövegeivel. Banšellt a hangvétel hasonlósága téveszthette meg és az a subjektív hatás, amelyet az újságok uszító cikkei és a vitából megismert Petőfi-versek benne kiváltottak. Ezért nem tudott különbséget tenni az 1848–49-es magyar nacionalizmus alapvetően haladó jellege és az 1874-es reakciós jellege között. De nem látta tisztán azt a határvonalat sem, amely Stúrék ellenforradalmat támogató fegyveres akcióit elválasztotta attól a haladó küzdelemtől, amelyet a szlovák nép a 70-es évek közepétől vívott jogaiért, nemzeti fennmaradásért. Banšell korában nem a 48-as forradalmi tradíció „káros” továbbéléséről volt

szó, hanem annak a magyar uralkodó osztályok által való megtagadásáról. A szlovákok számára az igazi veszélyt nem az előbbi, hanem az utóbbi jelentette. Banšell nem vette észre, hogy amikor a „beszűkült” liberalizmus híveivel egyetértésben elítélte Petőfi forradalmi verseit, akkor saját népének ellenségeivel árult egy gyékényen, azokkal, akik egy évvel később a Maticát és a gimnáziumokat is bezáratták.

Banšell tanulmánya azonban nagyobb igényű annál, mintsem hogy az alkalom diktálta reflexiónak tekintsük. A konkrét érvelésen kívül elvi állásfoglalást is tartalmaz, mégpedig a politikai-forradalmi költészet ellen. Banšell szerint hibás az a költői gyakorlat, amely a „tömeg tapsaitól” kísérvé elhagyja a hozzá egyedül méltó szellem szféráit, mert a szenvedélyes megnyilvánulások „megvetésre méltók”. Azért hibáztatja a királyellenes versek republikanizmusát, mert — bár az akkori idők hangulata sok mindent megmagyaráz — nem lett volna szabad a gyűlöletet konkrét személyekre összpontosítani, „legkevésbé olyan személyre, aki ...nem is mindig egyedül felelős a nemzetek sorsának alakulásáért”. Véleményét a legvilágosabban a következő szavak szemléltetik: „A művészi génusz felsőbbiségének meg kell őriznie nyugalma a szenvedélyek viharában is; a prózai világ tisztátalan hullámaiba és zavaros örvényeibe merülni nem méltó a költészethez — akár Petőfi teszi azt, akár Rouget de Lisle (a Marseillaise szerzője), egyre megy.” [55]. A forradalmi költészet meg nem értése és elutasítása így vezetett el a forradalom elutasításához. Banšell azzal, hogy eltávolodott Petőfitől, egyben a forradalomtól is eltávolodott.

Dehát a Petőfi-kiadás vitájában nemcsak Greguss, Gyulai és Beöthy hallatta hangját, hanem az ellentábor Petőfit és a forradalmat védő érvei is napvilágot láttak! A vita országos lapokban folyt, Banšellnek tehát a baloldal érveit is ismernie kellett. Joggal kérdezhetnénk, miért nem az utóbbiak véleményét tette a magáévá. A szlovák irodalmi életben tanúsított ellenzéki magatartása, kapcsolódása a magyar irodalmi ellenzék eszmeköréhez, íróvá fejlődésének ösztönző tényezői mind arra predesztináltak volna!

Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, egy újabb körülményt kell szemügyre vennünk. A Petőfi-kiadásról folyó vita hónapjaiban a Riadó c. „politikus” gúnyos hetilap Petőfinek több forradalmi versét közölte, köztük a Greguss által kihagyott királyellenes költeményeket is. Ezzel kapcsolatban a szlovák konzervatív nacionalizmus lapja, a Mártonban megjelenő Národné Noviny nyilvánosságra hozza egyik pozsonyi olvasójának levelét [56]. A levélíró amiatt van megbotránkozva, hogy az ügyészség — miközben a mártoni gimnázium ellen megtorló intézkedéseket hoz — szemet huny a Riadóban közölt republikánus versek fölött. Pedig azokban olyan kifejezések olvashatók — néhányat idéz is —, amelyekről a „szlovákfelbújtó” haja is égnek áll. Ezt az „olcsó mérget” hintik el a közvéleményben. „Hol van hát a sajtószabadság határa”? — kérdi a levél írója és így felel rá: — „ahol a szlovák betű kezdődik”. A levél megjelenésének idején egyébként a Národné Noviny minden száma tele van a szlovák gimnáziumok elleni hajsza anyagával.

Mit mutat Banšellnek és a Národné Noviny levélírójának a megegyező tiltakozása Petőfi forradalmi versei ellen? Miért azonos a szlovák haladó ellenzék képviselőjének álláspontja a konzervatívokéval olyan kérdésben, amely ugyanakkor a magyar közvéleményt egymással ellentétes táborra, jobb- és baloldalra osztja? Azért, mert a nemzeti elnyomás viszonyai között a szlovák polgári szemlélet számára szubjektíve lehetetlen volt az elvszerű különbségtétel minden olyan jelenségben, amely a hatalom oldalán merült fel. A nemzeti közérzet krónikus sértődöttségi állapota időnként a valószínűs nemzeti érdekek felismerését is meggátolta és olyan tragikus helyzethez vezetett, mint a 48-as magyar–szlovák viszony. Kevésbé feszült időszakokban vagy olyan

magasan kiemelkedő szellem esetében, mint amilyen Hviezdoslav, láthatunk kivételeket a fenti szabály alól, de Banšell nem tudott kivétel maradni. Az ő esete is megmagyaráz valamit abból, hogy miért tört meg a Napred fiataljainak lendülete és miért nem bontakozott ki a szlovák realista irodalom abból a mozgalmából, amelynek lendítő erői közt Petőfi is jelen volt.

A további vizsgálódás számára még egy tanulságot vonhatunk le Banšell itt kifejtett nézeteiből. A szlovákok Petőfi-képe a 70-es évek közepén kezdi tükrözni azokat a torzításokat, amelyeket a magyar liberalizmus hamisít a költő portréjára. Ekkor fogalmazza meg Beöthy Zsolt a későbbi frázisos Petőfi-kultusz programját, amely szerint a költőtől és korától „nem elveket és eszméket kell tanulnunk, hanem lelkesedést, honszeretetet” [57]. Ez az „absztrakciókka” eszményített Petőfi juttatta a szlovákok eszébe évtizedeken át a Petrovičot. A kettőt együtt pedig nem tudták elfogadni.

2.

Ha a szlovák ellenzék bátor föllépése – mint Banšell tanulmányából látható – meg is torpant a nemzeti elnyomás következtében, szerepük a magyar–szlovák közlekedés és a Petőfi-recepció szempontjából alapvetően pozitív értékű.

Nem mondható el ugyanez a konzervatív irányzat képviselőiről, akik – a vezető irodalmi orgánumok és a politikai sajtó szerkesztőiként – hosszú ideig kezükben tartották a szlovák közvélemény irányítását s így meghatározták irodalmi kapcsolataink alakulását is. Nem vették át és nem folytatták az ellenzék szinte programszerű Petőfi-kultuszát. Ebben a Štúr-iskola magyarellenos tradíciójának továbbélése és a kiegyezés ellenhatásaként felerősödött konzervatív nacionalizmusuk megakadályozta őket. De lehetetlen volt tudomást nem venniük a költőről.

A fiatalok megnyilatkozásai és a rövid életű Dunaj révén Petőfi mégiscsak bekerült a szlovák köztudatba és nemcsak ellenkezést, hanem érdeklődést is keltett az olvasók körében. Biztatást kapott ez az érdeklődés az első Petőfi-fordító, Viliam Paulíny-Tóth nagy tekintélyétől is, akinek harmincéves írói jubileumára öt szlovák megyéből jöttek össze a tisztelők. Az esti ünnepség műsora pedig Petőfi-verssel zárult. Pavel Mudroň, mártoni ügyvéd, a szlovákok egyik vezetője szavalta el a jubiláns által lefordított Ha férfi vagy, légy férfi c. költeményt [58]. Ehhez kapcsolódva közölte az Orol Paulíny-Tóth másik fordítását is, a Dalaim c. verset [59]. Sőt Petőfinek újabb önkéntes tolmácsai is akadtak a „mártoni” irányzat hívei között [60]. Ébren tartotta a Petőfi-hagyományt Ország-Hviezdoslav is, még a költővel polemizáló verseiben is [61].

Ha e tények nem támasztanak alá, akkor is igaznak fogadhatnánk el Vajanský-nak azt a megállapítását, hogy „Petőfit eléggé olvasták és csodálták” [62] szlovák körökben.

Vajanskýék lapja, a Národné Noviny a maga nemében igen jól szerkesztett újság volt, szemlervolta állandóan éber figyelemmel kísérte az országos magyar sajtót. Szerkesztői ennek közvetítésével folyamatosan tájékozódhattak és tájékozódtak is a magyar Petőfi-kultusz megnyilvánulásairól. A vegyes lakosságú Pozsonyban pedig magyar, szlovák és német munkások közösen őrizték és terjesztették Petőfi forradalmi örökségét a 70-es években [63]. Végül a fokozódó magyar nyomás alatt határozott szláv orientációra áttért mártoniak figyelmét nem kerülhették el az olyan jelenségek sem, mint az 1882-ben leleplezett pesti Petőfi-szobor nemzetközi visszhangja s azon belül Jovan Jovanović-Zmaj ez alkalomra írt verse [64]. A Petőfi-fordító cseh Brábek-

nek a prágai műegyetemen a magyar nyelv lektorává történt kinevezéséről pedig a Národnie Noviny is tudósítja olvasóit [65].

Nem lehet tehát csodálkoznunk, ha a szlovák konzervatív nacionalizmus vezető politikai lapja is kénytelen tárgyilagosan elismerni, hogy a magyaroknál „Arany és Petőfi koruk reprezentánsai” és bennük akkori irodalmunk a fejlődés csúcsára érkezett [66].

A kiegyezés utáni szlovák közélet konzervatív irányítói is foglalkoztak tehát Petőfivel, természetesen a maguk szemléletének megfelelően. A költőről alkotott véleményekben mindig a politikai szempont volt a meghatározó elem. Ezért azokban igen kevés az irodalmi érték, még kevesebb az elismerés. Ebben a sajátos helyzetben Petőfi értékének szlovák árfolyamát általában annak a reakciós magyar politikának a hullámváltozásai szabják meg, amelyhez a költő eszméinek semmi köze sem volt.

A véleményformálás egyik — nagyon gyakori — változata, amikor az erőszakos magyarosítás egyes tényei szolgáltatnak alkalmat a költő említésére. Ilyenkor a Petőfi-, ill. Petrovič-név a renegátság jelképe, annak — a szlovákoknál sokszor hangoztatott — tételnek az igazolása, hogy az elnyomó magyar rendszer az elnyomott népek tehetséges fiainak elhódításával is igyekszik fenntartani a maga erőfölényét. A renegát jelzőt a Napred fiataljainak ellenfele, Sytnianský ragasztotta elsőnek Petőfi neve mellé, amikor „slovenský renegát geniálny Petőfy (!)”-nek nevezte egyik cikkében [67]. A Duna—Tisza közti szlovák települések magyarosodása is „a vér szerint szlovák, de nyelvében magyar költőt, Petrovičot” juttatja a Národnie noviny egyik olvasójának eszébe [68]. Ha a kormány elhallgatja a népszámlálás adatai közt a nyelv szerinti megoszlást, megintcsak szó esik az asszimilált írókról, művészekről, s köztük az egyedül név szerint említett „Petőffy(!)-ról, akinek a megfelelő rovatba „szlovák anyanyelvűnek” kellene feltüntetnie magát [69].

A mártoni politikai vonalvezetés azonban nem mindig következetes a magyarosítás elítélésében. A Národnie noviny helyt adott olyan véleménynek is — méghozzá vezércikkben —, amely csak a tömeges magyarosítást kifogásolja, ezzel szemben „jogos nyereségnek” tekinti egyes tehetséges szlovák vagy német személyek asszimilálódását, mert ez meggyorsítja az ország fejlődését. A példa — Kossuth mellett — itt is Petrovič [70]. Ilyen következetlenség az is, amikor a fiatal Cyrill Gally verskötetének bírálója — Petőfi egyik versének fordítása alapján — azt állapítja meg, hogy „ez a mi Petrovičunk valóban a mienk, ugyanis úgy érez, mint mi” [71].

A szlovák származást hangoztató, alkalomszerű megjegyzéseken kívül a mártoni sajtó a 70-es, 80-as években néhány önálló cikket is közöl a magyar költőről. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szlovák lapok is bekapcsolódtak a Petőfire vonatkozó emlékezések gyűjtésébe [72]. Arra sem lehet ezek alapján következtetni, hogy a szlovákoknál az irodalmon kívüli közvéleményben „nagy Petőfi-kultusz” lett volna a 80-as években [73]. E cikkek oly módon kapcsolódtak a korabeli magyar nyelvű Petőfi-irodalomhoz, hogy annak téves adatait vagy szándékos ferdítéseit igyekeztek korrigálni, mint ahogy ezt Koreň István a Živena számára írott emlékezéseinek bevezetőjében ki is mondja [74]. A selmeci hónapokról emlékező Vodomarský (Ondrej Seberíni-Szeberényi Andor, Lajos öccse és vele együtt Petőfi iskolatársa Selmecen) is a helyesbítés szándékával írja cikkét, cáfolatul arra az elterjedt hírre, miszerint Lenau iskolatársa lett volna Selmecen Sládkovičnak és Petőfinek [75]. Az ifjabb Szeberényi a szerzője a Marina Hruží c. hangulatos írásnak is (alcíme ezt a közleményt is elhatárolja a mendemondáktól), amelyben Petőfi édesanyjának Turócból az alföldi környezetbe kerülését és házassága történetét mondja el [76].

A korrekciós szándékban nem csupán a tények tisztelete jut kifejezésre, hanem annak hangsúlyozása is, hogy erre a szlovákoknak — éppen Petőfi származása révén — joguk is van. Koreň is ezért tesz eleget Ambro Pietor levélbeli fölkérésének. E cikkek közös vonása, hogy mindegyik erőteljesen kiemeli a híres magyar költő szlovák eredetét. Koreň is többet mond itt erről, mint a Vasárnapi Újságban közölt cikkében [77]. Szeberényi pedig a Petrovič-fiú bölcsője fölött énekelt szlovák népdalokról szólva a magyarosításra is utal: ... „ő a legkiválóbb magyar költő, Alexander Petrovič, aki nevét Petőfira magyarosította. Hány anya énekelt szlovák dalokat olyan gyermekek bölcsője fölött, akik azután megtagadták anyanyelvüket...?” Érdekes, hogy a selmeci tárgyú cikkében Szeberényi nem szól Petőfi akkori névváltoztatási szándékáról, pedig a másik „kedvenc eszmét”, a színészi ábrándokat említi. Koreň itteni emlékezéseiben sem esik szó a „nemzetiségi düh”-ről. Talán a szlovák olvasók érzékenységet akarták kímélni, de az is lehet, hogy a kegyelet készítette őket a két apró mozzanat elhallgatására. Koreň — mintha a renegátság vádját enyhíteni akarná a szlovák közvélemény előtt — külön is hangsúlyozza, hogy Petőfi „zsenge korától kezdve állandóan színmagyar környezetben élt”.

A reagálás másik formájával a kölcsönös irodalmi érdeklődés megnyilvánulásainak keretében találkozhatunk. Ha ez az érdeklődés magyar részről erősödik, viszonzásképpen a szlovák sajtóban is szaporodik a magyar anyag s ezen belül Petőfi neve is gyakrabban olvasható.

A 70-es évek folyamán a mártoni körökben is rokonszenvvel fogadták Gáspár Imre közvetítő tevékenységét, Sládkovič-hoz fűződő baráti kapcsolatait, ezért meleg hangú szerkesztőségi megjegyzésekkel közölték írásait az Orol c. folyóiratban [78]. A Sládkovičről szóló emlékezések közé aztán természetesen illeszkedett az a néhány szó, amelyben Gáspár arról tudósít, hogy a szlovák költő kedvezőtlenül nyilatkozott Petőfiről s ezért Gáspár igyekezett őt ellenkező véleményre bírni [79]. Egy későbbi közleményből az derül ki, hogy sikerült is felkeltenie Sládkovič érdeklődését Petőfi iránt [80], mert az az „utolsó időkben” (halála előtt) a magyar költő műveit is olvassatta.

A nemzetiségekkel való megbékélés hangoztatása után [81] — amíg a szlovákok bíztak politikai elveinek szilárdságában — Jókai is gyakori szerzője volt a mártoni sajtónak. A Národní noviny több elbeszélését, regényrészletét s kisebb cikkét közölte czekekben az években [82]. Ezek között található két írása Petőfiről. Az egyikben a költő színészi próbálkozásairól, a másikban a pályakezdő Petőfi anyagi helyzetéről emlékezik meg anekdotikus hangon [83]. Az utóbbit Dumny (Daniel Bachát) fordította, akinek kétoldalú (magyarból szlovákra és szlovákból magyarra is fordított) közvetítő munkásságáról elismeréssel nyilatkoztak [84].

Amíg a szlovák intézmények elleni támadás keresztül nem húzta, a közeledési készség az irodalom síkján olyan erős volt, hogy a Napred körének fő ellenfelét, Synnianskýt is Petőfi-fordítóvá léptette elő. Nem verset szemelt ki és nem is Petőfi népszerűsítése volt a célja, amikor saját tolmácsolásában részleteket közölt a szabadszállási választás ügyében elhangzott Nyilatkozatból [85]. Eszmeileg természetesen nem ért egyet a költő radikalizmusával. Erről árulkodnak zárójelbe tett fölkiáltójeljei Petőfinek ebben a mondatában: „a nép az én vallásom, istenem!” A költő versei sem nyerték meg tetszését, ezért óva inti a szlovák fiatalokat Petőfi „féktelen Pegazusának” követésétől [86]. Mégis foglalkozott Petőfivel és konzervatív lapjában helyt adott mások hasonló tárgyú írásainak is, mert akkor még ezek is elfértek az irodalmi cserét támogató szerkesztői elvek keretei között. 1875 után azonban a Národní noviny is és az Orol is erősebb szláv orientációt mutat. A magyar anyag helyét egyre

inkább az új tájékozódás témakörei foglalják el. Az Orol utódként 1881-ben meginduló Slovenské pohľady pedig hosszú időn át nem is tekinti feladatának az irodalmunkkal való foglalkozást.

A 80-as évektől kezdve a kiélezett politikai ellentétek nem egyszer arra késztették a szlovák konzervatív sajtót, hogy az elnyomó rendszerrel szemben az azt leleplező magyar irodalmat használja fegyverül. Ilyen célzattal közlik a Nyúzó Pál főszerkesztő portréját megrajzoló szemelvényt Eötvös regényéből olyan szerkesztői megjegyzéssel, amely Eötvös kritikájának változatlan aktualitását húzza alá [87].

A szlovákok nemzeti harcának ehhez a formájához kapcsolódik a Petőfi-recepció újabb változata. Ennek az a sajátossága, hogy a konzervatív szlovák sajtó Petőfi költészetének éppen azokat az antifeudális-forradalmi elemeit használja fel a saját érdekeiért vívott harcban, amelyeknek az eszmeiségét egyébként elutasítja [88]. A dualizmus korának ellentmondásai teszik lehetővé, hogy az érdeellentétek miatt egymás ellen harcoló, de sok vonatkozásban rokon két ideológia közül az egyik olyan eszméket használ harci eszközül a másik ellen, amelyek mindkét küzdő féllel szemben ellenségesek. A későbbi évtizedekben Petőfi gyakran jut erre a sorsra a szlovákoknál. A most tárgyalt korszakból két ilyen példát említünk. Az első a megyei közigazgatás és a nemesi világ jellemző rajzát adja szellemes satírával a Turóc megyei választmány üléséről szóló tudósításban [89]. A szerző A magyar ifjakhoz c. vers első szakaszának 3–6. sorait választotta mottóul cikke élére. A másik tréfás-gúnyos karcolat — a színhely itt is a vármegye tanácssterme, szlovák résztvevőkkel —, amelyben az alispán hazafias szólásokkal bélyegzi meg a panszlávizmust. A dörgedelmes szónoklatnak Hungária Geniusa vet véget a Császár Ferenc önnagyságához c. vers utolsó strófáját olvasva az alispán fejére [90]. Mind a két idézet pontatlan. Ez nemcsak a cikkírók felületességét mutatja, hanem azt is bizonyítja, hogy emlékezetből idézték a költőt, tehát, bár felszínesen, de ismerték verseit. Ismerte azokat Vajanský is, csak éppen nem szerette. Idegen volt a számára Petőfi friss realizmusa, plebejus népiessége. Azért nyilatkozott olyan elutasítóan a „bor- és dohányszágú petőfiadák”-ról [91].

Így fest a 70-es, 80-as évek szlovák Petőfi-„kultusza”. Egyetlen pozitívuma az a pusztán tény, hogy ismerték verseit s a költői nagyságot nem tagadják meg tőle. De a szentvélen elismerésből is sokat levon az a méltatlan helyzet, amelyben a költő az uralkodó osztályok kicsinyes politikai manővereinek függvényévé válik. Ez különösen szembeötlő akkor, ha meggondoljuk, hogy az iparilag fejlettebb Csehországban ugyanebben az időben Petőfi költészete már megtalálta az utat a munkásmozgalomhoz is [92].

3.

A feudálkapitalista kormányzat az 1875 után meginduló magyarosítási programban fontos szerepet szánt a magyar nyelv és kultúra terjesztésének a nemzetiségek körében.

Ezt a célt szolgálták az egymást követő oktatásügyi törvények (1879 : 15. tc; 1883 : 30. tc; 1891 : 15. tc.), amelyek nemcsak a nemzetiségi népiskolákban írták elő kötelezően a magyar nyelv tanítását, hanem ugyanezt az óvodás korú gyermekekre is kiterjesztették. A nem magyar anyanyelvű pedagógusokkal szemben pedig az alkalmaztatás feltételül szabták meg a magyar nyelven letett sikeres vizsgákat.

Hasonló rendeltetéssel hozta létre a kormányzat a különböző közművelődési egyesületeket, amelyek alapszabályzatukban nyíltan meg is fogalmazták a nemzetiségek ellen irányuló célkitűzéseiket. Az 1882-ben megalakított Felvidéki Magyar Köz-

művelődési Egyesület a szlovák-lakra megyékben kívánta „a nem magyar ajkú lakosságot magyar nemzeti szellemben fenntartani, nevelni, a magyar nyelvet mint az állam nyelvét terjeszteni!” [93]. A „hazafias felbuzdulás” termékeként 'gombamódra szaporodó magyarosító egyesületek között létrehoztak azonos rendeltetésű, de szlovák fedőnevet viselő szervezeteket is, mint az Uhorský vzdělávací spolok, az Uhorský Kráľovský vzdělávací spolok slovenský stb.

A szoviszta propaganda gazdag forrásra lelt a magyar irodalomban, amelynek nemes tradíciókhoz kapcsolódó alkotásait használta fel az elnyomás nemtelen céljai érdekében. A hangos magyarkodás és az elkoptatott frázisok költőjévé hamisított Petőfi ekkor vált az erőszakos asszimiláció jelképévé. A századvég egyik epigon-költője fennkölt hangú ódában biztatja az „atyafiakat délen s az északi részen”, hogy ha osztozni kívánnak „közös dicsőségünk”-ben, Petőfi példáját kövessék: „A szív egy érzése, az ajkak egy nyelve, Egy lelkes lángolás egy honnak szentelve Örök láncsal fűzze hozzánk szívetek.” [94].

Nincs semmi csodálni való azon, ha ezt a szemforgató hazafias képmutatást a másik oldalon gúnyos megjegyzések kísérik, amelyek leleplezik az ünnepi szavak mögött megbúvó közéleti korrupciót is. Ennek a közhangulatnak ad hangot a Mártonban megjelenő szatirikus hetilap, a Černokňazník, amely a századvégi uralkodó körökről ilyen sommás véleményt formál: „Ten maďarský hazafišák / slúži vlasti riadne: v jednej ruke má zástavu, / drukou rukou kradne.” [95] (Ez a magyar hazafiság példaadóan szolgálja a hazát: zászlót tart az egyik kezében, a másikkal (pedig) lop.)

Az előbb említett egyesületek által kiadott vagy — ami egyre megy — kormány-pénzzel fenntartott sajtó és a számos kalendárium tömegével közölt olyan cikkeket, prózai és verses alkotásokat, amelyek alkalmasknak látszóttak a szlovák nép „hazafias” lelkesedésének felszítására. Petőfi Honfidal-a a leggyakrabban felbukkanó vers e kiadványokban. Ezen kívül is számtalan költeményét (hazafias lírájának egyes darabjait, népdalait, zsánerdalait, szerelmes verseit) közlik más költők, főleg Arany János műveinek társaságában.

A Petőfi nevét hazafias cégerül vagyis az erőszakos magyarosítás céljára felhasználó „szlovák” sajtótermékek között vezető helyen áll a Vlast a svet, amely 1886-ban indult és havonként kétszeri megjelenéssel fennállott egészen 1919-ig. Az Uhorský Kráľovský vzdělávací spolok adta ki Budapesten. A patriárchális idill hangulatát árasztó lap — hasznos ismeretterjesztő anyag mellett — szorgalmasan közli a főpapok és az európai uralkodók képeit és természetesen Petőfi verseit. A Honfidal már az első számban olvasható s a későbbi évfolyamokban többször ismétlődik. Jellemző a lap szellemére és politikai célkitűzéseire, hogy közli A kutyák dalá-t, de A farkasok dala nélkül [96]. Ezzel teljesen összhangban áll az egyik szám vezércikke, amely az Uspokojme sa svojim osudom (Legyünk elégedettek sorsunkkal) címet viseli [97]. A verseken kívül rendszeresen megemlékezik a költő nevéhez kapcsolódó eseményekről, a segesvári szoboravatásról, Petőfi halálának ötven éves évfordulójáról stb.

Ennek a Petőfi-„kultusz”-nak volt az ernyedetlen szorgalmú terjesztője a Krajan c., 1904 és 1918 között megjelenő újság is, amelyet az első szám híradása szerint „Zólyom megye urai” kezdeményezésére a Vlastenecké spisy rozšírujúci spolok (Hazafias (szellemű) írásokat terjesztő egyesület) adott ki Besztercebányán. A Krajan a Petőfi-versekkel együtt népszerűsítette Ferenc Józsefet (unokái körében), a püspöki kar tagjait és a csendőrséget, ez utóbbit mint a személy- és vagyonbiztonság „legtökéletesebb” és „megfélemlíthetetlen” intézményét [98]. Máskor a „tehetős gaz-

dák” megszervezésével kívánja megmenteni a pusztuló falut s anyagilag és erkölcsileg felemelni a népet, hogy megvalósuljanak Petőfi szavai: „Ha majd a bőség kosarából...” [99]. A nép „erkölcsi felemelését” szolgálta az „epigramma” rovat, amelyben ismételtelen közöltek magyar íróktól vett idézeteket. Berzsenyi, Kölcsey, Arany és Petőfi neve mellett olvasható a „Magyarhonfi Tót” írói álnév is a következő „epigramma” szerzőjeként: „Tisza István toto meno Po smrti, hej bude cteno” [100]. (Tisza István nevét a halála után is tisztelet fogja övezni.)

Valamivel komolyabb szerkesztésű, de az előzőekkel azonos rendeltetésű volt az 1885-től 1912-ig fennálló budapesti Slovenské Noviny. A Vlast a svet-hez fűződő kapcsolatát azzal is dokumentálta, hogy annak számaiban rendszeresen hirdette és ismertette. Egyéb magyar irodalmi anyag mellett több Petőfi-verset is közölt.

Többnyire ezekhez a lapokhoz, illetve „közművelődési egyesületekhez” kapcsolódóan szlovák nyelvű kalendáriumok is jelentek meg, amelyeknek szórakoztató része a fentiekhez hasonló szépirodalmi anyagot tartalmazott [101].

Téves az a vélemény, amely az említett kiadványok nagyszámú fordításában a szlovák nép közt élő Petőfi-kultusz századvégi föllendülését látja [102]. Nem a nép „kényszerítette, ki” a Petőfi-fordításokat, [103] hanem a szlovák nép megtevését, a magyarosítást szolgáló sajtó akarta rátukmálni Petőfit (a meghamisított Petőfit) és rajta keresztül a millenniumi hazafiságot olvasóira. Cinikus játékot űztek a szabadság megsűfolt költőjével, de az olvasóval is, amikor A kutyák dalával akarták odaédesgetni az elnyomó hatalomhoz. A versek fordítói pedig harmadrendű írók, kultúrmunkások, műkedvelők köréből adódtak, — néha egy-egy eredeti, vagy írói álnév, gyakrabban két betű, a legtöbbször semmi sem szerepel a szöveg mellett, sokszor hiányzik Petőfi neve is. Egyeseknél nem lehet kétségbevonni a jóhiszeműséget, a kultúra szolgálatát, a nemzeti együttműködést célzó szándékot. De munkájukat olyan ügy érdekében használták fel, amely nem vált javára sem a szlovák, sem a magyar népnek, sem pedig a Petőfi-kultusznak. Azoknál a Petőfi-verseknél, ahol a fordító személye megállapítható, a Vlast a svet-ben többnyire Emil Podhradský, Matzenauer, (Beňovský), Bachát (Dumný, Budinský), Karol Hrdlička, Edmund Živný nevével találkozunk. A Krajan-ban a névvel megjelölt fordítók között Margócsy József, Emil Podhradský, D. Kovács és 1911 után gyakran Rehor Uram-Pedatranský szerepel. A naptárak versanyagánál hasonló a helyzet.

A felsoroltak közül a 90-es évek elején önálló szlovák Petőfi-kötete jelent meg Karol Hrdličkának (1890), Emil Podhradskýnak (1893) és O. Matzenauernek (1893) [104].

Adatok híján nem lehet megállapítani, hogy Hrdlička — evangélikus lelkész volt Nagylakon, Csanád m. — milyen terjedelműnek szánta vállalkozását. Az első híradás szerint nagyobb számú vers fordítását tervezhette, mert a békéscsabai Corvina Kiadónál „25 kros füzetekben” szándékozott közrebocsátani Petőfi verseit [105]. Mindössze két füzete ismeretes, de ennél többet kellett fordítania, mert későbbi naptárakban a füzetekben nem közölt újabb tolmácsolásai is előfordulnak [106]. Az első füzet a Honfidal-t, Az alföld-et és a János vitéz első tizennégy énekét foglalja magában. A második a János vitéz folytatását és rajta kívül még tizennégy költeményt az 1843–44-es évek terméséből, népdalokat, szerelmes verseket. A hazafias lírát a Részegség a hazáért képviseli.

Hrdlička a baráti kéréseknek tett eleget, amikor a fordításokra vállalkozott, amint ez kiderül az első füzet rövid bevezetőjéből. A füzetekkel pedig az volt a célja, hogy a szlovákok körében segítse erősíteni a hazafiság érzését. Ezért fordult „hazafias felhívással” azokhoz, „kik a tót néppel érintkezésben vannak, hogy vál-

latatát terjesszék” [107]. A fordítónak erről a szándékáról árulkodik az is, hogy a kiadvány élére Vlastenecká címmel a Honfidal-t állította. Ezt közli mutatóványként az Ethnográfia is, amely a megjelenés után néhány elismerő szóval emlékezik meg Hrdlička munkájáról [108].

Hrdlička szöveghű fordításokra törekedett és csak ott tér el Petőfitől, ahol a két nyelv természete és a verselés nehézségei erre kényszerítik. Láthatóan könnyebb dolga volt a János vitéz-zel, amelynek tizenkettős sorai, a cselekményt körülményesen bonyolító tempóssága viszonylag kényelmes keretet nyújtottak a műkedvelő fordítónak. Muknája mégis alig több a szó köznapi értelmében vett tolmácsolásnál: a cselekmény, a helyzetek, az érzelmi kitérők többé-kevésbé hű tartalmi-gondolati visszaadása. A stílus hiányzik a szlovák szövegéből, mindaz, ami a mesei elemeken túl sajátosan petőfiessé teszi a János vitézt. Petőfi egyszerű eszközökkel is életre keltett természeti jelenségeket, e mozzanatok Hrdlička szövegében erőtlenné, színtelenné válnak, holott látszólag híven tolmácsol. „Nem mozdult a tenger, de fickándoztának / Sima hátán néha apró, tarka halak” — mondja Petőfi. Hrdlička kezében ez a kép így laposodik el: „Nepohlo sa more, ale ticho stálo / Niekolko rybičiek po ňom pohrávaló.” (Nem mozdult a tenger, hanem csendben állott, néhány halacska játszadozott rajta.) Kudarcot vall a fordító akkor is, amikor az előadás élenkítését szolgáló „alakzatokat”, vagy a népmesék modorára emlékeztető — a János vitézben szándékosan alkalmazott — „pongyolaságokat” kell eredeti ízekkel visszaadnia.

Nagyjából ez érvényes a lírai darabokra is. Ha mégis van különbség, annak a forrása Petőfi dalainak sajátos szerkesztésmódjában s az ebből adódó fordítói feladatok nehézségében keresendő. Hrdlička nem ismerte fel — s ha igen, nem tudta utánozni — Petőfi népdalainak azt — a népköltészettől eltanult — alkotásmódját, amely a különböző gondolatformák alkalmazásával és azok variálásával teremti meg az érzelmi-hangulati effektusokat. Ezért csökken az ellentét feszültsége az Alku intonálásában (szegénység — teli erszény) Hrdličkáánál, (Šuhaj juhás, 81. l.), aki megbontja a strófa szerkezetét s ennek folytán a juhász legény megvásárolhatatlan boldogsága sem kap akkora érzelmi telítettséget, mint Petőfinél. A Befordultam a konyhára... (Vnišol som do kuchynôčky, 82. l.) megoldása is azért sikertelen, mert a fordításban eltűnnek vagy eltorzulnak azok a gondolatformák (múlt idejű közlés, majd ennek tagadása, az „én” — „ő” villamossággal telített szembesítése, az égő pipa — alvó szív ellentétes mozgása stb.), amelyek Petőfi tollán mesteri játékosággal varázsolják elének a szerelmes ifjú bájos zavarát. Igazolásul álljon itt Hrdlička első strófája: „Vnišol som do kuchynôčky / Žapáľiť si do fajočky... / To jest, že sa mi len chcelo / Lenže mi v nej už horelo.” (Bementem a konyhácskába, hogy rágyújtsak a pipára. Azaz csak akartam, csakhogy az már égett.) Csak egy példát említünk még arra, hogyan homályosodik el Hrdličkáánál Petőfi strófájának szerkezeti tagolása. Az Ereszkedik le a felhő... első szakaszában a tekintetet lépcsőzetesen ejtegető képsor (az ereszkedő felhő — a fára hulló eső — a földre hulló levél) kontúrjai Hrdličkáánál elveszítik élességüket: „Oblak s hora doľ sa kloní / Husto padá dažď jesenný / Líšta stromov vetor berie / Slávik predsa vyspevuje.” (Föntől lefelé hajlik a felhő, sűrűn esik az őszi eső, a szél elviszi a fák leveleit, mégis énekel a fülemüle.)

Vannak sikerültebb megoldásai is, de fordításai nem művészi értékük alapján, hanem irodalomtörténeti szempontból érdemelnek figyelmet. Az első füzet előszavában Hrdlička szerényen menti hibáit barátai előtt és jó szándékára hivatkozik. Ezt mi sem tagadhatjuk meg tőle.

Emil Podhradský is a jószándék címén hárítja el a szigorú kritikát kötetének fogyatékoságai miatt. Podhradský (1855–1925) fiatal korában a „Dunaj” köréhez

tartozott, [110] de kétnyelvű író lett, szlovák verseken kívül magyar nyelven erdészet és szakirodalmi munkásságot is fejtett ki [111]. Öccsével, Podhradský Lajossal együtt — aki 1888-ban magyarra fordította Sládkovič Marína-ját — a magyar–szlovák kulturális csere szorgalmas munkásai voltak. Irodalmi tevékenységét szlovák körökben később is nyilvántartották [112]. Személyes kapcsolatai sem szakadtak meg fiatal kori íróbarátaival. A Dunaj hajdani szerkesztője, Belo Klein — Tesnoskalský, amikor Podhradskýt Besztercebányán meglátogatta, még kéziratban olvasta Petőfi-fordításait [113]. Kötetét az az Izidor Žiak rendezte sajtó alá, aki Somolický néven szerzett magának írói érdemeket a szlovák irodalomban.

Emil Podhradský mégis azok közé tartozott, akiket a polgári szlovák közvélemény maďaron-oknak nevezett. Ezért kellett tartania attól — mint könyve előszavában írja —, hogy munkáját félremagyarázzák. A korabeli szlovák nacionalizmustól eltérő szemléletre vall az is, hogy — mint ugyancsak a bevezetőben írja — az eredeti szövegben szereplő „magyar” szót „uhor”-nak fordítja. Ez a szemlélet az uralkodó osztályok „politikai magyar nemzet” elvének az elfogadását jelentette. A polgári nacionalizmus jelentkezése óta ugyanis a szlovák irodalomban az „uhor” csak államjogi kifejezésekben (uhorský štát, uhorský snem stb.) és nem nemzeti megjelölésként szerepelt. A kormány magyarosító törekvéseit szolgáló Vlast a svet — amelynek Emil Podhradský is munkatársa volt — nem véletlenül ír következetesen národ uhorský-t [114].

Ezért érthető, hogy a mártoni sajtó bizalmatlanul fogadta Podhradský kötetét. A bizalmatlanságra okot adott az is, hogy a másik oldalon a kormányzati szervek olyan újabb eszközt láttak benne, amely „a magyar szellemiség lobogó fátylájával világítja meg a magyarosítás útját!” [115] A kultuszminiszter is ezért részesítette jutalomban.

Az elismeréstől ösztönözve Podhradský további fordításokat is tervezett és az volt a szándéka, hogy Petőfi, Arany, Garay János, Lévy József és mások munkáiból válogatott fordításait olcsó füzetekben adja ki és ingyen osztja szét a szlovák iskolás gyermekek között. Tervét közölte a kulturális szervekkel és felhívással fordult a magyar társadalomhoz a kiadványok anyagi fedezetének biztosítása céljából [116]. Mindez összhangban volt azzal a szereppel, amelyet a kormánykörök a magyar kulturális propagandának, különösen Petőfi népszerűsítésének szántak asszimilációs terveik valóra váltásában.

A 111 költeményt tartalmazó kötet élén rövid Petőfi-életrajz olvasható, amely főként a költő ifjúkori hányattatásainak tényeit sorolja fel. A családi név zárójeles említésén kívül nem szól Petőfi származásáról, pedig ebben az időben ez szinte politikai állásfoglalást jelentett a szlovákoknál. A Národné noviny cikkírója szóvá is teszi ezt a mulasztást [117].

A kötet versanyaga bizonyos ízlésre, tervszerűen végigvitt válogatási szempontokra vall. Hosszmetszetben kívánja bemutatni Petőfi költői fejlődését, de úgy, hogy azért engedményeket is tesz a tradícióknak, a szlovák közízlésnek. 1842-től végigpásztazza az egyes évek termését, de gondosan kerüli a 48-as forradalmi események költői visszhangját, a szabadságharc idejének alkotásait pedig teljesen mellőzi. Úgy tűnik, mintha ebben Banšell véleményéhez is igazodna, akinek különben két fordítását, a Salgót és a Bolond Istókot, Podhradský felvette saját fordításai közé. Banšell hatásán kívül bizonyára a „nemzetiségi béke”, a „jó ügy szolgálata” is erre készítette [117]. Ezért a politikai költemények közül csak olyanokat sorolt be a kötetbe, amelyek a hazai feudális viszonyokat bírálják (Pató Pál úr, A magyar nemes), vagy amelyek általában hirdetik a szabadság eszméjét (A nép, A kutyák dala, A farka-

sok dala, A rab). A forradalmi harc gondolatát közvetlenül megszólaltató verseket egyedül az Egy gondolat bánt engemet képviseli. Ez is elsősorban a költő eltűnéséből sarjadt vátesz-szemléletnek köszönheti a kötetbe kerülését, amint az életrajzi vázlat is igazolja. Jellemző, hogy Petőfi szerelmi költészetét Podhradský válogatása igen hiányosan mutatja be. A közismert Júlia-dalokból egyet sem fordított le. A Cipruslombok ciklusának viszont több darabja bekerült a kötetbe.

Podhradský könyve valamiféle „illelmes”, „megnevelt” Petőfit mutat be a szlovák olvasóknak. Olyan költőt, akit — az egyházasan konzervatív, de a magyar-szlovák viszony szempontjából kevésbé elfogult folyóirat, a Kazateľna kritikusa szerint — „jó lelkiismerettel lehet a kamaszfiúk vagy a serdülő lányok kezébe is adni” [119]. A kritikus a kiadvány „eminensen jó oldalának” tartja a szlovákok szempontjából azt, hogy a fordító lelkiismeretes válogatással kihagyta a „trágárságot” (opizlost), a „költő természetének vadságát” tartalmazó verseket. E megjegyzések alapján arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az olyan egyéni véleménynek tűnő — korábban említett — álláspontok, mint Banšellé vagy Sládkovičé, nem is voltak annyira egyéniek. Vagy már kialakult közfelfogást tükröztek, vagy pedig nyilvánosságra kerülésük után alakították ki a szlovák értelmiség Petőfi-szemléletét.

Podhradský szerencsésebb kézzel nyúlt a János vitézhez, mint Hrdlička. Az eredetit megközelítően sikerült eltalálnia és végig megőriznie a népmesék naiv előadási modorát, helyenként részletező körülményességét, egyszerű nyelvét. A szlovákoknál elterjedt párosrímmű tizenkettősök nem állították nehéz feladat elé a verselésben sem. Egy-egy strófája egészen kitűnő:

„Neklamem, lež bola na nej brána taká,
že, ... že ... veru ani sám už neviem jaká.
Lež, že veľká bola, môže sa predstaviť:
Kráľ obrov by nedal malú ver vystaviť.”

A XX. ének 6. szakaszában Petőfi pontosan ezt mondja:

„Nem hazudok, de volt akkora kapuja,
Hogy, hogy ... biz én nem is tudom, hogy mekkora,
Csakhogy nagy volt biz az, képzelni is lehet,
Az óriás király kicsit nem építet.”

Nem mindig sikerült azonban megőriznie Petőfi képeinek teltségét, a hangulatiszemléleti képelemek nem egyszer megfogytakozva jelennek meg a szlovák szövegben. Máskor elkerülik Podhradský figyelmét olyan mozzanatok, amelyek pedig fontosak a főhős jellemének — s ezen keresztül a mű eszmei mondanivalójának — szempontjából. Így például helytelen volt Jancsi jellemvonásai közé beiktatni a királyság utáni vágyat abban a jelenetben, amikor a királyleány hálából a kezét ajánlja megmentőjének. Jancsi egyik legszebb jellemvonása az Iluska iránti hűség. Ezért „tán egymaga volt csak a meg nem hallója” a király szavainak, amikor az a csata előtt leánya kezét ígérte annak vitéznek, aki az elrabolt leányt visszahozza. (XI. ének 8. és 10. szakasz.) Ennek megfelelően viselkedik a megmentett királylánnyal szemben is. A „hatalmas tusá”-t, amely a szívében keletkezett, a királyleány szépsége és Jancsi férfiassága motíválja, nem pedig a királyság. Ezért zavaró Podhradský betoldása: „Videl že už stojí kráľovstva na prahu”. (Látta, hogy már a királyság küszöbén áll. XII. ének 24. szakasz 3. sora.)

Van következtetés a cselekmény egyes mozzanatainak a kezelésében is. Ez szerkezeti töréshez vezethet, mint ahogy az előbbi jelenetnél is látható. Petőfi szerint a csata a király várától nem messze zajlott le, mert a magyar sereg a törököket „nem soká kereste, mindjárt rájuk akadt”. A vereség után azonban a basa fia az elrabolt királyleánnyal elmenekült és „soká nyargalt Jancsi, amíg utolérte”. Visszafelé menet tehát Jancsinak a királyleánnyal el kellett haladnia a csata színhelye mellett, és csak azután értek az örvendező király elé. Ez a sorrend teszi lehetővé, hogy Petőfi plasztikus képet fessen az elhagyott csatamezőről, mégpedig úgy, ahogy azt a „ló előtt a lánnyal lassacskán ballagó” Jancsi szemlélhette. Podhradskýnál a két fiatal előbb érkezik a vár elé s csak azután kerül sor a csatátér leírására, amely sokat veszít színességéből azáltal, hogy a két szemtanú nincs jelen. De ez a sorrend a cselekmény logikus menetét is felborítja.

Korábban említettük már, hogy Podhradský a nemzet-megjelölő „magyar” szót következetesen „uhor”-ral fordítja. (Pl. De magyar vagyok s a magyar lóra termett — Lež Uhor som a tak na koňa stvorený.) Ezzel az uralkodó magyar szemlélethez igazodik. Más mozzanatok viszont ennek az ellenkezőjét mutatják. Bizonyára az olvasókhoz akarta közelebb vinni a főhőst azzal, hogy nemcsak a szöveget fordította le, hanem helyenként a környezetet is megszlovákosította. A tipikusan alföldi tájképet — a falu szélén nyájat terelgető juhással — szlovák környezetbe helyezte: „Kto je to, čo z pása tu bujnú dolinu?” (Ki az, aki gazdag (bőven termő) völgyeket legelteti? I. ének 6. szakasz.) Hogy nem egyszeri, véletlen jelenségről van szó, mutatja a dolina-völgy megismétlődése más helyzetben is. „A falu messzire volt már a háta megett, Nem látta lobogni a pásztortüzeket” — mondja Petőfi az Iluskájától imént búcsúzó, világga induló Jancsiról. (IV. ének 12. szakasz). Podhradský a pásztortüzes éjszakát hegyvidéken, szlovák környezetben festi meg:

„Ohne pastierov, čo svieta na dolinu,
Nezbadá, ďaleko nechaj už dedinu.”

(A pásztortüzeket, amelyek a völgyre világítanak, nem veszi észre, már messze hagyta a falut.) A fordítói munka ilyen fogásai is szerepet játszhattak abban, hogy az egyik kritikus a János vitézt a szlovákokhoz, a szlovák népmesék világához annyira közel állónak érezte [120].

Az olvasóhoz intézett előszóban Podhradský indokolatlanul szerény, amikor a jó szándékra hivatkozva túlságosan hangsúlyozza munkája hiányosságait. Ebben a kritika sem értett vele egyet [121] és joggal, mert valóban van érzéke és tehetsége a fordításhoz. A kötetnek számos jól sikerült darabja van, mint az A faluban utcahosszat... (Po dedine hore dolu... 83–87), A csaplárné a betyárt szerette; (Křmárka raz zbojníka ľúbila, 80–81), Gyors a madár, gyors a szélvész..., (Bystrý je vták... 141–142), Keresztúton állok... (Na križnych som cestách... 75.) és még sok más.

Annál inkább szembe ötlenek azok a versek, amelyekben a fordító a szerkezeti elemek mélyebb tanulmányozása nélkül fogott munkájához. Gyakori eset, — előfordul a népdaloknál és más típusú lírai verseknél is, — hogy az eredeti szöveg képanyaga a fordításban elveszti logikailag világos felépítését, a képek egymáshoz kapcsolódása összekuszálódik s ennek folytán a vers egy-egy szakasza, vagy akár az egész költemény összeroppan. Így járt Podhradský a Mi haszna, ha a csoroszlya (Keď čieslo... 58–59.) c. verssel. A jól sikerült első szakasz után a másodikban súlyos képzavarral töri meg a vers logikai menetét s ezzel félresiklatja az egész mondanivalót. („Hej, dievčatko, zraky tvoje / Rozpálily srdce moje; / Jako rozoraná pôda,

/ Zrak tvoj moje srdce hlodá” — Bizony leányka, a te tekinteted lángra lobbantotta a szívemet, mint a felszántott talaj, tekinteted a szívemet mardossa.)

A képalkotás eltorzulásának sajátos változata az, amelyben a hasonlat két tagjának egybeillesztése tér el az eredetitől. A *Lopott ló* (Ukradený kôň. 72–73.) c. zsánerképét Petőfi így kezdi: „Mint a porszem szélvész / Fúvatán, / Röpi a legény gyors / Paripán”. Itt a hasonlat építő elemei, amelyek külső hasonlóság és hangulat alapján kapcsolódnak egymáshoz: porszem — legény, vihar — paripa. Podhradský megváltoztatja az egyes elemek kapcsolódását: „Jako víchor prášok / keď honí / rýchle letí šuhaj / Na kôni. (Mint a vihar mikor port kerget, gyorsan repül a legény a lovon.) A hasonlat elemei itt így kapcsolódnak: vihar — legény; porszem — ló. Itt nem a két „szállító eszköz” (vihar — paripa) és a két „szállított” (porszem — legény) áll hasonlósági kontextusban egymással. Felborul tehát az összehasonlítás alapját képező szemléleti rend s ezzel a kép áttetsző tisztasága, érzékletessége is csökken.

A képalkotásnak sajátos módja Petőfinél az, hogy — realista látásának megfelelően — előbb a kép legnagyobb szerkezeti elemeit vázolja fel és csak azután, ezen belül kerül sor a részletekre. Mondattanilag előbb kerül sor a határozói mondat-elemekre, azután a mondat egyéb részeire. Pl. „Porfellegekben a nagy ég alatt / A hazatérő nyáj, kolompja szól.” (Falun.) Vagy: „Kecskemét városa / Siralomházában / Két ifjú legény ül / Nagy szomorúságban,” (Két sóhaj.) Podhradský ezt a sorrendet majdnem teljes következetességgel megfordítja, ha pedig nem, akkor mindig keveri a mondat bővítményeit. Petőfi idézett két sora nála így hangzik: „Domov i — dúcich stád zvonce zvonja / Pod nebom prášnym oblakmi krytom.” (Na dedine. 145. — A hazatérő nyájak kolompjai szólnak a felhőkkel borított poros ég alatt.) (A Két sóhaj idézett strófájában: „Dva mládenci sedia / V Kecskeméte meste / Vo veľkom zármutku / Na stráženom mieste.” (Dva vzdychy. 161. — Két ifjú ül Kecskemét városában, nagy szomorúságban, őrizet alatt.) Nyelvi sajátosságok nem indokolják ezt az eljárást. Podhradskýt is a könnyebb strófaépítés lehetősége csábította, hogy eltérjen a természetes szemléleti formáktól.

A fordító más esetekben Petőfi lírai realizmusa ellen vét. Olyan motívumokat hagy figyelmen kívül, amelyek pedig a versben kifejezett hangulatnak, érzésnek, lelkiállapotnak az objektív alapjául szolgálnak. Ennek az a következménye, hogy a szlovák változatban a lírai mondanivaló hitele vesz el vagy legalábbis csökken. Példaként a *Temetésre* szól az ének (Pohrebná tam pieseň zneje; 75.) c. verset említjük. A lírai mondanivaló itt a költő elhagyatottság érzése, sivár magánya, életének kilátástalansága a debreceni tél hónapjai alatt. Ennek az alaphangulatnak a lírai kifejezése az az ellentét, amelyet a vers a sok ember által megsiratott boldog halott és az elhagyott, boldogtalan, élő költő egymás mellé állításával szemléltet. A szembeállítást Petőfinél az a gondolat teszi élessé, amely — félretolva minden kíváncsiszkodást — a halott *állapotára* koncentrálja a figyelmet s ennek alapján veti egybe a költő állapotával: Akárki... Nálam százszorta boldogabb.” Ezzel teszi hitelessé a második strófában következő fordulatot: „Mért nem visznek engemet ki, / Legalább nem sírna senki.” Podhradský a lírai folyamat legfontosabb mozzanatát, a halott és az élő állapotának összehasonlítását mulasztja el s megelégszik az egyoldalú megállapítással: „Blažený je, bárs i zhasol.” (Boldog, noha elhunyt.)

A lírai mondanivaló objektív háttére tűnik el a *Füstbe-ment terv* (Zmarený plán; 79.) c. költeményben is, amikor a néma viszontlátást lélektanilag motiváló hosszú távollét marad ki a szlovák szövegből: „Jaké poviem prvé slovo / Objímajúc matku.” (Mi lesz első szavam, mikor megölelem anyámat.)

Húsz évvel korábban — a 70-es évek szlovák fiataljainál — Petőfi is egyike volt a nagy világirodalmi példáknak, akik hatást gyakoroltak a szlovák verselés megújulására, a nyugat-európai formák elterjedésére. Érdekes módon, most a kritika szemrehányást tesz Podhradskýnak azért — amit előszavában maga is elismer —, hogy fordításaiban sok hibát vét a szlovák verselés prozódiai szabályai ellen. Valóban vannak kevésbé szabályosan lejtő sorai, de itt joggal hivatkozik Petőfire, aki maga is gyakran mutat példát a prozódiai szabályok szabadabb kezelésére. A verselés terén nem is ebben rejlik Podhradský fő hibája, hanem a tartalom és a forma egységének, összhangjának megsértésében. Fordítási nehézségek miatt elég gyakran eltér az eredeti vers formájától és ez mindig a művészi egyensúly megbomlásához vezet. A legkirívóbb példát A magyar nemes (Uhorský zemän. 147–148.) mutatja. Petőfi versében a maró gúny forrása nem utolsó sorban a hangsúlyozottan egyszerű, a problémátlan, együgyűen naiv szemléletet sugalmazó versforma és a nemesi parazitizmust, tudatlanságot stb. kifejező gondolati elemek ellentétében rejlik. Podhradský redukálja ezt a hatást a 4–4–a/4–3–b/4–4–a/4–3–b) bonyolultabb felépítésű strófájával.

A 90-es évek három Petőfi fordítója közül František Ottó Matzenauer (1845–1901) vállalkozása a legnagyobb. Nagyszombatban — ahol a tanítóképző intézet tanára volt — háromrészes füzet sorozatban akarta szlovák nyelven kiadni Petőfi összes lírai verseit. A népszerű kiadványt elsősorban a „művelt szlovák nagyközönségnek” szánták, de a kiadó (A. Horovitz) a szlovák nép szélesebb köreiben is terjeszteni kívánta. A nagyszabású tervnek azonban csak egy része valósult meg. Az első három füzet került csak kiadásra [122]. De így is Matzenauer vezet a mai napig a szlovák Petőfi-fordítók között — legalábbis a versek számát tekintve —, mert összesen 296 költeményt tolmácsolt [123].

A sorozat folytatására minden bizonnyal a Slovenské pohľady határozott hangú recenziója miatt nem kerülhetett sor. Ebben Jozef Škultéty „anakronizmusnak” minősítette Petőfi népszerűsítését és az erőszakos magyarosítással szemben a „kötelező önvédelem” egyik formáját a magyar irodalom elutasításában jelölte meg [124]. Škultéty jól tudta, hogy a kormányzat milyen szerepet szánt a különböző „közmuvelődési” egyesületeknek és azokon keresztül a magyar kulturális propagandának a nemzetiségek körében. Úgy látta — és nem ok nélkül —, hogy a Petőfi-fordításokat is erre a célra használják fel. Aggodalmait éppen Petőfivel kapcsolatban növelte az a felismerés, hogy a millenniumi „lángelkű hazafiság” szimbólumává hamisított költő az asszimiláció vonzó példája lehet a szlovák tömegek előtt. Fenntartásait azzal is igazolva látta, hogy a Vlast a svet c. kormánylap „melegen ajánlotta” olvasói figyelmébe Matzenauer füzeit [125] és rendszeresen közölte fordításait is. Ehhez kapcsolódott a Matzenauernél is meglévő „uhor-szemlélet”, amit Škultéty is kifogásol recenziójában. Egyébként a kiadványt a szlovák nacionalizmus szemében anakronisztikussá tette az is, hogy a kiéleződött nemzeti harc légkörében a magyar–szlovák együttműködést dokumentálta. Az első füzet ugyanis egy ívnyi terjedelmű Petőfi-életrajzot közöl Györffy Lajos tanár tollából — Škultéty szavai szerint — „barbár szlovák nyelven”, valamiféle „német–magyar stílusban”. Mindezek alapján cseppet sem kételkedhetünk a Škultéty által képviselt „szlovák álláspont” őszinteségében, abban, hogy a fordítások „nem váltottak ki lelkesedést” a szlovák irodalom vezető köreiben.

Matzenauer számára Györffy közvetítette a magyar liberalizmus Petőfi-értékelését. Megtalálható ebben minden olyan vonás, amellyel a századvégi romantikus szemlélet díszítette a maga Petőfi-képét. A legnagyobb hangsúly természetesen a

„lángoló hazaszeretetre” és az absztrakt szabadság-vágyra esik. Emellett eltörpülnek a „vad” forradalmi dalok. A tévesen 1849-cel datált Az apostolról is azt írja a szerző, hogy „szociáldemokrata hőisével”, „túlhajtott képeivel” a magyar élettől idegen s ezért méltán talált elutasításra a magyar olvasók körében. E vonások közé illik az a megjegyzés is, amely lebecsüli Petőfi epikai műveinek értékét. Ez utóbbiak ezért sem szerepeltek Matzenauer fordítói tervében.

Válogatásról — ami a lírai verseket illeti — Matzenauernél nem beszélhetünk. A régi kiadások rendjét követve, a Hazámban c. költeményt helyezte fordításainak élére. Ezt követik sorban az 1842-es évtől kezdődően írott versek végig a három füzetben. E teljességre való törekvés azután meg is kapja a szemrehányást. Más szavakkal, irodalmibb indoklással, de ugyanaz a konzervatív kispolgári ízlés marasztalja el Matzenauert, amelyik az illedelmes válogatásért Podhradskýt megdicsérte. E szemlélet szerint Petőfit a magyar pusztá szellemétől áthatott „erős szenvedélyesség” és gátlástalan „őszinteség” jellemzi, emellett előszeretettel választ közönséges, „hétköznapi témákat”. Mindez olyan sajátos színezetet kölcsönöz verseinek, amelyet a fordításban megőrizni lehetetlen. Ezért az ilyen költeményeket — mint pl. az Árvalányhaj a süvegem bokrétája, a Hej Büngözsi Bandi és sok ezekhez hasonlót — nem kell lefordítani, mert „nem felelnek meg a szlovák ízlésnek” [126]. Lényegében még mindig Petőfi népi realizmusának az elvetéséről van szó.

Bírálatot Matzenauer nem Petőfi cenzurálásának elmulasztása miatt érdemel — amit egyébként, mint látni fogjuk, a maga módján meg is tett — hanem amiatt, hogy saját fordítói képességeit nem mérte fel eléggé. Nem számolt azzal, hogy a mondanivalóban és formában rendkívül gazdag, változatos lírai életmű igényes tolmácsolása az övénél összetettebb fordítói tehetséget követel. Ezért csak részben lehet egyetérteni Škulskýval, aki — bíráló megjegyzései mellett — jó fordítónak minősíti Matzenauert. Mert valóban sikeres — egyik-másik esetben szinte hibátlan — munkát végzett Petőfi népdalainak, általában a hangsúlyos formában írott verseknek a tolmácsolásánál, de a nyugat-európai formákkal kevésbé boldogult. Érthető is ez, ha figyelembe vesszük, hogy a Štúr-iskola már évtizedekkel korábban magas színvonalra emelte a népies-hangsúlyos verset s így ebben Matzenauer már nagy hagyományokra támaszkodott. Nem csodálkozhatunk hát az olyan sikeres darabjain, mint a Hortobágyi kocsmárosné (Hortobádska krémárenko ... 7.), a Sikos a hó, szalad a szán ... (Hladký je sneh. 22.), a Barátaimhoz (Mojím priateľom, 13.), a Szeget szeggel (Klin s klinom. 14.). Ezekben a sokszor meglepően egyszerű, könnyed fogalmazás, a képek frissesége és a tiszta ritmus valóban hű közvetítője az eredeti tartalomnak-formának.

Ha pedig az ellenkezőre keresünk példát, az mindig a metrikus formák között lelhető meg. Különösen a jambus tartozik Matzenauer gyengéi közé. Ezek a formák készítenek igen gyakran a sorok szótagszámának megváltoztatására, a nagyszámú rágám alkalmazására s még így is csak ritkán képes elfogadható lejtést kölcsönözni a versnek.

Itt találkozunk Petőfi tömör, erős hangulati telítettségű képeinek fellazításával, vagy eltorzításával, mint a Hatalmas orvos az idő ... (Čas mocný lekár ... 95.) c. versben. Az idővel elcsituló bánat képét Petőfi így szemlélteti: „A bú, mely most sötét felhők villámtüze, / Lesz nyájas hold sugára, / Mely tündökölni száll szelíd emlékezetem / Morajtalan távára.” Matzenauer a metaforát hasonlattá oldja, megváltoztatja a hangulatteremtő stíluselemeket, színtelen s egyúttal nehézkes, zeneileg pedig teljesen zavaros szöveget alkot: „Bôl podobný včul bleskom z temných mračien hrudi / sa zmení v žiaru luny, / čo upomienok mojich utišených nežne / osvieti zmlklé vlny.”

[A fájdalom, most hasonló a kebel sötét felhőiből (kicsapó) villámokhoz, holdvilággá változik, amely gyengéden megvilágítja elcsitult emlékeim hallgatólag hullámaít.]

Jambikus vers a Ha életében (Keď v živote. 97.) kezdetű is a Cipruslombok közül. A „fényes hatyú” azonban Matzenauer szövegében sem nem fényes, sem nem száll, hanem „a hajnalpírban fürdött” („labuť, čo sa v zore zkúpala”), s ezért nem kapcsolódik sem a hangulat sem a vizualitás révén a verset záró képhez: „Lengett fölötte a fehér halál.”; De nem tudott megbirkózni a fordító a Játszik öreg földünk (Zem stará naša. 96.) leoninusaival sem.

Nem a jelentősége, hanem a jellemző volta miatt említjük meg, hogy Petőfi realizmusának hatására a cenzurázó szemérem Matzenauerben is fölébredt. A Piroslík már a fákon a levél (Už lísta na stromoch sa červenie, 113.) c. versben Petőfi így írja le az őszi változást a pásztor életében:

„Meleg tanyát a pásztor csak talál,
Ha kifogy a kulacs bor s tele tál,
Vár ott reá kulacs bor s tele tál,
Lágy párnán felesége vele hál.”

Matzenauernél a törvényes pásztori idill tankölteménnyé szemérmesedik, mondván:

„Len sluha najde strechu hostinnú,
Kde plná misa, krčah mu kynú,
Keď povečeral, mzkkej hned na loží
Ku odpočinku sladkému sa složí.”

(A szolga csak talál vendégszerető fedelet, ahol a tele tál /és/ a korsó intenek felé, mikor megvacsorázott, rögtön édes nyugalomra tér puha fekhelyén.)

Mint láthatjuk, a Petőfi egész lírai termésének nekirugaszkodó Matzenauer sem tudta következetesen vállalni a magyar költőt. A szlovák értelmiség közízlésén nem bírt felülemelkedni. Nagyigényű vállalkozása — mint másik két társáé is — önmagában hordozta ellenmondását. Petőfi egész líráját tolmácsolni s ugyanakkor lemondani a költő igazi arculatának a bemutatásáról, eleve kudarcra ítélt elképzelés. Nem kétséges, hogy e kudarcban a fordítói képességek korlátozottsága és a szlovákok hazafias szellemű lelkesítését célzó szándék illuzorikus volta is szerepet játszott [127].

Az igazi okot azonban — a nemzeti ellentéteken túl — a szlovák irodalom akkori fejlettségi szintjében kell keresnünk. A szlovák irodalom a 90-es évek elején nem volt felkészülve a teljes, az igazi Petőfi befogadására. Hviezdoslav és Kukučín alig valamivel korábban, a 80-as évek második felében alkotják meg első nagy műveiket s vetik meg a realizmus alapjait a szlovákoknál. Az általuk vágott csapás azonban csak a század utolsó évtizedében válik majd az irodalmi fejlődés általános irányává. A Petőfi-kötetek megjelenésük idején még mindig a mártoniak által diktált romantikus ízlést találják uralmon, amely az ellenzéki fiatalokkal folytatott vita óta — a cseh, főleg pedig az orosz irodalom hatására fejlődött ugyan — de lényege szerint nem változott meg.

A szlovák polgári értelmiség körében végbement differenciálódás — a Prágában szervezkedő hlaszisták kivételével — idehaza egyelőre nem vezet lényeges különbségekhez. A magyar katolikus néppárttal átmeneti szövetségre lépő klerikális szárny és sajtója csak a politikai harc taktikájában különbözik a mártoniak irányzatától. Ez abban is megnyilvánul, ahogyan a Petőfi-versekre reagálnak. A Národnie noviny és a

Slovenské pohľady elutasítóan, a klérus sajtója, a Kazateľna irodalmi melléklete, a Literárne listy pedig rokonszenvvel fogadja a fordításokat.

Az irodalom valóságos helyzetére azonban nem a fogadtatás különbözősége a jellemző, hanem az a véleményazonosság, amely Petőfi költészetének értelmezésében nyilvánul meg. Mind a két fél — mint láttuk — a köznapiaságot, a nyers szókimondást, lényegében a költő népi realizmusát sokallotta. Ezért szóltak elismeréssel a válogatásról. Ez a mértéktartás a népiség és realizmus kérdésében összhangban volt azzal a politikai felfogással, amelyet a néptől elszakadt, a demokratikus és szociális programtól elfordult szlovák nemzeti párt képviselt ebben az időben. Ez a burzsoá értelmiség — osztályérdekeitől és a nemzeti harctól elhomályosított szemléletével — nem vette tudomásul a szlovák társadalomban végbement tagozódást és saját felfogását a szlovákság egészének felfogásával azonosította. „A szlovák nem ismer népet, csak nemzetet és — helyesen” — mondja a Literárne listy a Podhradský kötetéről írott recenzióban [128]. Ebből a burzsoá nacionalista nézőpontból nem láthatták meg, hogy Magyarországon nemcsak nemzeti, hanem szociális elnyomás is van. Azt sem érthették meg, hogy Petőfi nemcsak a nemzeti szabadságért, hanem a társadalmi elnyomás ellen is harcolt.

Politikai költészetéből ezért csak azt fogadták el, ami — a szabadságesszme általános, liberális értelmezése szerint — összeegyeztethető volt a burzsoá osztályérdekeknek megfelelő nemzeti szabadság koncepciójával. Sőt ezt nemcsak elfogadták, hanem egyesek rokonnak, szlovák vonásnak érezték a „renegát” költőben. A Literárné listy azt írja a János vitézről, hogy csak a nyelve magyar, de egész cselekménye, a benne kifejezett „forró szabadságsereteret” nagyon közel áll a szlovákokhoz [129]. A Národné noviny pedig a Petőfiben visszafojtott szlovák természet kiütközésének” minősíti A nép c. verset [130].

Lehetséges, hogy az irodalmi Deák-párt Petőfi — revíziója is: — „exaltációja a szláv fajra emlékeztet” [131] sugalmazta a fenti nézetet. De közvetlen összefüggései is vannak a „csak-nemzet” koncepcióval. Ilyenformán: a szlovákok a nemzeti szabadságért küzdenek az elnyomó magyarok ellen. Petőfi szabadság-költészete tehát nem az elnyomók (a magyarok), hanem az elnyomottak, vagyis a szlovákok vágyait fejezi ki. Így tör elő a magyarrá lett Petőfiből a Petrovič, a szlovák. Ezért érezték „lélekben nagyon közelállónak”. Ebben az értelemben helytálló az a megállapítás is, hogy „sok szlovák költő és nem költő szerelmes Petőfi múzsájába” — s a félreértés elkerülése végett külön is hangsúlyozza: — „nem a nyelve, hanem a múzsája” e rokonszenvnek a forrása [132].

A társadalmi fejlődés különbségei magyarázzák, hogy míg Petőfi „vízválasztó” volt a differenciáltabb magyar viszonyok között, addig a szlovák burzsoá értelmiség körében — a 90-es évek elején — még egységes elbírálásban részesült. Az árnyaltabb, tehát igazabb Petőfi-kép majd csak a századfordulón, Hviezdoslav fordításai nyomán alakul ki.

A számokból valóban úgy tűnik, hogy a 90-es évek fordulóján nagyarányú népszerűsítő munka folyt a szlovákoknál. Csupán az említett három kiadványban több mint négyszáz a Petőfi-versek száma, nem tekintve Bachát (Dumny) és mások fordításait. A kormánytámogató szlovák sajtóban és a naptárakban többször is megisméltetett közlések pedig tovább növelték a költő publicitását.

Merő ellentétben áll ezzel az a csekély és szűkkörű visszhang, amelyet a fordítások az irodalom köreiből kiváltak. Szlovák recenzió Podhradský munkájáról kettő, Matzenaueréről egy jelent meg. Hrdličkáról nem vettek tudomást. A nagyarányú vállalkozás tehát nem vált a szlovák irodalomban eseménnyé.

Annak a vékony értelmiségi rétegnek az ügye maradt, amely — a konzervatív mártoniak és az ekkor kibontakozó, a csehszlovák-egység útját előkészítő prágai irányzat között — a magyarsággal való együttműködés híve volt. Ez a réteg pedig a szlovákságon belül nem támaszkodhatott reális társadalmi erőkre, ennél fogva befolyása sem volt jelentős. Hitelet különben is aláásta és helyzetét lehetetlenné tette a közvéleményben a kormány nemzetiségellenes politikája. A kétoldalú nyomás következtében ezek a „szlovák értelmiségiek teljesen felmorzsolódnak, csalódottan félreállnak vagy asszimilálódnak” [133]. A közeledést segítő munkájukat — mint a Petőfi fordítók esetében — a kormány a szlovák nép ellen használta fel. Matzenauerék vállalkozása ezért sem hagyott mélyebb nyomokat a magyar–szlovák kulturális kapcsolatokban.

Hogy mennyire nem, az lemérhető az utolsó évtized polgári sajtójának magatartásán. Ez alig mutat változást a 80-as évekhez képest. A Škultéty-szerkesztette Slovenské pohľady valamivel nagyobb érdeklődést tanúsít kulturális életünk iránt, mint előzőleg Vajanský, de ez sem több az ellenfél szemmel tartásánál. Ez az alapállás szabja meg a tárgyat, a célt és a hangvételt is. Többnyire csak akkor esik szó rólunk, ha valamely vélemény, adatot, amely a szlovákokra hátrányos, korrigálni, s ha a magyarokra hátrányos, egyetértően tudomásul venni kell. Hasonló módon jár el a Národné noviny is. Ennek az érdeklődési formának a keretében bírálják Bachát századvégi fordítói tevékenységét [134], ismertetik Breznyik János könyvét a selmeci líceumról [135] és Gyulai Pál elmarasztaló véleményét a századvégi magyar irodalom nyomoráról [136].”

A ritka alkalmak közt is gyakran kerül említésre az asszimiláció, természetesen Petőfi elmaradhatatlan példájával. Škultéty szerint a nemzetiségi harc taktikájához tartozik a nevesebb asszimilált magyarok számbavétele [137]. Az egyik történeti munka nyomán számos példát sorol fel annak igazolására, hogy a magyar tudomány és művészet nagyjai között többségben vannak a nem-magyar származásúak [138].

Szükségesnek tartja, hogy Petőfi szlovák eredetéről is gyakrabban essék szó. Ezért újból fölleveníti azokat a családi adalékokat, amelyekről a szlovák sajtó évekkel korábban már tájékoztatást adott [139]. A külsőleg is igénytelen, többnyire rövid cikkekékké, glosszáknak nem szenvtelen írások. A sorok között a politikai harc heve és Petőfi szuggesztív hatása érződik. Van bennük valami a nemzeti büszkeségből a Petrovič-fiú miatt, aki a másik „szlovákkal”, Madáchsal és Arany Jánossal olyan magasan áll, hogy a századvég költője beleszédül, ha rájuk tekint [140]. A büszkeség mély keserűséggel színeződik a méltatlanul meghurcolt Koreň kapcsán, akinek a „tanítványai között az első történelmi hely Petőfit illeti meg”, s aki „a szlovák városkában, szlovák pedagógusként a magyarok számára nevelt” kiváló nemzedéket [141].

Az is megesk, hogy a — Škultéty szerint nem elégszer, de a valóságban mégis nagyon sokszor renegátnak nevezett — költő éppen Mártonban talál védelemre, igaz, hogy egy tévedés folytán. Mert a vitában a prágai Osvěta c. folyóiratnak volt igaza elvileg is és ténybelileg is, amikor Petőfi nemzeti hovatartozását a Magyar vagyok c. vers szerint vette tudomásul. Škultéty pedig tévedett, amikor Petőfinek a szlovák szülőkkel szemben megnyilvánuló „jó ízlésére” hivatkozva tagadta ilyen vers létezését [142]. Pedig maga is jól tudta, hogy ez nem ízlés kérdése, hanem — egyebek közt — olyan objektív adottságoké, mint az a „színmagyar környezet, amelynek a szellemével a gyermek teljesen átitatódott” [143]. Ennek ellenére még a napihír sem elég tárgyilagos „műfaj” ahhoz, hogy elmaradhatna belőle a hangsúlyozott utalás a költő szlovák kapcsolataira, akár a Kollár-centenáriumról, akár a segesvári csata ötvenéves évfordulójáról esik szó [144].

A századvég szlovák nacionalizmusa következetesen folytatta a harcot az irodalom terén is. De nem egyedül hibáztatható amiatt, hogy Petőfi neve oly gyakran szolgált céltáblául a napi politika küzdelmeiben. Sokkal inkább felelősek azok az uralkodó körök, amelyek éppen az erőszakos magyarosítással tartották napirenden a költő származásának ügyét és nemcsak a szlovákoknál.

A renegátság gondolata ott van a Petőfi Sándor budapesti szobra előtt c. versben is [145], irodalmunk lelkes tolmácsának, a szerb Blagoje Brančić-nak a költeményében. A szlovákok is tudnak arról, hogy a brassói szász diákok az írásbeli érettségén tüntetően nem a Petőfiről szóló tételt választották kidolgozásra [146]. A segesvári ünnepségek körüli — ugyancsak a szászokkal kapcsolatos — vitáról pedig az országos sajtó is megemlékezett [147].

Nem lehet tehát csodálkozni azon, ha a költő neve a szlovák polgári értelmiség tudatában összekapcsolódott a nemzeti harccal.

4.

Élt azonban egy másik Petőfi-hagyomány is a századfordulón, az akkori Magyarország népeinek irodalmában.

A dualizmus válságát kísérő szellemi erjedés — a megoldást sürgető társadalmi problémák mellett — aktuálissá tette a haladó örökség, s így Petőfi hagyatékának is az új módon való értékelését. A Monarchia levegőjét betöltő politikai-szociális feszültség a forradalmi demokratizmus költőjét emelte magasba a hazafias szólamokká hamisított Petőfi helyett. A meglódult társadalmi mozgás pedig a nemzetiségek burzoáziáját nemcsak az együttes politikai fellépésre ösztönözte — mint az 1895-ös szerb—szlovák—román kongresszus mutatja — hanem a magyar szellemi élet forrongására is fölhívta a figyelmüket [148].

Petőfi demokratikus eszméinek időszerűsége kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy új szempontok érvényesüljenek a nemzetiségek és a költő kapcsolatának a megítélésében is. A változás legfontosabb eleme az, hogy a szomszéd népek egyes haladó írói — megtagadva a nacionalizmus hamisításait — fölfedezték Petőfiben saját szövetségesüket, a nemzeti és a társadalmi elnyomás következetes ellenfelét. A millenniumi „szabadság” hazug világával azt a költőt állítják szembe, — mint Jovan Jovanović Zmaj írja [149] — aki „egy jobb és nagyobb szabadságért” harcolt. Blagoje Brančić fordításából is azt a Petőfit ismerik meg a szerb olvasók, aki „nem egy népnek, minden népnek dalolt” [155]. Gheorghe Coșbuc, a román parasztság nagy költője is azért zárándokolt el minden évben a segesvári emlékműhöz, mert a 49-es hősi halottban „az egyetemes szabadságeszmék” mártírját tisztelte [151].

Ebbe a körbe tartozik a szlovákok Hviezdoslavja is.

Gyermekkorától ismerte a nép, a szlovák parasztság nehéz életét és soha sem szakadt el annak világától. Tehetsége és nagy műveltsége mellett ez a népközelég tette képessé arra, hogy mentes maradjon a nacionalista demagógiától, hogy különbséget tudjon tenni az elnyomó osztályok és a magyar nép között. Jól tudta, hogy Petőfi ez utóbbihoz tartozik és az úri Magyarországnak semmi köze hozzá. E meggyőződésének versben is hangot adott [152]. Petőfi szellemében ítélte el a „szájhős s zsarnok-kényű” rendszert, rá-hivatkozik, amikor az ország népeinek testvériségét, az „áldozatban” és a „munkában” megnyilvánuló egyenjogúságot követeli [153]. Magyar kapcsolatai során nem egyszer érvelt népe igaza mellett Petőfivel. Arra a meggyőződésre kellett jutnia, hogy a „szabadságnak és a nemzetek testvériségének” gondolata csak „a magyar népnél találna megértésre, a magyar uraknál soha” [154]. Ez a mélyen

demokratikus szemlélet és eszmei közösség teszi őt igazán Petőfi rokonává és nem csupán azok a stílusjegyek, amelyeket a kritika — mint az ifjúkori nagy élmény maradványait — az érett korszak alkotásain is észrevett [155]. Ez a szemlélet vonzotta Hviezdoslavot „a népies versek, életképek, a népréteg gyermeki lelkének költői megnyilatkozásai” felé [156].

A századfordulón kifejtett fordítói munkájában nem a szlovákok „hazafias” lelkesítése vezette, mint a 90-es évek Petőfi-fordítóit. Nem is vette át egyetlen versét sem a kormány által pénzelt szlovák nyelvű sajtó. Nem is pusztán kedvtelésből fordult kedvenc költőjéhez. A szlovák irodalomnak akart használni, ahogy fordítási terveiről szóló egyik levelében mondja [157] Programszerűen gazdagítja a szlovák kultúrát mindazzal, ami megnyeri tetszését Shakespeare, a nagy lengyel és orosz költők, a németek és a három magyar: Petőfi, Arany és Madách műveiben.

1903 elején küldi a Slovenské pohľady számára az első Petőfi-fordításokat, egyszerre tizenkét verset. Terve a folytatásra is készen van már: „Petőfiből még legalább kétszer annyit akarok közölni — írja Škultétynek —, azokat a darabokat, amelyek ifjúi lelkemet valaha annyira lenyűgözték. Örömet okoz nekem, hogy azon a szlovák nyelven láthatom őket, amelyen tulajdonképpen már eredetileg is írva kellett volna lenniük. Jó érzéssel tölt el, hogy itt közlöm őket...” [158]. Az év folyamán újabb darabokkal készül el. A Slovenské pohľady 1903-as évfolyama összesen 21 Petőfi-verset közöl Hviezdoslav tolmácsolásában, köztük olyanokat, mint a Hazámban, a Távolból, a Füstbe ment terv, a Falun, A jó öreg kocsmáros, a Tündérálom, A bilincs, az Egy gondolat bánt engemet. Az 1904-es és 1905-ös évfolyamokban további 21 költemény olvasható. Ezek között találjuk a Palota és kunyhó, A XIX század költői, A Tisza, a Szeptember végén, a Minek nevezzetek, A pusztta télen c. verseket is.

A Slovenské pohľady jelzett kötetekben tehát összesen 42 művet közölt Petőfi alkotásaiból [159]. Ez a szám néhány évvel később 44-re emelkedett, amikor Hviezdoslav — Ferenczi Zoltán fölkérésére — lefordította a jelszót (Szabadság, szerelem...) és a Reszket a bókor... c. költeményt a Petőfi Ház megnyitása alkalmából kiadott almanach részére [160].

A Slovenské pohľady olvasói nagyon meglepődhettek, amikor kézbe vették az 1903. évi februári számot. És mi is csodálkozhatunk, ha a folyóirat korábban tárgyalt magyar vonatkozású közleményeire gondolunk. Škultéty elvi alapon zárkózott el irodalmunk ismertetése elől és még nem régen is, 1899-ben azt írta, hogy „egy rendes szlovák folyóirat nem lelkesedhet a magyar irodalomért” [161]. A „renegár” Petrovič—Petőfi verseinek a fordítását pedig egyenesen hazafiatlanság számba vette. Most mégis tizenkét magyar, sőt Petőfi-verset közölt egyszerre! A folyóirat májusi száma pedig a füzet élén, első költeményként hozza a Tündérálom (Čarovný sen) c. verset.

Ezek alapján úgy tűnik, mintha Škultéty szerkesztői munkájában valóban új időszak kezdődnekkor, amelyet — az előző évtizeddel szemben — irodalmunk közvetítése jellemez [162]. Pedig nem erről van szó. Politikai nézetei és ezekből folyó szerkesztési elvei nem változtak meg. Hiszen 1902 és 1907 között — a Július Botto által fordított Parainesis-t kivéve — kizárólag Hviezdoslav tolmácsolásában közölt magyar szépirodalmat. S mikor Hviezdoslav megvalósította a maga elé tűzött feladatot, a Slovenské pohľadyban is nyoma vészett a magyar irodalomnak. A folyóirat közvetítő tevékenysége tehát csak átmeneti jellegű volt, és nem Škultéty szerkesztői szándékából következett.

Hviezdoslav személyes tekintélye, a szlovák irodalomban betöltött kiemelkedő szerepe törte át azt „a mesterséges válaszfalat, amelyet a nemzetiségi viszály állított a magyar és szlovák irodalom, Petőfi és a szlovák nép közé [163]. Škultéty a maga küz-

delmes, önfeláldozó szerkesztői munkájában nagyon jól tudta, mit jelent Hviezdoslav rendszeres közreműködése nemcsak a folyóirat színvonala, hanem gyakran a folyamatos megjelenése szempontjából is. Kettőjük levelezése tanúskodik erről [164]. Az olvasók előtt pedig Hviezdoslav neve fölmentette a szerkesztőt a következetlenség esetleges vádjá alól. Nem az elveit adta fel, hanem fejet hajtott a legnagyobb szlovák költő előtt. Mást nem tehetett. Hviezdoslav Slowackival, Puskinnal kapcsolatban kikéri a véleményét, de azt, hogy Petőfi, Arany és Madách műveiből is fordítani akar, ugyanabban a levélben egyszerűen bejelenti. Szinte kategorikusan közli Škultétyval: „Később a magyar irodalomból is küldök valamit, így Petőfi, Arany és Madách műveiből” [165]. Más alkalommal szükségesnek tartja hangsúlyozni annak a jelentőségét, hogy Petőfi versei éppen „itt” vagyis a Slovenské pohľady hasábjain jelennek meg [166]. Pedig tisztában volt Škultéty nézeteivel és korábbi szerkesztői gyakorlatával. Tudatában volt annak is, hogy Škultéty és a mártoni konzervativizmus szemlélete — a Slovenské pohľady és a Národné noviny útján — a szlovák kispolgári értelmiség körében is egyetértésre talál.

A költői nagyság mellett az emberi nagyság bizonyítéka, hogy Hviezdoslav túltette magát az előítéleteken, amelyektől közvetlen környezete sem volt mentes. Családi körében sem fogadták helyesléssel, hogy Petőfivel s a magyar irodalommal foglalkozik. Ez tükröződik sógorának, Alexander Kardoss-nak az egyik leveléből is, amelyben az a költő munkájáról számol be: „Most magyarból szlovákra fordítja Petrovič (Petőfy !) magyar költeményeit” [167]. Pár évvel később pedig ugyanez a Kardoss alig palástolt türelmetlenséggel — majdnem hogy hazafiatlansággal vádolja a költőt amiatt, mert az magasan fölé tud emelkedni a szűk látókörű nacionalizmusnak. — A születésnapjához kívánások ürügyén írja neki: „... hagyd ezt a magyar (irodalmat), őszintén kérek. Az isten szép tehetséggel ajándékozott meg, de bizony csak ennek a mi elnyomott szlovák népünknek a javára! Hiszen mi elhagyottak vagyunk, a magyaroknak pedig mindenük van.” [168]

De Hviezdoslav a saját meggyőződése szerint szolgálta a szlovák nép igazi érdekeit. Ezek az érdekek pedig nem az elzárkózást sugallták neki, hanem a szlovák kultúra gazdagítását a világirodalom — s benne a mi irodalmunk — nagy alkotásaival. Hogy jó úton jár, azt — saját lelkiismeretén kívül — igazolták az olyan megnyilatkozások is, mint Ján Kvačálának (1862–1934), a neves történésznek és kora egyik legismertebb kromatológusának a cikke [169]. Kvačala ebben „mély háláját fejezi ki” a költőnek azért, hogy „az utóbbi időben a világirodalom legszebb költeményei közül sokat lefordított”. Hangsúlyozza annak a „szeretettel, segítségnek és áldozatosságnak” a jelentőségét, amelyet — a szláv művek fordítása mellett Hviezdoslav a nyugati irodalmak közvetítése terén tanúsított. Cím szerint is megemlíti a fordítások között több olyan Petőfi-verset, amelyek a „XIX. századi líra gyöngyszemei és bizonyára azok is maradnak”.

Így adta vissza Országh Pál a szlovákoknak Petrovič Sándort anélkül, hogy maga rosszabb szlovákká, Petőfi pedig rosszabb magyarrá vált volna. A két név — amely a fordítások élén egymás mellé került — vezette azt a sort, amelyben azután Arany János és Madách Imre következett [170].

„Igaz kegyelettel és szeretettel eltele a nagy magyar szerzők iránt, láttam hozzá műveiknek tolmácsolásához, ami közben ... önmagamnak sok örömet s valódi lelki élvezetet szereztem” — írja Hviezdoslav a Kisfaludy Társaságnak küldött levelében [171]. Mi hozzátehetjük, hogy a kegyelet és szeretet nagy hozzáértéssel és művészi lelkiismerettel párosult. A nagy műgonddal elkészült darabok a nyomdába küldés után is foglalkoztatták a fordítót. Nem restellt csak azért levelet írni Škultétynak, hogy az

— a már hozzá érkezett kézíraton — a Tündéralom egyik mondatában az állítmányt más igével cserélje fel [172].

Nem a szó köznapri értelmében vett fordító, hanem az egyenrangú, kiteljesedett művész kezemunkája a szlovákul megszólaló 42 Petőfi-vers. Olyan költőé, aki ifjú korában — mielőtt rátalált volna egyéni hangjára — Petőfit vallotta egyik mesterének. A magyar költő eszmei hatása, szemlélet- és alkotásmódja felszívódott az érett Hviezdoslav költészetébe és annak egyik értékes elemévé vált. Ez a körülmény ad magyarázatot a — sok jó megoldás közül is kiemelkedő — szinte tökéletes fordításokra, mint amilyenek a Dalaim (Moje piesne; 38–39. [173]), A Tisza (Tisa; 44–46.), A XIX. század költői (Básnici XIX. stoletia; 40–42.), a Falu végén kurta kocsmá (Kraj dediny krčma vetchá; 51.), A pusztá télen (Pustatina v zime; 61.), A völgy és a hegy (Dolina a vrch; 63.).

De Hviezdoslav „kikristályosodott stílusa és verstechnikája” [174], megállapodott egyéni alkotásmódja érteti meg velünk az eredeti művek és a fordítások között észlelhető eltéréseket is. A kétféle szöveg egybevetése során Hviezdoslavnál — ellentétben Petőfivel — szembetűnik valami lírai fegyverzettség, indulati lefékeztség, amely a magyar költő átfűtött líraiságát bizonyos mértékben lehűti, objektivizálja.

Ezt legjobban a Füstbement terv (V dym pošlý plán; 13.) szlovák változatán szemlélteshetjük. A szavakkal ki nem fejezhető érzés: az édesanya iránti szeretetnek ebben a csodálatos remekében két személy szerepel. Két pólus: köztük hullámszik a vers lírai tartalma. Ebben a hullámszó mozgásban a rég nem látott édesanya a „változatlan tényező”, az a fix pont, amely az érzelmhullámok mozgásirányát, végső célját jelöli. Ezzel szemben a fiú a „függő változó”, a versben lejátszódó kettős, egymással párhuzamos mozgás — az érzések hullámszása és a szülői házhoz való fizikai közeledés — aktív részese, alanya. Maga a lírai hős. A vers úgy van felépítve, hogy — miközben az előbb jelzett folyamatot ábrázolja — mesteri fokozással növeli a lírai feszültséget egészen a csúsig („repült felém anyám”), hogy aztán a záróképpel feloldja.

A lírai tárgy jellegéből következik, hogy a vers személyessége a végsőig kiélezett, minden mozzanat egyoldalúan és élesen a fiú lelkiállapotát világítja meg. Hogyan valósul ez meg a fordításban? Petőfinél az első szakasz 3–4. sora így hangzik: „Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám.” Hviezdoslav szövege szerint: „po rozchode dávnom znova / jak sa s matkou zvítam?” (a régi elválás után hogyan köszöntjük egymást anyámmal). A szlovák változat csak első pillanatra tűnik a magyarral azonosnak, ténylegesen azonban nem az. Mert Hviezdoslav — a lírai mondanivalóhoz kapcsolódó aktivitás szempontjából — anya és fia között egyensúlyi helyzetet teremt. Ez az egyensúlyi helyzet az „elválás” (po rozchode dávnom) kettősséget, kétoldalúságot sugalmazó képzetéből ered, továbbá a „köszöntjük egymást” (s matkou sa zvítam) kölcsönös aktusából. Petőfinél pedig nem egyensúly és nem kettősség van, hanem a lírai személyesség irányába erősen kilendített egyoldalúság: „miként fogom szólítani”, (a *nekem* hiányzó, *általam*) „rég nem látott anyám”. A hangsúly itt nem oszlik meg, koncentráltan a lírai hőst emeli ki értehetően, mert hiszen nem egyszerűen a találkozás körülményeiről, még kevésbé a kölcsönös üdvözlés mikéntjéről van szó, hanem a fiúi szeretet szavakban való — majd csak a vers végén derül ki, hogy lehetetlen — kifejezéséről.

Petőfi ennek az egyoldalúan hangsúlyozott szubjektivitásnak a jegyében építi tovább a verset. Ezért a második szakaszban az érzelme hullámszása egy fokkal erősebbé válik, mert a motivációja is konkrétabb. A „hogyan?” helyébe a „mit?” lép, a fiúi szeretet kifejezési lehetőségeinek a köre is szűkebb („kedvest, szépet”) ennél fogva fokozódik a lírai feszültség is, amit a „majd”, „először”, „is” stíuselemek sürgetést, nyug-

talanságot idéző környezete is sugall. „Mit mondok majd először is / kedvest, szépet neki?” Hviezdoslav itt is egyensúlyi helyzetet teremt és csökkenti a lírai telítettséget: „Čo jej rečiem prv by čula / milé i rozumné” (mit mondok neki először, hogy [valami] kedveset és értelmeset halljon). Az egyensúly a kétoldalú aktivitás (mondok-halljon) révén keletkezik, az érzelmi intenzitáshoz pedig hiányzanak a „majd”, „is” — Petőfinél a tervezgetés — várákozás — zavartság lelki állapotára utaló stíluselemek. A „rozumné” — értelmes, okos — melléknév pedig teljesen idegen ebben a környezetben és lélektani helyzetben, nem is beszélve arról, hogy a nagy műveltségű Petőfinek aligha okozhatott gondot, hogy egyszerű édesanyjának valami értelmeset, okosat mondjon. Gondot az okozott, hogy az iránta érzett szeretetet méltó módon kifejezni képes „kedvest, szépet” tud-e majd mondani, s mint a versből kiderül, ez a gond nem is volt alaptalan.

A várvavárt találkozás előre elképzelt jelenetét sem tudja Hviezdoslav olyan sokat mondóan egyszerű képpel felidézni, mint az eredeti szöveg. „Keď, kam ma vše privinula, / náruč vysterie ku mne.” (midőn, ahova mindig odavont, karjait felém tárja). Józanabb, prózaibb, intellektuálisabb ez a kép, mint a bölcsőringatás, amely a maga intim zártságával, gyengéd, halk ritmusával nemcsak a maga helyén, ebben a strófában ad újabb impulzust a torlódozó érzelmeknek, hanem előre is mutat, utal a záróképre is („mint a gyümölcs a fán”). A két kép között a hangulati-szemléleti rokonság alapján meginduló „cserebomlás” pedig már megsejtet valamit abból az elemi erejű, a természet törvényeinek alávetett, bonyolult érzésből, amelyet a legragyogóbb költői ékesszólás sem képes szavakba önteni.

Petőfi a harmadik strófában újabb feszültségi fokozathoz ér: „S jutott eszembe számtalan / szebbnél-szebb gondolat”. A „hogyan?” — „mit?” ... tanácsalansága után eljut a „szebbnél-szebb” konkrét megoldási formák gazdag változatáig. A mennyiségi („számtalan”) és a minőségi („szebbnél-szebb”) oldal együttes szerepeltetése itt maximálisan koncentrálna a lírai mondanivalót annak jeléül, hogy a vers csúcspontjának a közelébe érkeztünk. Itt van a csattanó közvetlen előkészítése, amely esztétikailag annál sikeresebb, minél élesebb az ellentét a záróképpel, a felkészült ékesszólás és az annál mégis többet mondó szótlan némaság között. Hviezdoslav nem dolgozza ki a vers szerkezetének ezt a fontos elemét. Szövege így hangzik: „A na mysli sa to rojí, / jak by iskry šířil” (és ez rajzik gondolatomban, mintha szikrákat vetne; szó szerint: mintha szikrákkal lenne tele). Ez a változat először is nem viszi előbbre a lírai folyamatot, „hullámtörőt” állít az áradó érzés elé, mert csak az előző szakaszban megismert helyzetet ismétli, utal is arra a mutató névmással (to — ez). Másrészt a csattanó előkészítése enyvedtebb itt, Hviezdoslav szóképei: a rojí (rajzik), az iskry (szikrák) csak mennyiségi képzeteket váltanak ki, nem adnak vissza semmit a „szebbnél-szebb” minőségi utalásból. Ezért a szlovák szöveg nem tud olyan feszültséget teremteni, mint az eredeti, ennélfogva a záróstrófa sem nyer teljes lírai telítettséget.

A lírai személyesség csökkenésének, a tárgyiasabb előadási modornak a jeleit más darabokban is felfedezhetjük. Így például a Hazámban (V domovine; 7–8.) c. versben, amelyből csak egy példát idézünk. „Rég volt igaz, midőn e jegyenék / Árnyékain utószor pihenék” — olvassuk Petőfi versének második szakaszában. Hviezdoslavnál itt is háttérbe szorul vagy legalábbis csökken a személyesség és vele szemben a tárgyi környezet kap nagyobb hangsúlyt: „Veď dávno bolo, topoľov tých stín / čo posledne ma zajaľ v odpočin.” (Bizony régen volt, hogy a jegyenék árnyéka utoljára fogadott be nyugalomra v. nyújtott pihenést.) Látszólag itt is egyenértékű a két szöveg. De a tüzetesebb elemzés során kiderül, hogy a személyességet háttérbe szorították a tárgyi elemek: a mondat alanya itt már nem a költő — mint az eredeti versben — hanem az „árnyék” és nem is a költő „pihen”, hanem a jegyenék árnyéka „fogadja be” nyugalomra.

A mondat alanyában beállott szerepcsere a lírai alany plaszticitását is csökkenti s rajta keresztül a vers előadásmódjának és a mondanivalónak a személyes jellegét is.

Hviezdoslav fordításainak másik jellemző vonása az előadási mód gyakori terjedőssége, bizonyos körülményesség, az eredeti szöveg fellazítása újabb bővítményekkel. E jelenség magyarázatát a szlovák költő egyéni stílusában kell keresnünk. A versépítés tempósabb menete gyakori vonása Hviezdoslav eredeti költeményeinek is s mint jellegzetes alkotásmód a fordításokban is nyomot hagy. A másik ok a teljes tartalmi hűség igényével van összefüggésben. Szívesen választ bonyolultabb mondatszerkezeteket is, ha a gondolati elemek teljes visszaadása másként nem oldható meg [175]. Ez más oldalról megint kapcsolódik Hviezdoslav lírájának egyik sajátosságához: intellektuális jellegéhez.

Nézzünk néhány példát. Vessük össze az Egy gondolat bánt engemet... (Myšlienka trápi jedna ma... 37.) c. vers felvonulási jelenetét. Petőfi ismert sorai: „Ha majd minden rabszolga-nép / Jármát megunva síkra lép / Pirosuló arccal és piros zászlókkal / És a zászlókon eme szent jelszóval: / „Világsszabadság!” — Hviezdoslav tolmácsolásában így hangzanak: „Keď národy raz otrokov, / zunujúc jarmo, s túžbou vysokou / tak vyjdú v pole, v tvárach zábron sporý, / prápory v rukách — tiež sta krídla zory —, a s tých to sväté heslo zahovorí: / „Svetosloboda!” (Ha egyszer a rabszolgák népei, jármukat megunva, magas vággyal [úgy] kivonulnak a harcmezőre, arcukon erős pirulással, kezükben zászlók — a hajnalpír szárnyaihoz hasonlók —, és ezekről ez a szent jelszó kiált: Világsszabadság.) Hviezdoslav az öt sorban kilenc olyan szót illesztett a szövegbe, amelyek Petőfinél nem szerepelnek. Ha megfigyeljük, mind olyan mozzanatot, részletet jelez, amely beleillik a Petőfi-rajzolta képbe is, csak hogy ennek nagyvonalú festési módja nem tér ki rájuk. Elképzelésüket az olvasó fantáziájára bízta. Hviezdoslav azonban aprólékosan odafesti. A részletezést az is fokozza, hogy a fordító öt vesszővel és két gondolatjellel is részeire tördeli a dikciót, s az öt helyett csak hat sorban fér el. Mindez azonban nem válik a vers javára. Mert Petőfi egy szuszra végig mondható öt sora, az akadálytalanul és félelmesen szökellő jarnbusokkal — a formai erények révén is — erős tartalmi értékekkel gazdagodik: a forradalmi eszme legyőzhetetlenségét hirdeti.

A csárda romjai-ban (Zrúcaniny čardy; 28.) hasonló jelenséggel találkozunk. Petőfi néhány biztos kezű vonással varázsolja elének az ivóban poharazgató társaságot: „Itt görcsös botjával egy vándorlegény, / Ott zsíros ruhában egy pár szegénylegény, / Itt hosszú szakállal egy üveges zsidó, / Amott egy drótostót s több ilyen borozó.” Petőfi legfeljebb egy-egy tipikus vonásra utaló jelzővel ékesíti a társaság egyes tagjainak portréját. Ezzel szemben Hviezdoslav több új vonást fest a tablóra, amelyek részletezőbbé teszik a leírást, vagy pedig az epikum felé tágtíják. Nézzük csak: „Tu s hrčavou kvakou tovariš, čo brúsi / po vandrovke, tam zas hlučne štrngajú si / dva chudobní chlapi, ale s plnou mošnou, / v šubách zamastených; heno Žid, sklár s krošňou, / bradu po pás; u dvier drotár v črtách psotu, / a viac takých, čo si popíjajú totu.” (Itt, csörgő kampósbottal egy iparoslegény, aki vándorútján köszörül, ott meg zajosan koccint két szegénylegény, zsíros subákban, de a tarisznyájuk tele van, itt az üveges zsidó a háti szekrényével, övig erő szakállal, az ajtónál a drótos ínséges arccal és többen mások, akik itt izogatnak.) A négy sor helyett a szlovákban hatot kapunk, a szöveg tizenöt szóval lett terjedelmesebb. Ebből tíz jut a leírás részletezésére és öt a leírásba beépített epikai elemekre. (A köszörülő vándorlegény és a koccintgató szegénylegények.) Ugyanebben a versben a magyar szöveg 15–18. sorát négy helyett hatra szélesíti ki Hviezdoslav. Egyéni alkotásmódjának — a fordításokra átvitt — két jellegzetes vonását is megfigyel-

hetjük itt: a részletező godnolat kibontást és a hozzá kapcsolódó formát, az enjambement-t.

A körülményesebb előadásmód szembeötlőbb példái még: a Pusztai találkozás (Postret na pustatine; 31.), amelyben hét (7) sorral növeli a terjedelmet, a Három madár (Tri vtáky; 64.), ahol a bővülés tíz sornyi. A legszélsőségebb példa pedig a Hol a leány, ki lelkem repülését... (Kde deva krem teba, čo vládala by..., 47.) kezdetű vers szlovák változata, amely 24 sorral hosszabb a Petőfiénél. Mentségére szolgáljon, hogy a fordító megjegyzése szerint „szabad fordítás”.

Hviezdoslav politikai szemléletére vonatkozóan is található egy apró adalék a fordításokban. Nem jelez újat, csak a költő következetességét húzza alá abban, ami eredeti művei alapján ismeretes. Azt ti., hogy Hviezdoslav nem volt forradalmár. Mély népszerűsétével, humanizmusával összhangban lefordította ugyan a Palota és kunyhó (Palác a chalupa; 39–40.) c. verset is, de megcenzúrázta. Teljesen kihagyta a harmadik strófát, amely Petőfi elvi állásfoglalását tartalmazza a forradalom mellett. A forradalmi erőszak idegen volt Hviezdoslav számára. Ez pedig mint tartalmi-szemléleti adottság szoros kapcsolatot mutat a korábban érintett formai sajátossággal, a terjen-gőséggel. Ha Hviezdoslav el is jutott a lírai realizmus fokára, a szlovák fejlődés sajátos „prédikációs és elmélkedő” hagyománya bele-belejátszott művészetébe. Ezért sem tudott olyan forradalmi lenni, mint Petőfi.

De ha radikalizmusában, plebejus népiességében nem tudta követni ifjúkori mes-terét — ebben egyéni adottságai és a kor társadalmi-politikai viszonyai egyaránt aka-dályozták —, mégis ő volt az első, aki sokoldalúan és nagy művészi hozzáértéssel mu-tatta be a szlovákoknak Petőfi költészetét. A korábbi fordítókat sem tehetségük, sem a Štúr-iskola hagyományos verseléséhez tapadó ízlésük nem tette képessé arra, hogy Petőfi művészetét a maga gondolati és formai gazdagságában, többnyire teljes értékűen tolmácsolják. Erre a feladatra csak a modern szlovák vers megteremtője, Hviezdoslav vállalkozhatott, aki egyaránt mestere a hangsúlyos verselésnek és a nyugat-európai for-mának is.

Škultéty joggal tett szemrehányást azért, hogy magyar részről nincs érdeklődés a szlovák kultúra iránt. Hviezdoslavot mégis kivételnek kell tekintenünk. Műveit ugyan sokáig nem fordították magyar nyelvre, de költői nagysága magyar körökben is ismertté vált. Hírének elterjedését személyes kapcsolatok is elősegítették. A század elején kötött ismeretséget Asbóth Oszkárral, a budapesti egyetem szlavista professzorával. Találko-zásukat 1904 nyarán éppen Škultéty szervezte meg [176], aki szerette volna Osbóthot megnyerni Hviezdoslav verseinek fordítására is [177]. Ismeretségi köréhez tartozott Rexa Dezső író is, akivel gyakran beszélgettek irodalmunk problémáiról, s aki magyar írói körökben is népszerűsítette a szlovák költőt [178].

A magyar irodalom hivatalos fórumainak figyelme a Slovenské pohľadyban meg-jelent fordítások után fordult Hviezdoslav felé. Berczik Árpád — Hviezdoslav eredeti műveinek a jelentőségét is hangsúlyozva — 1909-ben azért javasolja a Kisfaludy Tá-rsaság levelező tagjával, mert „különösen a magyar remekírók átültetésével tett nagy szolgálatokat a két irodalomnak.” [179]. A „két irodalomnak tett nagy szolgálat” azonban a jelek szerint nem volt elegendő.

Ahhoz, hogy Hviezdoslav két évvel később, 1912-ben mégis bekerülhessen a Kis-faludy Társaságba, szükség volt a nemzetiségi politikában bizonyos új szempontnak a megfogalmazására is. Arra, amit ebben az időben Tisza István a nemzetiségi politika „Janus-arcá”-nak nevezett, s amely szerint az uralkodó osztályok magyarosítási cél-jait — az adminisztratív módszerek mellett — a közeledési szándék kinyilvánításával is támogatni kell [180]. Ebben a szellemben sürgeti a Budapesti Hírlap is a nemzetiségi

irodalmak megismerését, mert „a nemzetiségi politika szempontjából nem megvetendő az az eredmény, amelyet ezzel el lehetne érni”. Az élő írók egyes műveinek magyar kiadása is — az ebből részükre származó anyagi és erkölcsi haszon révén — „egészen más irányt” szabna ez írók politikai tevékenységének [181].

Helytelen volna tagadni, hogy a Kisfaludy Társaságot elsősorban Hviezdoslav írói és fordítói érdemeinek az elismerése vezette, mint ahogy korábban Josif Vulcan vagy Jovan Jovanović Zmaj tagságánál is ezek a szempontok érvényesültek. Az 1912-ben megismételt — Kozma Andor és Pekár Gyula által aláírt — ajánlás is irodalmi érvek alapján javasolja a felvételt [182]. De az eseményt kommentáló magyar sajtó — noha hangoztatja, hogy Hviezdoslav kitüntetése különbözik a Bachát püspökétől, akinek „megválasztása mögött... bizonyos politikai háttér is volt” [183] — mégsem tudja titkolni itt sem a „politikai háttér”. Azért sürgeti a nem magyar népek irodalmának és nyelvének megismerését, hogy hatékonyabban tudjunk védekezni az „idegen kultúrák” befolyása ellen, „amelyeknek éle ellenünk, a nemzet egysége és nyugalma ellen irányul.” [184]. A Kisfaludy Társaság helyesen járt el, mert a „megbecsülés által a megértés és egyesülés felé halad.” [185]. A helyeslő visszhangban olyan vélemény is akadt, amely — miközben éles határvonalat húz a Kisfaludy Társaság és a politika között — azt kifogásolja, hogy nem korábban került sor e „megbecsülni való tót anyanyelvű magyar emberünknek” (Hviezdoslavnak) a kitüntetésére [186].

A szlovák közvélemény mégis jólesően fogadta a hírt. Számos szlovák vezető küldte el szerencsekívánatait az ünnepelt költőnek [187] és a sajtócikkek hangja és terjedelme is méltó módon emelte ki az esemény jelentőségét. A reflexiókból kitűnik, hogy a Kisfaludy Társaság lépése egy pillanatra sem keltett olyan illúziókat, mintha az uralkodó körök nemzetiségellenes politikája megváltozott volna. A Národnie noviny első oldalas szerkesztőségi cikke változatlanul hangoztatja és példákkal illusztrálja most is a nemzetiségek kultúrájának lebecsülését [188]. Az elismerő szavak mellett Kozma Andort is arra kéri, hogy — Hviezdoslav ajánlása után — most már mutasson következetességet a szlovák iskolák megnyitása érdekében is [189]. A „Janus-arcú” nemzetiségi politikának nem a mosolygó oldalát látták tehát a kitüntetésben, hanem olyan győzelmet, amelyet a szlovák alkotó szellem aratott azáltal, hogy az igazi értékek tiszteletére készítette az ellenfelet. A Hviezdoslavnak kijáró személyes megbecsülésben — jogosan — „a szlovák kultúra fényes elismerését” [190] nyugtázták.

Hviezdoslav fordítói tevékenysége és a nyomában járó elismerés nem maradt hatás nélkül a szlovák irodalompolitikai nézetekre sem. A Škultéty és Vajanský által kialakított szemléletet megváltoztatni ugyan nem tudta, de annak merev, elutasító jellegét némileg pozitív irányba módosította. Volt abban bizonyos meggondolás, elvi állásfoglalás, hogy Hviezdoslav a Slovenské pohľady-n kívül a Dennica c. női lapnak is küldött a fordításokból. Nem a helyszűke készítette erre; hiszen a Dennica-ban közölt Arany-versek a Slovenské pohľadyban is megjelentek. Hanem azt a meggyőződését juttatta ezzel kifejezésre, hogy irodalmunk értékes alkotásai a női olvasók körében is, tehát a művelt szlovák közönség egésze részéről figyelmet érdemelnek.

Az elvszerű magatartás, — a különbségtétel az elnyomó rendszer és az irodalmi értékekben kifejezésre jutó humanizmus között — másoknál is követésre talált. Hviezdoslav példájára hivatkozik Terézia Vansová, amikor — a Dennica laptervéről szólva — magyar folyóiratok képanyagának átvételét tervezi: „Ami jó s ami számunkra hasznos, át kell vennünk az ellenféltől is. Lám, Hviezdoslav Aranyt, Petőfit és Madáchot fordítja.” [191].

Hviezdoslav példája inspirálta azt az új irodalompolitikai felfogást is, amely elvi szembefordulást jelent Škultétyék elzárkózó magatartásával, amennyiben bűnnek mi-

nősi a befeléfordulást és az írók kötelességévé teszi, hogy „vessék rá magukat a külföldi irodalmakra, a fordításokra” [192], mert a kis népek kulturális látóköre csak így tágítható. Bujnák, aki az irodalom fejlesztésének ezt az új programját megfogalmazta, nem ért egyet az idősebb nemzedékhez tartozó vezetőkkel abban, hogy az idegen irodalmak megismerése csökkenti az olvasók nemzeti öntudatát. A világirodalmi tájékozódásra követendő példaként a cseheket említi, köztük is Vrchlickýt és a magyarokat — nem véletlenül — Petőfit és Aranyt. A világirodalmi kitekintésnek ez az igénye az első világháborút követő évtizedekben is tovább él a szlovákoknál Hviezdoslav hagyatékaként és szerepet játszik a magyar–szlovák irodalmi kapcsolatokban is.

Sem a művészi érték, sem a szándék azonossága nem kapcsolja Rehor Uram — Podtatranský Petőfi-fordításait a Hviezdoslavéihoz. Együttes tárgyalásukat az a körülmény indokolja, hogy Podtatranský azon az ajtón át lépett a magyar költő tolmácsolói közé, amelyet Hviezdoslav nyitott ki. Az a személyleti változás, amely Hviezdoslav fordításai nyomán átmenetileg következett be, biztosított helyet Podtatranský-nak is a Dennica-ban [193].

A nagy költők árnyékában meghúzódó műkedvelők példája a Podtatranskýé. De jó példa arra is, hogy a dualizmus korának magyarosító politikája az elnyomott népek körében csak a dilettantizmus és a szellemi igénytelenség képviselői között talált szövetségeseiket. A kormány által pénzelt „szlovák” sajtó egyetlen Hviezdoslav-fordítást sem közölt. De nagy számban vett át Matzenauer, Podhradský és Podtatranský tolmácsolásaiból. A már korábban említett Krajan c. újság nemcsak a fordításokat közli, hanem propagálja is Podtatranský kötetét [194]. Az újság azonos című naptárában is több tolmácsolása található [195].

Bizonyára nem Podtatranský szubjektív szándékai szerint történt, mégsem lehet a személyétől elválasztani azt a tényt, hogy az egyik vezető magyar napilap terjedelmes cikkben méltatta az „igazi költői tehetség” „mesteri” fordításait, fölébe helyezve azokat Hviezdoslavéinak is. A cikk szerzője, Steier Lajos, — miközben képmutatóan a „rút politikai mozgalmakra” hárítja a felelősséget az irodalmi kapcsolatok elmaradottságáért — lelkesedésében arra a következtetésre jut, hogy „üdvös volna, ha a felső-magyarországi népiszkolákban — kötelező olvasókönyv gyanánt használnák” Podtatranský kötetét [196.] Az igazsághoz tartozik, hogy Steiert e javaslatban — a „hazafias” célokon túl — egyéb érdekek is vezették: apja kiadásában jelent meg a kötet [197].

Podtatranský jószándékú dilettantizmusára vall, hogy — mint a 90-es években fordító elődei — ő is az összes költemények átültetését tervezte. A maga elé tűzött feladatot azonban nem tudta megvalósítani, kötete 54 verset tartalmaz. Többségük népdal, néhány darab a Cipruslombokból és a Felhők ciklusból való. De a későbbi évek terméséből is található itt több költemény, olyanok, mint a Szeptember végén, a Szülőföldemen, A rab, a Szüleim halálára stb. A fordításokról nincs sok mondani való. Kivételesen akad egy-egy sikeresebb megoldás a népdalok között (Síkos a hó, szalad a szán, A virágnak megtiltani nem lehet, Ez a világ amilyen nagy). Általában azonban távol állnak a művészi igénytől, a jó szándékú verselgető keze-nyomát mutatják. Petőfi stíluseszközei, amelyek látszólagos egyszerűségükkel is mély művészi élményt tudnak kiváltani, itt eltorzulnak vagy teljesen eltűnnek a fordításban. Gyakori a képzavar, a kificamított metafora, a bőbeszédűség, a prózaiság. A szlovák szöveg gyakran kilóg az eredeti formából, nemcsak a megnyújtott sorokkal, hanem a megváltoztatott rímképlettel is. A nyugat-európai forma pedig mintha teljesen ismeretlen volna Podtatranský előtt.

A kötethez írott előszóban Podtatranský azzal indokolja fordításainak kiadását, hogy tapasztalata szerint a folyóiratokban előzőleg közölt verseket „kedvező vissz-

hang fogadta". A hozzáértők véleménye azonban nem igazolja ezt az állítást. Škultéty „vakmerőségnek” minősíti ezt a vállalkozást, különösen Hviezdoslav után és joggal helyezi Podtatranský munkáját Matzenaueré és Podhradskýé mögé [198]. Hviezdoslav véleménye szerint pedig Podtatranský ezekkel a „kritikán aluli” fordításokkal az eredeti szlovák alkotásokat is kompromittálja a magyar közvélemény előtt [199]. Ami az utóbbi aggodalmat illeti, nem volt teljesen indokolt, hiszen Hviezdoslavot alig néhány hét választotta el a Kisfaludy Társaság levelező tagságától. Annál jogosabb volt az elmarasztaló bíráló, amely Podtatranský fordításait véglegesen kirekesztette az irodalom köréből.

Fentebb már utaltunk rá — Vansová és Bujnák kapcsán —, hogy Hviezdoslav magyar fordításai milyen szemléleti módosulást váltottak ki a szlovák irodalmi élet egyes képviselőinél. Most érdemes felfigyelnünk arra, hogy Podtatranský „vakmerősége” Škultétynél és általában a mártoni sajtóban is jelez valamit ebből a változásból. A feszültség nem oldódik fel teljesen — hiszen ahhoz a nemzetiségi politikának kellett volna alapvetően megváltoznia —, de a nézőpontok bizonyos eltolódást mutatnak. Škultéty korábban — Hviezdoslav előtt — nemcsak a gyenge színvonalat, hanem egyáltalán a magyar irodalom közvetítését kifogásolta. De már Podtatranskýt csak a fordítói képességek hiánya miatt marasztalja el. A tehetségtelenség ellen tiltakozik s nem Petőfi és a magyar irodalom ellen.

Túlzás volna azt állítani, hogy a tiltakozás hiánya egyben határozott helyeslést is jelent. A Národnie noviny fordítási programja most is majdnem kizárólag a szláv irodalmakra támaszkodik [200]. A kulturális elzárkózásról zajló vitában Vajanský most is szenvedélyes hangú szemrehányásokat tesz amiatt, hogy magyar részről nem mutatnak érdeklődést a szlovák alkotások iránt [201]. Mégis vannak olyan megnyilatkozások, amelyek a mártoni vezetők merevségének bizonyos fokú felengedésére, a differenciáltabb szemléletre mutatnak. A Národnie noviny egyetértően idézi Jászi Oszkár cikkét, amely az engedékenység és a türelem jegyében hangoztatja a kölcsönös irodalmi érdeklődés fontosságát [202]. Ezt az utat járja Škultéty is, amikor Heinrich Gusztáv Egyetemes irodalomtörténete számára megírja a szlovák irodalomról szóló tanulmányt a Národnie noviny helyeslése mellett [203].

Tárgyilagosabb a hang akkor is, ha Petőfiről van szó. Az indulatos kitérőések és a „renegátságot” megbélyegző kifejezések helyét a tények, az objektív irodalmi értékelések foglalják el. Ez látható a Slovenské pohľady közleményében, amely részletesen ismerteti az egyik német Petőfi-kiadás recenzióját [204], vagy a Tompa-centenárium alkalmával közölt vers szerkesztői megjegyzésében [205]. A „renegát” jelző ugyan nem tűnik el, sőt szemléleti örökségül áthagyományozódik a Škultétyékat követő nemzedék olyan tagjaira is, mint Martin Rázus, aki egyik szonettjében azért dicsőíti Aranyt, mert ő nem volt renegát [206]. De a szó érzelmi töltését már nem a megvetés vagy a gyűlölet, hanem inkább a rezignáció, a sajnálkozás adja.

Megmarad a régi hagyomány is: a Petőfire való hivatkozás a magyar elnyomók elleni harcban. Ehhez a tradícióhoz nyúl a Národnie noviny, amikor az 1910-es választások alkalmával időszerűnek tartja közölni Petőfi ismeretes nyilatkozatát a szabadszállási kudarcról [207]. De a kommentár hangja — noha a szlovák származás és annak megtagadása élesen van exponálva — más, mint amilyenhez eddig hozzászoktunk. Az ellenséges érzület tárgya itt nem a költő, hanem az a magyar úri világ, amely — mint annak idején Petőfivel, — most a szlovák néppel szemben követi el a jogtalanságokat. A Petőfin elkövetett csúfság tulajdonképpen szlovák nemzeti sérelem s így intő példa az aktuális politikai harcokban. Ez a beállítást hozza érzelmileg közelebb a költőt a szlovákokhoz és ebből táplálkozik a kommentár rokonszenvező, sajnálkozó hangja is.

Joggal verhetjük ellen, hogy ügyes választási kontesfogásról van szó, ami a maga nemében kitűnően szerkesztett Národnie noviny-nál nem is meglepő. Valóban arról van szó, de azon belül a mártóniak Petőfi-szemléletének bizonyos módosulásáról is. Ebben pedig Hviezdoslav példájának, fordításainak legalább akkora — de mindenképpen közvetlenebb — szerepe van, mint a századfordulóra bekövetkezett szlovák politikai aktivitásnak.

5.

Ebben a korszakban a szlovák Petőfi-képnek még egy változatáról kell beszélnünk, amely vonásokban nem gazdag ugyan, de vázlatos voltában is alapvető különbséget mutat az előzőekhez képest. Ez a különbség abból a nézőpont-változásból ered, amelyet a századforduló szlovák társadalmi életének differenciálódása tett lehetővé.

Ezekben az években válik politikai tényezővé a szlovák nemzeti mozgalom hlaszista irányzata, amely — éles ellentétben a konzervatív mártóniakkal — nem a cári udvar felé orientálódik, hanem a cseh burzsoázia haladó köreivel építi ki kapcsolatait a csehszlovák egység jegyében. Politikai szempontból a hlaszisták a demokratikus és szociális célkitűzésekkel új elemeket visznek a szlovák nemzeti mozgalomba. Hodža és lapja, a Slovenský Denník, ill. a Slovenský Týždenník burzsoá demokratikus és nemzeti programmal elsősorban a parasztság tömegeinek a megnyerésére törekszik, de a Slovenský Týždenník a polgári értelmiség között is nagy népszerűsége tett szert. Az irodalom terén ez az irányzat a realizmus híve. František Votruba, aki éveken át szerkesztette a Slovenský Týždenník-et, kritikai tevékenységével fontos szerepet játszott a realizmus uralomra juttatásában [208].

De a szlovák társadalmi fejlődés legjelentősebb eredménye a századvég és a századforduló éveiben a szocialista munkásmozgalom kibontakozása. Lapjai: a Nová Doba, a Zora, majd az 1904-ben induló Robotnícke noviny voltak az első sajtóorgánumok, amelyek a számban is jelentős szlovák munkástömegeket a szocialista eszmékkel megismertettek. Nagy hatással volt a munkáosztály eszméi fejlődésére az 1905-ös orosz forradalom is. Ezekben az években a szlovák munkások nagy számban vettek részt a sztrájkmozgalomban.

A forradalmi eszmék terjedésének ellensúlyozására a burzsoázia, különösen pedig a hlaszisták aktivitása megélenkült. Arra törekedtek, hogy a szocialista munkásmozgalmat is befolyásuk alá vonják. A szlovák szociáldemokrácia ideológiai gyengesége kedvezett ezeknek a törekvéseknek [209]. A két mozgalom kapcsolata személyi vonatkozásban is kifejezésre jutott. Votruba a Slovenský Týždenník szerkesztése mellett a Robotnícke noviny munkatársa is volt [210].

Petőfiről vallott felfogásuk majdnem teljesen egyező. Az eltérés csak annyi, hogy — a hlaszisták erősebb burzsoá nacionalizmusa következtében — Hodža sajtója jobban hangsúlyozza a költő szlovák eredetét. Érzelmi momentumok azonban ehhez sem kapcsolódnak, csupán a származás tényének tárgyilagos említéséről van szó. Így beszél Anton Štefánek, a Slovenský Denník szerkesztője a „szlovák szülők zseniális utódáról”, miközben Hviezdoslavot a nemzeti jelleg és az eredetiség szempontjából Petőfihez méri [211]. Az egyetlen disszonáns hang Votrubáé, aki Vansovához intézett, egyik levelében közlésre javasolja a Slovenskí Maďari c. cikket, amely „szlovák magyarokként” mutatta volna be Petőfit, Madáchot, Kossuthot és Mikszáthot [212]. Más helyen viszont — a szlovák fordításokról szólva, — Petőfi, Madách és Arany műveit ő is olyanoknak tekinti, amelyek „fontosak” a szlovákok számára [213]. Ő a fordítója A nép nevében c. versnek is, amelyre később még visszatérünk.

Mi az új a hlászisták és a korai szlovák munkásmozgalom Petőfi-szemléletében? Az, hogy leválasztják a költőt az úri Magyarországról s egyben a néptömegekhez, a szocialista eszmék zászlaja alatt szervezkedő munkásosztályhoz kapcsolják.

A korábbi évtizedek áttekintése során láhattuk, hogy nemcsak a magyar uralkodó osztályok sajátították ki Petőfit a sovíniszta elnyomás és a frázis-hazafiság céljainak megfelelően, hanem a szlovák nacionalizmus is egynek látta és együtt is utasította el a költőt és a szlovákok elnyomóit. Ha időnként Petőfit idézve leplezték is le a feudálkapitalizmus visszás jelenségeit, a költő akkor is a szlovákokkal ellentétes oldalon, a magyar elnyomók közt kapott helyet s idézett szavaival saját tábora ellen kellett tanúskodnia.

Csak Hviezdoslav tudott e szemlélet fölé emelkedni, csak ő volt képes meglátni az ellentmondást Petőfi eszméi és a századvégi márciusok hamis jelszavai között. De ő sem fogalmazta azt meg olyan élesen és konkrétan, mint a hlászista- és a munkás-sajtó. Mert itt olvashatjuk először a leleplező, éles szavakat arról, hogy a magyar nemesség hiába hangoztatja minden év március 15-én a szabadság szép jelszavát, ha az év többi napjain — 1848 óta — mást sem tesz, mint elárulja a forradalom eszméit [214]. Ez a sajtó vezényel „hátra arc”-ot a Petőfi-szobor körül tolongó „hazafias dzsentrifűságnak” és nevezi meg a forradalmi eszmék méltó örököseként a pesti munkástömegeket [215], amelyek közt a század elején 40 000 volt a szlovákok száma [216]. Szlovák nyelven a munkássajtó írja le először, hogy Petőfi „a forradalom szolgálatában” állott és az „igazi szabadságért” szólított harcba [217].

A Slovenský Denník közli néhány versét is, három népdalt és a Falu végén kurta kocsmá-t — Podtatranský sikerültebb darabjait [218], továbbá anonym fordításban a Hogy van, hogy azt a sok gazembert... c. költeményt [219]. Az 1915-ös évfolyam szeptember 18-i számában pedig a Részség a hazáért satirikus parafrázisa olvasható.

Mindezeknél azonban jobban érdekel bennünket a Votruba által fordított Petőfi-vers, A nép nevében, amely Misera contribuens plebs címmel jelent meg a Robotnícke noviny-ban [220].

Hogyan kerül Votruba a szlovák Petőfi-fordítók közé? Nem következetlenség-e, hogy ez a „cseh kultúrmunkás”, aki a műveltség fejlesztésével „segítette a szlovákságot önállósodási harcában” [221], a magyar–szlovák kapcsolatok javára is dolgozik? A világirodalmi tájékozódás terén a magyar helyett a cseh fordításokat ajánlja, mert az előbbieket a magyar szemlélet- és gondolkodásmód terjesztői is, s ez ellenkezik a szlovákok nemzeti érdekeivel [222], ő maga azonban Petőfi és Dózsa szellemét idézi a szlovákok előtt. Ez a nagy műveltségű, nyitott szemű kritikus évekig él Budapesten éppen abban az időben, amikor Adyék körül hullámszik a magyar irodalmi élet. Levelezése és a cikkeiben elszórt utalások tanúsítják, hogy mindez nem volt számára ismeretlen [223]. Az önként vállalt kulturális-politikai harc fegyelme mégis visszatartotta attól, hogy tájékozottságát szélesebb skálán mutassa be. Sokkal többet tudott rólunk, mint amit elárult. Mert nem közvetíteni jött, hanem harcolni. Semmi sem kötötte a közös magyar–szlovák múlthoz. A jelen — a szlovák burzsoázia harca a magyar úri elnyomás ellen — és a jövő — a csehszlovák egység — érdekelt.

Ez az alapállás ad magyarázatot Petőfihez való viszonyára is, amelyben nem következetlenség, ellenkezőleg: nagyon is átgondolt következetesség nyilvánul meg. Mert ahogy Votruba irodalmi munkásságában a realizmus esztétikai elvei elválaszthatatlanok a társadalmi haladás és a demokratikus átalakulás követelésétől [224], úgy Petőfiben sem a magyar irodalom reprezentánsát látta és tisztelte elsősorban, hanem a költőforradalmárt. Azt a politikai harcost, aki gyakorlati tevékenységével és az irodalom eszközeivel is a magyar feudalizmus megdöntéséért, a néptömegek felszabadí-

tásáért állt csatasorba. Votrubát az a Petőfi érdekelte, akinek volt ellenfeleit maga is naponként láthatta a pesti évek alatt, akik ellen maga is — a szlovák nemzeti jogokért küzdve — harcot folytatott. A közös ellenség felismerése fogadtatta el közös fegyverül a Petőfi-verset azzal a Votrubával, aki egyébként nem lelkesedett a magyar irodalomért. Petőfiért azonban alighanem. Öreg korában is visszatér hozzá: az 1949-es centenárium alkalmából, a költő-forradalmárhoz méltó megemlékezéssel [225].

A nép nevében lefordítása Votrubának nem az egyetlen találkozása Petőfivel. Nem véletlenül bukkant a versre, olvasta, tanulmányozta a költő életművét. Prágába történt visszatérése után Pestről Petőfi-kötetet küldet magának [226]. Podtatranský fordításairól ejtett elmarasztaló szavai pedig arra vallanak, hogy jól ismerte a korabeli szlovák Petőfi-irodalmat is [227]. Valószínű, hogy a magyar költőnek több forradalmi versét is lefordította. Emanuel Lehocký-nak Votrubához intézett egyik levele ugyanis — amelyben a Robotnícke noviny szerkesztője a hozzá érkezett kéziratokat nyugtázza — „Petőfi-versek”-ről beszél, amelyeket az adott politikai helyzetben nagyon is alkalmasnak tart a közlésre [228].

Mindezt ki kell egészítenünk azzal, amiről a *Misera contribuens plebs* címen megjelent fordítás árulkodik: Votruba Petőfi-élménye nem Magyarországon született, korábbi keletű, a cseh Petőfi-hagyományban gyökerezik. Abban a Petőfi-kultuszban, amelyhez nem tapadt hozzá az erőszakos asszimiláció riadalma, amelyet nem hamisított még az álhazafias millenniumi hetvenkedés s amely éppen ezért zavartalanul válhatott — Neruda, Tůma-Brábek és Vrchlický közvetítésével — a haladó cseh polgárság és a cseh munkásmozgalom élményévé. Votruba pedig mind a kettővel kapcsolatban állott.

A vers latin címe azonos a Tůma-Brábek gyűjteményében használt címváltozattal [229]. Ez azonban még nem bizonyítja a két fordítás közti kapcsolatot. Petőfi költeményének a latin kifejezéssel való megjelölése nem ismeretlen a magyar irodalomban sem. Zilahy Károly ezen a címen említi a verset a Petőfiről írott életrajzban [230]. A 70-es évek közepén a Riadó c. hetilap is ezt írja a szöveg fölé, mikor — a csonkított kiadás körül kiobbant vitában — egymás után közli a kitagadott forradalmi-republikánus költeményeket [231]. De a cseh és a szlovák szöveg egybevetése kétségtelenné teszi azt a korábbi feltételezést, hogy „A nép nevében-t cseh közvetítéssel fordították szlovákra, méghozzá Budapesten.” [232].

A költemény 48 sorának több mint a fele teljesen vagy nagy részben egyezik a cseh, ill. a szlovák fordításban, természetesen a két nyelv közötti eltérések meglete mellett. (Tůma: „Lid ještě prosí — nuže dejte sem!” — Votruba: „Lud ešte prosí: — teda dajte sem!”; további hasonló párhuzamok: „když vstane, neprosí a beře sám” — „keď vstane, neprosí a berie sám”; „Ten Jiřík Doža neruší vám klid?” — „či Dóža pokoj váš vám neruší?”; „Nuž právo pro lid! Jménom veľkého svätého lidstva” — „Nuž právo pre ľud! — V mene veľkého, svätého ľudstva”; „A jménem vlasti, kteráž zahyne, když lid nebude jejím ramenem” — „A menom vlasti, ktorá zahynie, ak ľud v nej nebude jej ramenom” stb.

A két szöveg hasonlóságáról árulkodnak azok az eltérések is, amelyek Petőfi verséhez képest azonos módon fordulnak elő mind a cseh, mind pedig a szlovák fordításban. Több ilyen esettel találkozunk az ún. gondolat-alakzatok között. Az eredeti versben az első szakasz hatodik sora, a harmadik szakasz hatodik sora, a harmadik szakasz harmadik sora, továbbá az ötödik szakasz ötödik-hatodik sora ténymegállapító, kijelentő mondatból áll. Ezzel szemben a cseh és a szlovák fordításban egyaránt kérdőmondatokat találunk ezeken a helyeken. Hasonló rokonságot mutatnak az egyes képek is. Az „alkotmány rózsája” Tůma és Votruba tolmácsolásában is a „szabadság rózsája”

lesz („Vy rŭži svobody . . .” — „vy slobody len ružu . . .”), az „izzó vastrón”-ból pedig egyszerűen „izzó trón” („na žhavem trunu” — „na trone žhavom”).

A felsorolt tények kétségtelenné teszik, hogy Votruba a maga szlovák szövegét a jóval korábban készült cseh fordítás alapján alkotta meg. Ez azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a két változat művészi színvonala azonos. Karel Tuřma tolmácsolása szerencsésebb, költőibb. Szövegűség és gondolati tartalom dolgában pontosabban követi Petőfit. Plasztikusabbak a képei, tömörebb a nyelvezete, hívebben adja vissza a gondolatformák váltakozó, az indulati feszültséget mesterien fokozó sorát. Ezért eszmei ragyogása, forradalmi sodrása is erőteljesebb. Ráadásul Votruba szövegébe egy bántó képzavar is becsúszott. Petőfi két sorát: „Ide a rózsá néhány levelét / S vegyétek vissza a tövis felét!” — Votruba így fordítja: „Pol práva i ten ľud má na ružu, Pol trňa vaše plecía niest' nech pomôžu.” (Fele joga ennek a népnek is van a rózsára, a tövis felét pedig segítség vinni a ti vállaitok.)

De a művészi fogyatékok sem homályosíthatják el annak a számunkra legfontosabb ténynek a jelentőségét, hogy a forradalom költője Votruba fordításában jutott el legmértőbb közönségéhez a szlovákok körében, a forradalmi munkástömegekhez. A *Misera contribuens plebs* „szenvedélyes kérdései” nemcsak a cseh munkássajtó olvasótáborát eszméltették ismételten az osztályharc feladataira [233], hanem a szlovák mozgalomban is fontos agitációs szerepet tölthettek be. A Robotnícke noviny-n kívül a forradalmi népművelés céljait szolgáló *Lacné čítanie* c. kiadvány is közölte a verset 1910-ben, most már eredeti címmel. (V mene ľudu — A nép nevében.)

Ez a tény nemcsak fontos számunkra, hanem tanulságos is. Banřell 1874-ben — mint láttuk — még elutasította Petőfi forradalmi-republikánus költészetét. Néhány évtizeddel később pedig a költő életművének éppen ez az oldala az, amely minden fenntartás és előítélet nélküli egyetértésre talál a szlovákoknál. Bujnák a maga pozitívista elméletének egyik tételét — minél problémátikusabb, ellenszenvesebb valamely írói egyéniség a másik nemzet számára, annál hosszabb időnek kell eltelnie a befogadásához — Petőfi és a szlovákok példáján látja igazoltnak [234]. Petőfi és a szlovák munkásmozgalom találkozása azonban meggyőzően cáfolja ezt a pszichologizáló elméletet. Mert az „időnek” itt csak annyiban van szerepe, amennyiben a társadalmi folyamatok lezajlásához — mint objektív keret — valóban szükséges. A lényeget azonban abban kell keresnünk és abban találjuk is meg, hogy a költő-forradalmár befogadásához a szlovákoknál is a megfelelő társadalmi feltételeknek kellett létrejönniük. Ezek a feltételek a 70-es években még hiányoztak, a századfordulóra azonban — a kapitalizmusnak az imperializmusba való átnövése révén — kialakultak.

A történelmi szerepére készülő munkáosztály a forradalmi hagyomány kiemelkedő képviselőjét fedezte fel és vállalta Petőfiben.

S ha ebben a századforduló magyar munkásmozgalmának is része volt, az csak természetes. Hiszen a magyar és a szlovák szociáldemokrácia kezdetben azonos keretek között szervezkedett. De a köztük fennálló kapcsolat önmagában mégsem lett volna elegendő ahhoz, hogy áttörje a két nép közé állított korlátokat. A burzsoá nacionalizmus mérge a dualizmus utolsó időszakában olyan mélyen beivódott a közgondolkodásba, hogy attól a magyar, ill. szlovák munkástömegek sem maradtak mentesek. Petőfi forradalmi költészete ezért nem találhatta meg a közvetlen csatlakozást a szlovák munkássághoz, ezért kellett kerülő úton, cseh közvetítéssel célba jutnia. Ezen nem változtat, csak a helyzet bonyolultságára utal az a tény, hogy a cseh közvetítés sem csupán próletár osztályjellegű, hanem a cseh és szlovák közeledés burzsoá nacionalista elemei is benne foglaltatnak. Ez A nép nevében szlovák fordításának második tanulsága.

A harmadik Votruba irodalmi tevékenységével kapcsolatos. Ha igaz az, hogy történelmi érzék híján „nem tudta értékelni a múlt számos közös vonását” s ezért „működése bizonyos törést jelent” a magyar–szlovák kulturális kapcsolatok korábbi hagyományaihoz képest [235], akkor az is igaz, hogy munkássága egyben új hagyomány kiinduló pontja is. Vele tűnik el végleg az amúgy is gyökerét veszített, történelmileg időszerűtlenné vált „hungarus” szemlélet, de az ő nevéhez kapcsolódik a forradalmi internacionalizmus szellemében fogant kulturális kapcsolataink kezdete is.

A Misera contribuens plebs fordítása tehát új hagyomány születését jelzi, amely éppen napjainkban van kiteljesedőben.

— × —

A dualizmus fél évszázada alatt — mint a fenti áttekintésből kitűnik — Petőfi költészete eljutott a szlovák társadalom minden rétegéhez. Az értelmiségi körök tájékozódásában — a szlovák irodalmi folyóiratokon kívül — szerepe volt a magyarosítás céljait szolgáló iskoláknak is. A paraszti és munkás olvasók között Petőfi híre a kormánypénzen kiadott lapok és kalendáriumok, majd a Slovenský Denník, ill. a munkás-sajtó útján terjedt el. A múlt század végén, ill. a századfordulón a János vitéz és A hóhér kötele ponyvakiadásban is megjelent [236].

Elterjedésével párhuzamosan — az ismert politikai okok miatt — a szlovák Petőfi-kép ellentmondásossága is elmélyült.

A költő eszmei és művészi hatása indítékokat adott az európai horizontú, realista szlovák költészet kibontakozásához. Ennek nyugtázása Hviezdoslav fordítói vállalkozása a századfordulón.

Ettől a vonaltól jobbra zajlik a magyar és a szlovák nacionalizmus harca, amelynek ütközőpontjában szinte állandóan jelen van a Petőfi probléma is. Petőfi elutasítása — mint az asszimiláció elleni harc egyik megnyilvánulása — tradícióvá lesz nemcsak a dualizmus évtizedeiben, hanem áthúzódik a két világháború közti korszakon is.

Votruba fordítása pedig a baloldali hagyomány számára tör utat, amely — mint majd látni fogjuk — az előbbivel párhuzamosan halad a monarchia bukását követő évtizedekben.

JEGYZETEK

- [1] Szabad György, Nacionalizmus és patriotizmus konfliktusa az abszolutizmus korában. A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Kossuth Könyvkiadó. 1964. 164.
- [2] Nagy Miklós, Harc az 1874-es Petőfi kiadás körül. Irodalomtörténet. 1950./3. 77—8. Komlós Aladár, Harc egy Petőfi-kiadás körül. Szabad Nép. 1949. július 20.
- [3] Zöldhelyi Zsuzsanna, Petőfi versei a „Gyelo” c. orosz demokratikus folyóiratban. Irodalomtörténet. 1950./3.
- [4] Nyilas Vera, A Petőfi-centenárium a Szovjetunióban. Irodalomtörténet. 1949./2. 280—2. L. még, Vámosi Pál, Petőfi első orosz fordítója. Világirodalmi Figyelő. 1958./1. 104—5.
- [5] Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 278.
- [6] Kemény G. Gábor, i. m. 409.
- [7] Kovács Endre, Petőfi és Neruda. Irodalomtörténet. 1950./1. 79—91. Julius Dolanský, Petőfi és a cseh irodalom. Filológiai Közlöny. I. 1955. 293—306. A kötet Tüma által írott előszavát közli Kemény G. Gábor, i. m. 262—3.
- [8] Sziklay László, Az ifjú Hviezdoslav. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1965. 27.
- [9] Stanislav Šmatláke, Hviezdoslav. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1961. 22—3.
- [10] František Votruba, Za Hviezdoslavom, Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1954. 97.

- [11] Štefan Krčmery, Pavol Országh Hviezdoslav. Andrej Mráz, Živý básnik. Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1954. 120., ill. 151.
- [12] Milan Pišút, Literárne štúdie a portréty. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1955. 191.
- [13] Stanislav Šmatlák, Hviezdoslav. 104—5.
- [14] Stanislav Šmatlák, i. m. 31.
- [15] Stanislav Šmatlák, i. m. 121.
- [16] Sziklay László, i. m. 97.
- [17] Albert Pražák, S Hviezdoslavom. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1955. 340.
- [18] Petőfi énekelt. Fordította Baranyi Ferenc. Közli Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó. Budapest. 1962. 617—8.
- [19] Sziklay László, Tallózások csehszlovákiai levéltárakban. Irodalomtörténeti Közlemények. 1957. LXI. 4. sz. 397.
- [20] Sziklay László, Az ifjú Hviezdoslav, 165.
- [21] R. Chmel, Banšellovo dielo dnes. Slovenské pohľady. 1964. LXXX./1. 142.
- [22] Pavel Bujnák, Ján Arany v slovenskej literatúre. 9.
- [23] A vers először 1869-ben jelent meg a Bobula által szerkesztett Minerva c. almanachban. 158. Közli még: Koloman Banšell, Túhy mladosti. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. 1963. 50—1. Fried István műfordítást készített a versről. Szövege azonban néhány helyen lényegbe vágó eltérést mutat az eredetitől.
- [24] Fried István fordítását közli; Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó. Budapest. 1962. 261. Továbbá Csanda Sándor, Csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatok. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. Bratislava. 1963. 262.
- [25] Stanislav Šmatlák; Hviezdoslav. 39.
- [26] Stanislav Šmatlák, Hviezdoslav. 37—8.
- [27] A Túhy mladosti címen 1886-ban megjelent gyűjteményes kötetben található a Mit daloltok még ti, jámbor költők? a Salgó és a Bolond Istók szlovák fordítása. (Fügedi Elek adata.)
- [28] Közli Mikuláš Gašparík, Koloman Banšell: Túhy mladosti. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. 1963. 18.
- [29] Túhy mladosti. 1963. 117.
- [30] Túhy mladosti. 1963. 147.
- [31] Túhy mladosti. 1963. 141.
- [32] Jozef Nedobrá, Ešte slovo o Naprede. Dennica. I. (1871./9.)
- [33] Mikuláš Gašparík, Koloman Banšell-Život a dielo. Túhy mladosti. 1963. 20.
- [34] Közli Stanislav Šmatlák, Hviezdoslav. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava. 1961. 64—5.
- [35] Mikuláš Gašparík, Koloman Banšell-Život a dielo. Túhy mladosti. 1963. 25.
- [36] Belo Klein-Tesnoscalský: Literárne spory sedemdesiatych rokov. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Matica Slovenská. Turčianský sv. Martin. 1933. 72.
- [37] Belo Klein-Tesnoscalský, Literárne spory ... 69.
- [38] Rudo Brtaň, Na osemdesiatky Belovi Kleinovi-Tesnoscalskému. Slovenské pohľady. 1933. 171.
- [39] Belo Klein-Tesnoscalský, Literárne spory ... 81.
- [40] A Dunajban (1874. III.) közzölt Z dialkő (Távolból) c. verse Petőfi azonos című költeményével rokon, a Nudenie (Unalom) pedig a Szobámban c. költeményre emlékeztet.
- [41] Belo Klein-Tesnoscalský, Pred polstoletím. Slovenské pohľady. 1923. 222.
- [42] Pavel Bujnák, Arany. (Odpoveď na poznámky p. Belu Kleina-Tesnoscalského, Prúdy. 1925. 357.
- [43] Belo Klein-Tesnoscalský, Pred polstoletím. Slovenské pohľady. 1923. 296—7.
- [44] Belo Klein-Tesnoscalský; O ballade. Dunaj. 1874/5. 222. Sv. Oswald, Bratovi Tesnoscalskému (list o tej ballade). Dunaj. 1874./6. 268.
- [45] Belo Klein-Tesnoscalský, Literárne spory ... 91—2.
- [46] Sziklay László, Az ifjú Hviezdoslav, 33.
- [47] Stanislav Šmatlák, Hviezdoslav, 65.
- [48] Sziklay László, Az ifjú Hviezdoslav, 26.
- [49] Sziklay László, A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre. Művelt Nép. Budapest, 1955. 86.
- [50] Uo.

- [51] *Kemény G. Gábor*, Adalékok a kiegyezéskorabeli magyar—szlovák irodalmi és művelődési kapcsolatokhoz. Világirodalmi Évkönyv. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest, 1953. 176—7.
- [52] *Koloman Banšell*, Túhy mladosti. 1963. 280—3.
- [53] *Koloman Banšell*, Túhy mladosti. 1963. 284—97. Először Bobula Slovenské noviny-je közölte, 1874. 103—8.
- [54] A vita ismertetése: *Nagy Miklós*, *Harc a 1874-es Petőfi-kiadás körül*. Irodalomtörténet. 1950./3. 77—89; továbbá: *Komlós Aladár*, *Harc egy Petőfi-kiadás körül*. Szabad Nép. 1949. július 20.
- [55] Túhy mladosti. 1963. 293.
- [56] *Národné Noviny* 1875. február 4. A kifogásolt versek közlési helye: *Riadó* 1874. augusztus 2; október 18; október 25; november 22.
- [57] *Idézi Nagy Miklós*, *Harc az 1874-es Petőfi-kiadás körül*. Irodalomtörténet 1950./3. 89.
- [58] *Orol*, 1875. 283—4.
- [59] *Orol*, 1875. 83.
- [60] *Az Orol* 1875. évf. 184. lapján közli Divinko-Svedernický (Martin Medňanský) fordításában a *Nem ért engem a világ* (Nerozumie mňa svet) c. verset; az 1878. évf. 277. lapján pedig Cyrill Gallay tolmácsolásában olvasható *A XIX. század költői* (Poetom XIX. storočia) c. vers.
- [61] *Slovensko* c. versét 1880-ban közölte az *Orol*. Alcíme: *Odvetou na Petőfiho „Alföld”*. (Válaszul Petőfi Alföld c. versére.)
- [62] *Literárne poznámky*, *Národné noviny*. 1889. június 22.
- [63] *Szalatnai Rezső*, *Petőfi Pozsonyban*. Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó. 100.
- [64] *Jovan Jovanović-Zmaj*, *Szemben a holddal*. Ford. *Csuka Zoltán*. Közli: *Kemény G. Gábor*, *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1962. 266.
- [65] *Národné noviny*. 1883. március 24.
- [66] *Slovo o našej belletristickej literatúre*. *Národné noviny*. 1878. május 25.
- [67] *Sytnianský*, *Viliam Paulíny-Tóth*. *Orol*. 1873. évf. 292.
- [68] *Národné noviny*. 1874. jan. 3.
- [69] *Veselšie city*. *Národné noviny*. 1881. január 27.
- [70] *Pretiahnutá struna*. *Národné noviny*. 1882. április 4.
- [71] *Ohlasy z Gemera*. *Národné noviny*. 1882. június 24.
- [72] *Vájlak Sándor*, *Petőfi a tótoknál*. É. n. 39.
- [73] *Uo*. 20.
- [74] *Pamäti profesora Štefana Koreňa o Alexandrovi Petőfimu*. *Živena*. II. 1885. 264—74.
- [75] *Vodomarský*, *Sládkovič a Petőfi v Štiavnic*. *Národné noviny*. 1876. szeptember 7.
- [76] *Andrej Seberiny*, *Marina Hruz*. *Živena* II. 1885. 244—63. Először a *Národné noviny*. 1874. (IV.) évfolyamában jelent meg.
- [77] *Petőfi Sándor Aszódon*. *Vasárnapi Újság*. 1875. május 30. Közli *Hatvany* is. I. 239.
- [78] *Orol*. 1872. 83.; 1873. 108.; 1874. 241.
- [79] *Gáspár Imre*, *Rozpomienka na Sládkoviča*. *Orol*. 1873. 105—8.
- [80] *Eudovít Grossman*, *Nákres života Andreja Braxatoris-Sládkoviča*. *Orol*. 1874. 147. Bujnák szerint *Sládkovič Petőfit „renegát”-nak tartotta, ezért nem szerette*. (*Pavol Bujnák*, *Ján Arany v slovenskej literatúre*. 8. Grossman pedig azt mondja, hogy „a túlzott érzékiesség” (valójában *Petőfi lírai realizmusa!*) nem tetszett *Sládkovič*nak. Valószínűleg mind a két állítás igaz.
- [81] *Jókai vezércikke a Hon* 1870. szeptember 11-i számában.
- [82] *Národné noviny*. 1874. márc. 14; 1875. ápr. 10; 1875. nov. 11. és nov. 13; 1877. márc. 10-től folytatódólagosan közli a *Fekete gyémántok* fordítását; 1879. febr. 4.
- [83] *Petőfi ako divadelný herec*. (*Petőfi mint színész*) *Národné noviny*. 1875. ápr. 10, *Oni dvaja* (Ők ketten). *Národné noviny* 1879. febr. 4.
- [84] *Orol*. 1880. 63. Az említett magyar írókon kívül *Arany János*, *Szigligeti Ede*, *Czuczor Gergely* és *Győry Vilmos* nevével találkozunk még az *Orol* évfolyamaiban.
- [85] *Jako chcel byť Petőfi poslancom?* *Orol*. 1874. évf. 11—4.
- [86] *Szerkesztői üzenetek az Orol* 1876. évf. márciusi számában a 92. lapon.
- [87] *Služný v Uhorsku*. *Národné noviny*. 1882. február 4.
- [88] *Pavol Petrus*, *Slovenská literárna kritika* koncom 19. storočia a inonárodné literatúry. *Litterária*. SAV. 1958. 336.
- [89] *Národné noviny*. 1879. október 16.
- [90] *Národné noviny*. 1883. január 18.
- [91] *Pavol Petrus*, *Slovenská literárna kritika* ... 336.

- [92] Dobossy László, Petőfi-vers a cseh munkások ajkán. Irodalomtörténeti Közlemények. LXIV. 1960./3. 361—2.
- [93] Idézi Kemény G. Gábor, A magyar nemzetiségi kérdés története I. Budapest. 1948. 132.
- [94] Török László, Közös dicsőségünk. Petőfi a magyar költők lantján. Petőfi Könyvtár XX. 91—2.
- [95] Veršik. Černokňazník. 1893. júl. 25.
- [96] Vlast a svet. 1888. 309.
- [97] Vlast a svet. 1889. 18. szám.
- [98] Krajan. 1909. április 1.
- [99] Krajan. 1905. dec. 15.
- [100] Krajan. 1904. dec. 15.
- [101] Krajan Nový domový Kalendár, Naša zástava stb.
- [102] Vájlok Sándor, Petőfi a tótoknál. Budapest. É. n. 52.
- [103] Szalatnai Rezső, Petőfi száz éve. Huszadik század. 37. évf. 4. sz. aug.—szept. 269.
- [104] Margócsy József, a losonci tanítóképző intézetben a szlovák nyelv és irodalom tanára volt, 1902-ben Tót nyelvre áttett hazafias magyar költemények c. kiadványában három Petőfi-vers található (Honfidal, A magyar nemzet, Nemzeti dal). (Fügedi Elek adata.)
- [105] Magyar költők tót fordításban. Ethnográfia. 1890. I. évf. 2. sz. 115.
- [106] Fügedi Elek (Bratislava) szóbeli közlése.
- [107] Ethnográfia. 1890. I. évf. 2. sz. 115.
- [108] Sándora Petőfiho Spisy básnické. Z maďarského jazyka preložil K. Hrdlička. B.-Csaba. 1890. Ethnográfia. 1890. I. évf. 4. sz. 209.
- [109] Výbor z básní Alexandra Petőfiho. Preložil Emil Podhradský. B. Bystrica. 1893. Slovo ku ct. čitateľovi.
- [110] Belo Klein-Tesnoskalský, Literárne spory sedemdesiatych rokov. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Matica Slovenské. Turč. sv. Martin. 1933. 69—70.
- [111] Benedek Marcell, Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. 949.
- [112] P. Bujnák, Ján Arany v slovenskej literatúre. 1933. 10.
- [113] Belo Klein-Tesnoskalský, Ján Arany v literatúre slovenskej. Poznámky na knihu dr. Pavla Bujnáka. Slovenské pohľady. 1925. 290.
- [114] Pamiatka na Alexandra Petőfiho. Vlast a svet. 1899. július 30. 1—2.
- [115] Literatúra a maďarstvo. Národné noviny. 1894. június 30.
- [116] Uo. A kötetben közöltek kívül még 123 Petőfi-verset fordított, köztük Az apostolt. A kiadatlan kézirat anyagot a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.
- [117] Národné noviny. 1893. május 16.
- [118] L. a fordításkötet előszavát.
- [119] Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni”. 1893. 6. sz.
- [120] Uo.
- [121] Národné noviny 1893. május 16. és Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni”. 1893. 6. sz.
- [122] Alexandra Petőfiho: Lyrické básne. Poslovenčil Fr. O. Matzenauer (Beňovský) a doktoril in. Trnava. Tlačou a nákladom A. Horovitz. 1893.
- [123] Fügedi Elek közlése.
- [124] Šk: Alexandra Petőfiho lyrické básne. Slovenské pohľady. 1893. 247.
- [125] Vlast a svet. 1893. 109.
- [126] Slovenské pohľady. 1893. 247.
- [127] Milan Pišút, Petőfi versei Ján Smrek fordításában. Közli, Csanda Sándor, Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok. Slovenské Pedagógické Nakladateľstvo. Bratislava, 1959. 374.
- [128] Výbor z básní Alexandra Petőfiho. Literárne listy. 1893. 6. sz.
- [129] Uo.
- [130] Výbor z básní Alexandra Petőfiho. Literárne noviny. 1893. 6. sz.
- [131] Riedl Frigyes, Arany János. Budapest. 1887. 22.
- [132] Výbor z básní Alexandra Petőfiho. Literárne listy. 1893. 6. sz.
- [133] Kemény G. Gábor, A magyar nemzetiségi kérdés története. Budapest. 1947. I. 143.
- [134] Slovenské pohľady. 1890. 459.
- [135] Slovenské pohľady. 1892. 381.
- [136] Národné noviny. 1898. március 8.
- [137] Dve na tri. Slovenské pohľady. 1899. 183.
- [138] Niet plemena maďarského. Dr. Réthy László, A magyar nemzet s a nemzetiségek c. könyvét ismerteti. Slovenské pohľady. 1892. 59—60.
- [139] „Osvietenost” maďarskej literatúry. Slovenské pohľady. 1899. 125—8.

- [140] Uo.
- [141] Pamät Štefana Koreňa. Slovenské pohľady. 1896. 756.
- [142] Dve na tri. Slovenské pohľady. 1899. 183.
- [143] Nová maďarská literatúra. Slovenské pohľady. 1896. 62.
- [144] Kollár a Petőfi. Národnia noviny. 1893. augusztus 1. és Národnie noviny. 1899. augusztus 1.
- [145] Fordította Csuka Zoltán. Közli Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 267—8.
- [146] Národnie noviny. 1893. szeptember 30.
- [147] A Petőfi-ünnep. Egyetértés. 1899. július 23. Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 623—4.
- [148] „Starí” a „mladí” v dnešnej maďarskej literatúre. Slovenské pohľady. 1911. 190—2.
- [149] Jovan Jovanović-Zmaj, Szemben a holddal. Ford. Csuka Zoltán. Közli Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 266—7.
- [150] Blagoje Branić: Petőfi Sándor budapesti szobra előtt. Fordította Csuka Zoltán. Közli, Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 267—8.
- [151] V. Munteanu, Coşbuc és Petőfi. Közli, Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 272—3.
- [152] Óda a millenniumi Magyarországhoz. Fordította Fried István. Közli, Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest. 1962. 601.
- [153] Petőfihez írott ódája A magyar nemzet c. vers költői visszhangja. Fordította Fried István. Közli, Sziklay László, A szlovák irodalom története. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1962. 506—8.
- [154] Albert Pražák, S Hviezdoslavom. Slovenské Vydavateľstvo -Krásnej Literatúry. Bratislava. 1955. 57.
- [155] František Votruba, Hviezdoslav. V kritike a spomienkach. Slovenské Vydavateľstvo -Krásnej Literatúry. Bratislava. 1954. 86.
- [156] Rexa Dezső, Emlékezés Országh Pálról. Szivárvány. 1922. II. évf. január 15. 30—4.
- [157] Korrespondencia. P. O. Hviezdoslava so Svetozárom Hurbanom Vajanským a Jozefom Škultétym. Vydavateľstvo SAV. Bratislava. 1962. 172.
- [158] Korrespondencia P. O. Hviezdoslava so Svetozárom Hurbanom Vajanským a Jozefom Škultétym. Vydavateľstvo SAV. Bratislava. 1962. 183. Pavel Bujnáč a Ján Arany v slovenskej literatúre c. könyvében ismételt kísérletet tesz annak igazolására, hogy Hviezdoslav Petőfit — szlovák származása miatt — kevésbé szerette, mint Aranyt. Hivatkozik a Staráte sa o pomník c. versben a Petőfi neve után tett „ach Petrovič!” zárójeles megjegyzésre. Az itt idézett levélre is hivatkozhatna, de még ez sem bizonyítaná állításának helyességét. Mert e levél vallomás-szerű szavai az ifjúkori nagy Petőfi-élményről — sok más hasonló megnyilatkozása mellett —, valamint az a tény, hogy a fordításokat a nagy számú Petőfi-verssel kezdte, inkább Petőfi mellett szól, akit „ifjúkori kedvencének” emlegetett.
- [159] Helyesbíteni kell Kemény G. Gábor adatait. Szerinte a Slovenské pohľady 1903-ban csak három Petőfi-verset közölt. (Kemény G. Gábor, Adalékok a kiegyezéskorabeli magyar—szlovák irodalmi és művelődési kapcsolatokhoz. Világirodalmi évkönyv. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest, 1953. 185.) Az 1903-as évfolyamban összesen huszonegy költemény található Hviezdoslav fordításában. Sorrendben ezek a következők: Hazában (V domovine; 90—1.), Távolból (Z dalky; 91.), Jövedölés (Veštba; 92.), Az utolsó alamizsna (Ostatná almužna; 93.), Füstbement terv (V dym pošlý plán; 95.), Két testvér (Dvaja bratia; 96.), Én vagyok itt (Ja som to; 97.), Kéket mutatnak még... (Či modrajú sa ešte... 97.), Az erdei lak (Horská chatrč; 98.), Falun (Na dedine; 99.), A jó öreg kocsmáros (Dobrý starý krčmár; 100.), Éj van (oc je; 101.), Tündéralom (Čarovný sen, 249.), A csárda romjai (Srúcaniny čardy; 650.), Pusztai találkozás (Postret na pustatine; 652.), Mint felhők a nyári égen... (Ako nebm v lete chmáry...; 653.), Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe (Do pamätníka; 654.), A bilincs (Okovy; 655.), Álmodtam szépet, gyönyörűt... (Mal sen som plný nehy, krás...; 728.), Egy gondolat bánt engemet... (Myšlienka trápi jedna ma... 729.), Dalaim (Moje piesne; 730.). Hasonlóképpen téves az a közlés is, amely szerint 1903 után csak két évvel később, tehát 1905-ben mutat be a folyóirat újabb Petőfi fordításokat. (Kemény G. Gábor, i. m. 186.) Mert a közbeeső, 1904-es évfolyam is közöl verseket, összesen tizennégyet s ezek a következők: Palota és kunyhó (Palác a chalupa; 168.), A XIX. század költői (Bánsíci

- XIX. század; 169.), Késérő élet, édes szerelem (Trpký život, sladká lúbst; 170.), A szél (Vietor; 171.), A Tisza (Tisa; 295.), A virágok (Kvety; 296.), Hol a leány, ki lelkem repülését... (Kde deva krom teba, čo vládala by...; 297.), Múzsám és menyasszonyom (Múza a mladucha; 298.), A költészet (Poézia; 300.), Falu végén kurta kocsmá (Kraj dediny krčma vetchá; 659.), A csillagos ég (Hviezdnaté nebo; 660.), Szeptember végén. (Na konci septembra; 661.), Szép napkeletnek... (Krásneho východu... 662.), Mosolyog rám! (Usmej sa mi... 663.), Végül az 1905-ös évfolyam újabb hét költeményt közöl: A téli esték (Zimné večery; 152.), Minek nevezzetek? (Čím pomenovať ťa...? 17.), A pusztá télen (Pustatina v zime; 18.), A völgy s a hegy (Dolina a vrch; 20.), Három madár (Tri vtáky; 21.), Itt benn vagyok a férfikor nyarában... (Tu dnu som v lete; 22.), és a Szüleim halálára (Na smrť rodičov, 23.).
- [160] Sziklay László, Hviezdoslav — két ismeretlen Petőfi-fordítása. Világirodalmi Figyelő, 1962/1. 53.
- [161] Dve na tri Slovenské pohľady. 1899. 183.
- [162] Kemény G. Gábor, Adalékok... 185.
- [163] Kemény G. Gábor, Adalékok... 186.
- [164] Škultéty levele Hviezdoslavhoz. 1909. X. 17. Korešpondencia P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava, 1962. 269.
- [165] Levele Škultétyhez. 1901. XI. 12. Korešpondencia. P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava, 1962. 172.
- [166] Levele Škultétyhez. 1903. I. 24. Korešpondencia, P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava, 1962. 183.
- [167] Ján V. Ormis, Hviezdoslav podľa kopiárov Alexandra Kardossa. V kritike a spomienkach. Krásna Literatúra. Bratislava. 1954. 379.
- [168] Ján V. Ormis, Hviezdoslav podľa kopiárov Alexandra Kardossa. V kritike a spomienkach. Krásna Literatúra. Bratislava. 1954. 381.
- [169] Ján Kvačala, „Ozvena vlúdna”. (Pozdrav Hviezdoslavovi. Slovenské pohľady. 1903. 227—31.
- [170] Aranyak 29 versét fordította le és közölte a Slovenské pohľady 1905—1906—1907-es évfolyamaiban. Ebből hetet a Dennicának is megküldött, amelynek 1905-ös évfolyamában a versek meg is jelentek. A Slovenské pohľady 1905—1906-os évfolyamai Az ember tragédiájának a teljes szövegét közlik Hviezdoslav fordításában, tehát nemcsak a konstantinápolyi színi terjedő részt, mint Kemény G. Gábor véli. (Adalékok... 187.)
- [171] Közli Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 607.
- [172] Korešpondencia P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava, 1962. 190.
- [173] A szlovák verscímek mellett feltüntetett lapszám a Hviezdoslavove Sobrané Spisy Básnické c. sorozatnak a Matica által 1942-ben kiadott (második kiadás) IV. kötetére vonatkozik.
- [174] Milan Pišút, Petőfi versei Ján Smrek fordításában. Közli Csanda Sándor, Csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatok. Slovenské Pedagógické Nakladateľstvo. Bratislava. 1963. 483.
- [175] Pavel Bujnáč, Ján Arany v slovenskej literatúre. 163.
- [176] Korešpondencia P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava 1962. 212., 214.
- [177] Pražák, S Hviezdoslavom. 193. A találkozást illetően Pražák téved. Nem Hviezdoslav kereste fel Asbóthot Vajanský és Škultéty kíséretében, hanem fordítva, ők látogatták meg hárman Hviezdoslavot és nem Železno-n, ahol előzőleg tervezték, hanem Alsókubinban. Korešpondencia P. O. Hviezdoslava. Bratislava, 1962. 214.
- [178] Rexa Dezső, Emlékezés Ország Pálról. Szivárvány. 1922. II. évf. január 15. 30—4.
- [179] A Kisfaludy Társaság levelezése 77/1912. MTA. Könyvtára.
- [180] Kemény G. Gábor, A magyar nemzetiségi kérdés története. I. Budapest. 1947. 163.
- [181] A nemzetiségi irodalmak. Budapesti Hírlap. 1911. április 14. sz. 5.
- [182] A Kisfaludy Társaság levelezése 87/1912. MTA. Könyvtára.
- [183] Richter János, Kisfaludy társaság — Hviezdoslav. Árvicegyei Hírlap. 1912. febr. 14.
- [184] Steier Lajos, Hviezdoslav-Ország Pál. Budapesti Hírlap. 1912. február 10.
- [185] Árvicegyei Hírlap. 1912. február 14.
- [186] Rexa Dezső, Kisfaludy Társaság és a politika. Árvicegyei Hírlap. 1912. február 21.
- [187] Sziklay László, Tallózás csehszlovákiai levéltárakban. Irodalomtörténeti Közlemények. LXI. 1957./4. 399.
- [188] Hviezdoslav členom Kisfaludyho Spoločnosti. Národné noviny. 1912. február 10.
- [189] Hviezdoslav členom maďarskej literárnej spoločnosti. Slovenský Týždenník. 1912. febr. 9.

- [190] Slovenský Denník. 1912. február 10.
- [191] Korešpondencia Františka Votrubu. SAV. Bratislava, 1961. 90.
- [192] P. B.-k (Pavel Bujnák), Poznámky ku V. R. prekladu Poeho „Havrana“. Národné noviny. 1918. május 18.
- [193] A Dennica 1910-es évfolyama közli a Falu végén kurta kocsmá (Konča viesky malá krčma) c. verset; az 1911-es évfolyam Rodina c. mellékletében a 2. lapon található a Szeget szeggel (Klin s klinom) c. vers, mindkettő Podtatranský fordítása.
- [194] Krajan 1911. nov. 23., dec. 7., 1915. márc. 25., 1916. márc. 9. stb.
- [195] Krajan. Velký obrázkový kalendár. 1913, 1916, 1917. (Fügedi Elek adatai.)
- [196] (Sl): Petőfi költeményei tót nyelven. Budapesti Hírlap. 1911. nov. 12.
- [197] Bászne Alexandra Petőfiho. Prekladá Rehor Uram — Podtatranský I. sošit. Liptovský sv. Mikuláš Tlačou a nákladom Izidora Steiera. 1911.
- [198] Korešpodencia P. O. Hviezdoslav. SAV. Bratislava. 1962. 286.
- [199] Korešpodencia P. O. Hviezdoslava. SAV. Bratislava. 1962. 289.
- [200] Literárne túžby. Národné noviny. 1910. aug. 11.
- [201] Literárna vzájomnosť! Národné noviny, 1911. április 25.
- [202] Národné noviny. 1910. május 14. Közli Kemény G. Gábor, A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 635.
- [203] Národné noviny, 1911. június 10.
- [204] Povahyhodná mienka o Petőfim: Slovenské pohľady. 1910. 62—64. Max Nordan kritikája Ignaz Schnitzer Petőfi-könyvéről.
- [205] Národné noviny. 1917. október 13.
- [206] Martin Rázus, Aranyovi. Národné noviny. 1917. máj. 22.
- [207] Petőfi a snemové volby r. 1848. Národné noviny. 1910. jún. 18. és jún. 25.
- [208] Sziklay László, A szlovák irodalom története. 578.
- [209] Arató Endre, Csehszlovákia története. 1849—1945. Egyetemi jegyzet. 1958. 84.
- [210] Emanuel Lehocký levele Votrubához. 1909. máj. 9. Korešpondencia Františka Votrubu. SAV. Bratislava. 1961. 170.
- [211] Anton Štefánek, Moje spomienky na Pavla Országgha—Hviezdoslava. Hviezdoslav v kritike a spomienkach. 405.
- [212] Korešpodencia Františka Votrubu. 88. A cikk a Dennicában nem került közlésre.
- [213] František Votruba, Vybrané spisy. Slovenské Vydavateľstvo krásnej Literatúry. Bratislava, 1954. I. 257.
- [214] Na 15. marca. Slovenský Denník. 1910. márc. 15.
- [215] Robotníctvo pri soche Petőfiho. Slovenský Denník. 1910. márc. 15.
- [216] Arató Endre: Csehszlovákia története. 1849—1945. Egyetemi jegyzet. 1958. 72.
- [217] Jubileum Petőfiho. Robotnícke noviny. 1909. aug. 12.
- [218] Slovenský Denník 1911. március 2.: Klzký je snáh, letia sanc... (Síkos a hó, szalad a szán...), Vojak som ja vojak (Katona vagyok én), Oči, oči vy vševládne... Szemek, mindenható szemek!). 1911. november 19.: Konča viesky malá krčma (Falu végén kurta kocsmá...).
- [219] Petőfi: Ako je to... Slovenský Denník. 1910. március 19. A szöveg alatt a J. U. betűk talán Rehor Uram Podtatranský testvérének, Ján Uram-nak a nevét jelzik.
- [220] Misera contribuens plebs, Robotnícke noviny. 1909. június 24.
- [221] Sziklay László, A szlovák irodalom története. 577.
- [222] Česká kniha-slovenská kniha-maďarská kniha. Fr. Votruba, Vybrané spisy. Slovenské Vydavateľstvo Krásnej Literatúry. Bratislava, 1954. I. 164—72.
- [223] Korešpodencia Františka Votrubu 227, 255, 333; Vybrané spisy I. 169. II. 207.
- [224] Ivan Kusý, Život a dielo akademika Františka Votrubu. Vybrané spisy... I. 8.
- [225] Sto rokov od smrti Petőfiho. Vybrané spisy... II. 209—213.
- [226] Korešpondencia Františka Votrubu... 284.
- [227] Vybrané spisy... I. 165. A jegyzet szerint (I. 372.) Votruba szavai: „nový preklad z Petőfiho” Matzenauer 1893-as fordításaira vonatkoznak. A cikket Votruba 1912-ben írta. Miért nevezné „újnak” az egy híján 20 évvel korábbi fordításokat? Megjegyzése nyilvánvalóan Podtatranský 1911-es gyűjteményére utal. Nemcsak a dátum szól emellett, hanem az elmarasztalás is.
- [228] Korešpodencia Fr. Votrubu. SAV. Bratislava. 1961. 171.
- [229] Bászne Alexandra Petőfiho. Preložili Karel Tůma—František Brábek. Poesie světová. Sbírka básnických spisů II. Petőfi. V. Praze. 1871. 101—3.
- [230] „Ezidőtájt készült a Misera plebs contribuens”. Zilahy Károly, Petőfi Sándor életrajza. Pest. 1864. 104.
- [231] Riadó. 1874. augusztus 2.

- [232] *Dobossy László*, Petőfi-vers cseh munkások ajkán. Irodalomtörténeti Közlemények. 1960. LXIV./3. 362.
- [233] Uo.
- [234] *Pavel Bujnáč*, Ján Arany v slovenskej literatúre 11.
- [235] *Sziklay László*, A szlovák irodalom története. 580.
- [236] Janko Vítaz Rozpráva. Napisal Petőfi Sándor. Slobodne preložil jeden priateľ ľudu. Pozsony. 1909. (prózaí fordítás), 1902-ben Pittsburgban is kiadták a János vitézt az Amerikába vándorolt szlovákok számára. Katov povraz. Romantická povest' dľa Alexandra Petőfiho. Budapest. 1896. Preložil K. C—A.

ПЕТЕФИ И СЛОВАКИ (II.)

И. Чукаш

Вслед за изложением происхождения Петефи и его связей со словаками (см. „Петефи и словаки (I.)” — Учёные записки Сегедского Педагогического Института за 1965. г.) автор дает обозрение словацкой рецепции поэта в эпоху дуализма.

В это время репутация Петефи и словаков представляет необычно дифференцированную и противоречивую картину. В её оформлении основную роль играют всё более обостряющиеся венгеро-словацкие отношения после 1867 года, насильственная политика венгеризации и, вследствие последней разгоряющаяся националистическая борьба по обе стороны. Параллельно с этим, — однако в начале в меньшей мере, — возникают особые потребности словацкого общественного и культурного развития, проявляющиеся сначала в интересе к народному реализму поэта, в дальнейшем в заслуженном признании великана мировой литературы, и наконец, — в начале XX-ого столетия — выражаются в уважении к поэту — революционеру.

1. В начале 70-ых годов молодые словацкие оппозиционные писатели, выступающие под руководством Павола Орсая и Коломан Ваншела считали Петефи одним из своих мастеров. Они учились у венгерского поэта передовой идейности, литературной концепции и современному творческому методу. Влияние Петефи обнаруживается во многих произведениях раннего творчества этих поэтов. Эти молодые литераторы поддерживали связь с представителями венгерской литературной оппозиции, в том числе и с Имре Гашпаром. В это время — на какое-то время — по обе стороны были условия для совместного литературного сотрудничества. Однако всё более обостряющиеся националистические разногласия преградили путь длительным связям. Баншел в своем трактате, о венгерской революционной поэзии, уже отрёкся от идей Петефи. Павел Орсай — Гведослав также должен был три десятилетия — чтобы уже на вершине своей поэтической славы, со своим авторитетом на всю страну, своими переводами мог обеспечить место Петефи в сокровищнице словацкой культуры.

2. Совершенно с противоположных молодым писателям позиций рассматривали Петефи правящие круги словацкого консервативного национализма. Они хорошо знали произведения поэта, их пресса часто занималась поэтом, но они свое мнение построилино подчиняли актуальным поворотам и потребностям политической борьбы. Самым частым аргументом протеста против действий венгеризации является пример „ренегата” Петефи—Петровича. В это время обвинили Петефи в предательстве своей родины и такое мнение о поэте сохраняется вплоть до февральского поворота 1948 года. В то же время — другим видом реагирования — подчеркивают словацкий характер Петефи и в знак совместной принадлежности они публикуют воспоминания Кореня и Андрея Себерени. Цель этих публикаций: опровержение ошибочных данных, появившихся в венгерской прессе. В этом намерении поправки словацкий национализм выражает — свою компетентность относительно Петефи консервативная словацкая пресса. Часто используются те антифеодалные элементы поэзии Петефи в борьбе за собственные интересы, идейность которых она сама отвергала.

3. Программа венгеризации после 1875 года создает новое положение в отношении словаков к Петефи. Словацкая пресса поддерживаемая со стороны правительства, и служащая национальному угнетению, (Власть, а свет, Краян и Т.П.), календари, изданные этой прессой, а также культурные общества с подобной целью (напр. Венгерское Общеобразовательное Общество Северной Венгрии) имя Петефи использовали в качестве лозунга насильственной ассимиляции. В интересах этого в массовом порядке публиковали и популяризировали стихотворения Петефи, в первую очередь стихи, побуждающие к патриотизму, переводах трёхсотных писателей, культурных работников, дилетантов. Из значительного количества переводчиков опубликовали самостоятельный том своих переводов Карол

Грдличка (1890). Эмил Подградски (1893) и Отто Маценаур (1893). Художественный уровень этих сборников низок, их роль в популяризации Петефи незначительна. Помимо количества — они содержат около 400 переводов — их значение в том, что они дали возможность для повторного выражения словацких взглядов о Петефи. Среди этих взглядов — наряду с политическими аргументами — имели место и литературно-эстетические взгляды.

4. В этот период выдающееся место занимает переводческая деятельность Павла Орсага — Гвездослава в начале 1900-ых годов. Своим художественным переводом 44 стихотворений он создал должное Петефи, для стихотворений которого теперь уже и ведущий литературный журнал литературный журнал „Словенске погляды“ вынужден открыть свои страницы. Анализируя переводы Гвездослава, автор приходит к заключению, что его отличные переводы носят на себе признаки зрелого стиля, оригинального творчества словацкого поэта. Они проявляются в определённой лирической дисциплинированности, в объективизированности и подробной эпической манере.

5. В начале XX-ого столетия поэзия Петефи доходит и до словацкого рабочего движения. Франтишек Вотруба, — близко связанный и с течением передовых буржуазных гласистов и с социал-демократическими рабочими, — опираясь на чешский текст, переводит стихотворение Петефи „От имени народа“ и публикует его под заглавием „Misera contribuens plebs“ в газете „Работнице новины“. В это же время и гласистская пресса публикует несколько стихотворений Петефи. Во всё более созревающей революционной ситуации Вотруба находит идейного союзника в венгерском поэте. С этого времени Петефи перестаёт быть символом венгерской супремации для словацких масс.

Такое прояснение взгляда с одной стороны обозначает конец полувековой националистической борьбы вокруг Петефи, с другой стороны означает начало того нового этапа, когда поэт революции и словацкий народ находят друг друга.

PETŐFI UND DIE SLOWAKEN (II.)

Von

I. Csukás

Nach Erörterung der Abstammung Petőfis und seiner Beziehungen zu dem Slowakentum (Petőfi und die Slowaken [I.]. Wissenschaftliche Mitteilungen der Pädagogischen Hochschule in Szeged, 1965) gibt der Verfasser einen geschichtlichen Überblick über die Rezeption des Dichters bei den Slowaken im Zeitalter des Dualismus.

In diesem Zeitabschnitt zeigt der Ruf, den sich Petőfi unter den Slowaken erworben hatte, ein äusserst differenziertes und widerspruchsvolles Bild. In dessen Ausbildung sind die sich nach 1867 wieder verschärfenden ungarisch—slowakischen Beziehungen, die gewaltsame Magyarisierungspolitik und als dessen Folge die auf beiden Seiten aufflammenden nationalistischen Kämpfe von grundlegender Bedeutung. Gleichzeitig melden sich — obwohl anfangs mit einem weitaus schwächeren Wirkungsgrad — die spezifischen Ansprüche der sozialen und kulturellen Entwicklung des Slowakentums, die vorerst im Interesse für den volksmässigen Realismus des Dichters, später in der seiner weltliterarischen Grösse gebührenden Anerkennung und schliesslich — zu Beginn unseres Jahrhunderts — in einer dem Dichter-Revolutionär zukommenden Verehrung ihren Ausdruck finden.

1. Am Beginn der 70-er Jahre betrachteten die unter der Führung von Pavol Országh und Koloman Banský auftretenden jungen Schriftsteller der slowakischen Opposition Petőfi als einen ihrer Meister. Sie lernten fortschrittliche Ideale, literarische Anschauung und moderne Methoden des Schaffens vom ungarischen Dichter. Diese jungen Leute standen auch mit Vertretern der ungarischen literarischen Opposition, unter anderen mit Imre Gáspár in Verbindung. Zu dieser Zeit waren — vorübergehend — die Bedingungen des literarischen Zusammenwirkens beiderseits gegeben, die sich verschärfenden nationalistischen Gegensätze versperrten aber den Weg zu dauernden Verbindungen. In seinem Aufsatz über die revolutionäre ungarische Literatur verläugnet Banský bereits die Ideen Petőfis. Auch Pavol Országh-Fieviezdoslav musste drei Jahrzehnte warten, bis er — an der Spitze seiner dichterischen Laufbahn, — als im-ganzen-Lande anerkannte Autorität — mit seinen Übersetzungen Petőfi einen Platz unter den Schätzen der slowakischen Kultur sichern konnte.

2. Von einem Standpunkte, der demjenigen der oppositionellen Jugend durchaus entgegengesetzt war, wurde Petőfi von den führenden Kreisen des slowakischen konservativen Nationalismus betrachtet. Seine Werke waren ihnen bekannt, ihre Presse beschäftigte sich oft mit dem Dichter, doch waren ihre Ansichten immer den aktuellen Wendungen und Bedürf-

nissen des politischen Kampfes untergeordnet. Das häufigste Argument des Protestes gegen die Magyarisierungsaktionen ist das Beispiel des „Renegaten“ Petőfi-Petrovic. Zu dieser Zeit erhält der Dichter das Brandmal des Nationalverraters, das er bis zum Umbruch im Februar 1948 zu tragen hat. Gleichzeitig wird — als eine andere Art des Reagierens — Petőfis Slowakentum betont und es werden unter dem Rechtstitel der Zusammengehörigkeit die Erinnerungen Korens und Ondrej Seberinis abgedruckt. Der Zweck dieser Publikationen ist, die in der ungarischen Presse erschienenen irrtümlichen Angaben zu widerlegen. In dieser Korrektionsabsicht bringt der slowakische Nationalismus seine eigene Zuständigkeit in Sachen Petőfis zum Ausdruck. Es ist auch die Erscheinung häufig zu beobachten, dass die slowakische konservative Presse eben diejenigen antifeudalen Elemente des dichterischen Werkes von Petőfi im Kampfe für seine eigenen Interessen benützt, deren Ideengehalt sie sonst von sich weist.

3. Das nach 1875 eingeleitete Magyarisierungsprogramm bringt eine neue Situation im Verhältnis der Slowaken zu Petőfi hervor. Die von der Regierung unterstützte, der nationalen Unterdrückung dienende slowakische Presse (*Vlast' a svet*, *Krajan* usw.), die durch diese herausgegebenen Kalender, sowie die zu ähnlichen Zwecken ins Leben gerufenen Kulturvereine (z. B. der Oberländische Ungarische Kulturverein) benützten Petőfis Namen als Lösung der gewaltsamen Magyarisierung. Zu diesen Zwecke wurden Gedichte von Petőfi, vor allem zum Patriotismus anfeuernde Dichtungen, in Übersetzungen von Schriftstellern dritten Ranges, Kulturarbeitern, Dilettanten, massenhaft publiziert und popularisiert. Unter den zahlreichen Übersetzern erschienen Anfang der 90-er Jahre selbstständige Petőfi-Bände von Karol Hrdlicka, (1890), Emil Podhradský (1893) und Otto Matzenauer (1893). Das künstlerische Niveau dieser Bände ist niedrig, ihre Rolle in der Popularisierung von Petőfi gering. Ausser dem Zahlenmässigen — sie enthalten etwa 400 Übersetzungen — kommt ihnen deshalb eine gewisse Bedeutung zu, weil sie Gelegenheit gaben, die slowakischen Ansichten über Petőfi von neuem zu konzipieren. Unter diesen Ansichten fanden — neben politischen Argumenten — auch literarische-ästhetische Anschauungen ihren Platz.

4. In dem behandelten Zeitabschnitt nimmt Paul Országh-Hviezdoslavs übersetztrische Tätigkeit zu Beginn der 1900-er Jahre einen hervorragenden Platz ein. Mit seinen 44 künstlerischen Übertragungen gibt er dem ungarischen Dichter Genugtuung, dessen Gedichten jetzt auch die führende literarische Zeitschrift, die *Slovenské pohľady*, ihre Spalten zu öffnen gezwungen ist. Auf Grund der Analyse der Hviezdoslavschen Übersetzungen gelangt der Verfasser zu der Feststellung, dass die sonst ausgezeichneten Übertragungen auch die Marken des gereiften Stils des slowakischen Dichters und seiner individuellen Schaffensweise an sich tragen. Diese offenbaren sich in einer gewissen lyrischen Disziplin, Objektivierung und einer ausführlichen, epischen Manier.

5. Zu Beginn des 20. Jahrhunderts gelangt Petőfis Dichtung auch zu der slowakischen Arbeiterbewegung. Der mit der Richtung der fortschrittlichen bourgeois Hlasisten und der sozialdemokratischen Arbeiterschaft gleichweise in Verbindung stehende Frantisek Votruba übersetzt, auf einen tschechischen Text gestützt, das Gedicht *Im Namen des Volkes* und veröffentlicht es unter dem Titel *Misera contribuens plebs in Robotnicke noviny*. Gleichzeitig publiziert auch die hlasistische Presse mehrere Petőfi-Gedichte. In der zur Revolution heranreifenden Lage entdecken Votruba seine Gesinnungsgenossen im ungarischen Dichter den ideologischen Verbündeten. Damir hört Petőfi auf, für die slowakischen Massen ein Sinnbild der ungarischen Suprematie zu sein. Diese Klärung der Ansichten bezeichnet einerseits das Ende des ein halbes Jahrhundert währenden nationalistischen Kampfes um Petőfi, zugleich aber auch den Beginn des neuen Abschnittes, in dem der Dichter der Revolution und das slowakische Volk endgültig zusammenfinden.